सत्कार्योत्तेजक सभा—धुळें

श्री

रामदास आणि रामदासी

भाग दुसरा

श्रीसमर्थांचीं दोन जुनीं चरित्रें

एक, शिरगांवमठपति भीमस्वामीकृत भक्तलीला-
मृतग्रन्थांतर्गत तद्ग्रन्थासह शके १७११
तील व दुसरें, खुद्द श्रीसमर्थशिष्य
तंजावरमठपति शहापुरकर
भीमस्वामीकृत शके
१६०२ तील

आवृत्ति दुसरी

जगांत रामदास रे। तया पदींच वास रे।
निमग्न दैवदास रे। विरोन देहभास रे॥

धुळें—आत्माराम छापखान्यांत छापिली

श्रावण १८३२

किंमत ५ रुपये

अनुक्रमणिका

श्रीराम

१

रामदासी सांप्रदायाची पुनरावृत्ति

मुख्यं येत्न विचाराचा ।
त्यावरी बोलणें बरें ।
चालणें सत्य नेमाचें ।
नीति न्याय चुकों नये ॥

श्रीरामदास

श्रीसमर्थांच्या वेळचा रामदासी सांप्रदाय क्षणभर बाजूला ठेवून आज महाराष्ट्रांत आपणांस काय दिसत आहे याचा विचार केल्यास, गेल्या पांच पन्नास वर्षांत आपल्या महाराष्ट्रांत पांच पंचवीस नवीन सांप्रदाय उदयास आले होते, असें आढळून येईल. पैकीं कांहींचा उदय आणि अस्तहीं एकाच काळीं झालीं. कांहीं, कांहीं काळ रेंगाळत राहून, लयास गेले व कांहीं लयाला जाण्याची हल्लीं वाट पाहात आहेत. कायमचें बीजारोपण असें फक्त तीनच सांप्रदायांचें झालेलें दिसतें. वारकरी सांप्रदाय, रामदासी सांप्रदाय इत्यादि लहान मोठे जुने सांप्रदाय आहेतच. ह्या जुन्या सांप्रदायांचें स्वरूप पूर्वी इतकेंच निर्मल, शुद्ध आणि कार्यक्षम राहिलें आहे किंवा कसें याविषयीं शंका आहे. अथवा, शंका आहे असें तरी संदिग्ध कां ह्मणावें ? कोणाला नांवें ठेवावीं, किंवा कोणाचा गौण पक्ष विनाकारण चवाठ्यावर आणावा अशी मनांत कल्पना हि जर नाहीं, किंवा या प्रस्तावनेच्या द्वारें आपल्या घरचीं गाऱ्हाणीं कोणा तिऱ्हाइतांना सांगावयाचीं आहेत असें हि जर नाहीं, तर स्पष्टपणें असें ह्मणण्यास काय हरकत असावी कीं, आमच्यांत जे जुने सांप्रदाय होते, ते जरी आज आपला जीव धरून असले तरी, त्यांचें मूळ स्वरूप पालटलेलें आहे इतकेंच नव्हे, तर त्याची आज ओळख हि

कोठेंकोठें बुजलेली आढळते. असें होणें अत्यन्त अनिष्ट होय. अजून ते सांप्रदाय आहेत तोंच त्यांचें यथार्थ ज्ञान सार्वत्रिक करण्याविषयीं सांप्रदायिकांनीं प्रयत्न केला पाहिजे. ह्या जुन्या सांप्रदायांचें ज्ञान नव्या सांप्रदायिकांना हि आवश्यक आहे. जुन्यांच्या आश्रयानें आणि मदतीनें नवीन सांप्रदाय चालतील तर त्यांना त्वरित यश येण्याचा संभव आहे.

हे जे नवीन तीन सांप्रदाय ह्मणून मी ह्मणतों, ते येणें प्रमाणें:—

(१) प्राचीन विद्या आणि नीति यांचें ज्ञान करून देणारा पहिला सांप्रदाय;

(२) झालेलें ज्ञान कृतींत उतरविणारा दुसरा सांप्रदाय;

(३) ती कृति कां आणि कोणासाटीं करावयाची, हें शिकविणारा तिसरा सांप्रदाय;

असे हे तीन सांप्रदाय आहेत. त्यांना त्यांच्या स्वरूपावरून नांवें ठेवावयाचीं ह्मटल्यास, जिज्ञासु, चिकीर्षु आणि ऐतिहासिक सांप्रदाय अशीं त्यांस तीन नांवें अनुक्रमें शोभतील असें वाटतें. ह्या तिन्ही सांप्रदायांचें स्वरूप आज अत्यन्त अस्पष्ट आहे, पण महाराष्ट्राच्या विद्यमान स्थितीचा सूक्ष्म विचार करणारास तें दिसल्यावांचून राहणार नाहीं, असा भरंवसा आहे. याचा थोडासा खुलासा करूं.

या देशाची वेदकालीन स्थिति कशी होती, रामायणमहाभारताच्या काळीं कशा प्रकारची होती, हे दोन राष्ट्रीय ग्रंथ काय शिकवितात, या देशांत बौद्धधर्माचा प्रसार कसा आणि कितपत झाला, श्रीशंकराचार्यांनीं सनातन धर्माची पुन्हा प्रतिष्ठा कशी केली, ज्ञानेश्वरमहाराजांपासून तों तुकाराममहाराजांपर्यंत जे असंख्य साधुसंत होऊन गेले त्यांनीं महाराष्ट्रास कोणती नीति शिकविली, श्रीसमर्थरामदासस्वामीमहाराज यांनीं महाराष्ट्रास कोणतें वळण लाविलें, इत्यादि ज्ञान आपणांस झालें पाहिजे, ह्या थोर विभूतींचीं चरित्रें आपण अवगत करून घेतलीं पाहिजेत, अशी इच्छा धारण करणारा "जिज्ञासु" सांप्रदाय होय. आत्मविद्या आणि सामाजिक नीति यांचें ज्ञान, हा सांप्रदाय करून देतो. ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र यांना हा सांप्रदाय त्यांचें त्यांचें गुणकर्म शिकवितो. महाराष्ट्रांतील साधुसंतांच्या

ठिकाणीं असलेल्या प्रेमाचें, निष्ठेचें आणि निरहंकाराचें शिक्षण या ओव्यां-यांत मिळतें. सारांश, हा सांप्रदाय विचार करण्यास प्रवृत्त करितो. श्रीमत् दासबोधांत काय आणि इतरत्र काय, ‘ विचार, विवेक ’ यांवर श्रीसमर्थांचा फार भर आहे; आणि तें खरेंच आहे; कोणता हि समाज विचारानें चालेल तर किती तरी अनर्थ टळतील. प्रत्येक मनुष्य विचारानें वागूं लागल्यास जगांत अनीतीला कोठें हि थारा मिळणार नाहीं.

असा हा पहिला सांप्रदाय आहे. या सांप्रदायांतील मनुष्य विचार करूं लागतो आणि नीतीची ओळख करून घेतो. शोध लावतां येईल इतक्या पूर्व काळापासून तों परवापर्यंत या देशांत जी विद्या होती तिचें संशोधन करून ती प्राप्त करून घेण्याचीं साधनें महाराष्ट्राला सुलभ करून देणें, हें या सांप्रदायाचें प्रमुख कर्तव्य होय.

नुसतें ज्ञान व्यर्थ होय. प्रसंगीं जें उपयोगीं पडत नाहीं तें ज्ञान नव्हे. ज्ञानाची बडबड करतां आली ह्मणजे ज्ञान झालें असें मानणें चुकीचें होईल. शाब्दिक ज्ञान हाडामासांत मुरून सहजगत्या तदनुरूप आचरण घडूं लागेल, तरच खरें ज्ञान झालें ह्मणून समजावें. वेदकाळापासून तों मराठ्यांच्या काळापर्यंतचें सारें ज्ञान झालें, पण त्यापासून जो धडा शिकावयाचा तो जर शिकला गेला नाहीं, तर हें असलें वरपंगी ज्ञान, होऊन न होऊन, सारखेंच नव्हे काय ? आत्मा अमर आहे, जग नश्वर आहे, कसलें घर आणि दार घेऊन बसलात, जन्मोजन्मीं आईबाप, बहिणभाऊ, कन्यापुत्र आहेतच, तेव्हां आतां कोणाकोणाची काळजी करावी, पंचभूतात्मक जड देहावर ममता कोणी करावी, देहादि प्राणाचा । लोभचि सोडावा । तेव्हांचि जोडावा । पांडुरंग ॥ इत्यादि वेदांताच्या गप्पा मारतां आल्या, पण कमरेची एक दिडकी सुटतांना प्राण व्याकुळ होतो, द्रव्य आणि दारा याशिवाय अन्य चिंतन किंवा कीर्तन नाहीं, आणि प्राणाची आहुती देण्याचा प्रसंग तर लांबच राहो, पण परहितार्थ देह थोडासा देखील झिजत नाहीं, किंवा एकादें क्षुल्लक संकट आलें तरी देखील उरांत भरलेली धडकी सहसा निघत नाहीं, तर मग ह्या असल्या वेदांत्यांची कोणी टवाळकी केल्यास त्यांत काय मोठें दोष आहे ? विकट प्रसंगाला लट-पटणारें ज्ञान काय कामाचें ? कृतींत उतरेल तेंच ज्ञान. फार काय, पण ज्ञान ह्मणजेच कृति करणें. यः क्रियावान् सः पण्डितः । ज्ञानी मनुष्याची

परीक्षा त्याच्या भाषणावरून करण्यापेक्षां कृतीवरून केली पाहिजे. परहितार्थ देह झिजविण्यास मनुष्य तयार झाला तर पंचभूतात्मक देहाची काय मातब्बरी आहे, हें ज्ञान त्यास होऊन त्याची देहममता सुटली असें समजलें पाहिजे. कसें हि मोठें संकट आलें तरी त्याला धैर्यानें पाठ देऊन, युक्तिप्रयुक्तीनें जो समाजहित साधतो, तो ज्ञानी. हीं " चिकीर्षु " संप्रदायाचीं लक्षणें होत. आत्मज्ञानाचें यथार्थ स्वरूप समजलें तर या दुसऱ्या संप्रदायांतील लोकांना संकटाची पर्वा वाटणार नाहीं, अनर्थपरंपरा ओढवली तरी त्यांची शांति ढळणार नाहीं, त्यांचें मन गोंधळणार नाहीं व कालांतराच्या योगानें समाजाचें जें स्थित्यंतर झालेलें असतें, त्याचा फायदा घेतां येईल तितका घेऊन ते समाजाचें हित साधतात. पहिल्या संप्रदायापासून खरोखर ज्ञान झालें कां नाहीं, याची कसोटी या संप्रदायांत लागते. बोलण्याप्रमाणें चालण्यास हा संप्रदाय शिकवितो. विचाराला जी गोष्ट पटली आणि मुखावाटें जी उच्चारली गेली, तदनुरूप वर्तन करण्यास हा संप्रदाय भाग पाडतो.

प्राचीन नीति समजून ती आचरणांत उतरली म्हणजे, तें आचरण कोणासाठीं आणि कशासाठीं करावयाचें, हें इतिहास शिकवितो. इतिहासाच्या वाचनानें स्वदेश आणि स्वबांधव यांवर प्रेम जडतें. वैभवशाली पूर्वजांच्या पराक्रमाचे, धैर्याचे, स्वदेशनिष्ठेचे प्रसंग पाहून त्यांच्या विषयीं स्वाभाविक अभिमान वाटूं लागतो, आणि असें झालें म्हणजे, देह जो झिजवावयाचा तो कां आणि कोणासाठीं, याचा प्रकाश प्रत्येकाच्या अंतःकरणांत पडतो. प्राचीन वैभवाची आठवण ठेवणारें राष्ट्र आपलें वैभव गमावीत नाहीं. प्राचीन गतवैभवाची आठवण झालेलें राष्ट्र तें वैभव पुनरपि योग्य मार्गानें प्राप्त करून घेतल्याशिवाय स्वस्थ राहात नाहीं. असा जगाचा अनुभव आहे. आठवण असते तोंवर वैभव असतें;.आठवण बुजते तेव्हां वैभव जातें, आणि आठवण होतें तेव्हां वैभव परततें. सारांश, प्राचीन वैभवाची आठवण ठेवणें हें प्रत्येकाचें कर्तव्य होय. ज्या राष्ट्राची ही आठवण बुजली असेल त्याला ती करून देणें हें इतिहासाचें काम आहे आणि म्हणून या संप्रदायाला " ऐतिहासिक " म्हटलें आहे. महाराष्ट्राच्या इतिहासाचीं साधनें शहरोशहरीं, खेडोखेडीं, क्षेत्रांच्या ठिकाणीं, जुन्या मठांतून, जुन्या घराण्यांतून

खोळंत पडलीं आहेत. त्यांची किंमत वाटावी तितकी अजून महाराष्ट्राला वाटूं लागली नाहीं, हें आश्चर्य आहे. हीं साधनें नाहींशीं होणें किंवा अज्ञान अंधारांत पडणें म्हणजे महाराष्ट्राचा इतिहास नाहींसा होणें होय. आणि ज्या राष्ट्राला पूर्व इतिहास नाहीं, त्यानें आत्मोन्नति केल्याचें एकादें तरी उदाहरण आहे काय? नाहीं; तर मग इतिहास हा राष्ट्राचा प्राण होय, असा याचा अर्थ होतो. त्या राष्ट्रीय प्राणाची आपण घ्यावी तितकी काळजी खरोखर घेत आहोंत काय? महाराष्ट्राच्या इतिहासाचीं साधनें गोळा करून उजेडांत आणण्याचें काम महाराष्ट्रानें किती तरी आतुरतेनें करावयास पाहिजे! आपल्या मुत्सद्देगिरीनें पाश्चात्यांच्या हि आदरास पात्र झालेल्या श्रीमंत नाना फडणिसांचीं हजारों दसरें मेणवलीस धूळ खात पडलीं आहेत, ही गोष्ट आज कमींत कमी दहा पंधरा वर्षे महाराष्ट्राच्या कानावर आली असून हि त्यासंबंधानें महाराष्ट्रानें कांहीं एक केलें नाहीं; ह्या एकाच उदाहरणावरून महाराष्ट्रांत कितपत जागृती झाली आहे, याचा अंदाज होतो. राष्ट्राचें पुनरुज्जीवन करण्याचें सामर्थ्य या सांप्रदायांत आहे. आपले विचार आणि आचार राष्ट्रदेवतेच्या चरणीं अर्पण करण्यास हा सांप्रदाय शिकवितो. या सांप्रदायाची दीक्षा घेणाराच्या अंतःकरणांत "महाराष्ट्र" हीं चार अक्षरें अढळ पद मिळवितात; आणि म्हणून या सांप्रदायाचीं तत्वें महाराष्ट्रसमाजांतील अगदीं खालच्या थरापर्यंत जाऊन पोचलीं पाहिजेत. ज्याला स्वदेश नाहीं किंवा स्वदेश असून हि ज्याला त्याची कल्पना नाहीं, असा आचारविचारवान् मनुष्य स्वदेशाच्या हिताविरुद्ध वागूं लागला तर त्यांत काय नवल आहे? परंतु या सांप्रदायाच्या योगानें महाराष्ट्राच्या प्राचीन उज्वल स्वरूपाचा प्रकाश अंतःकरणांत पडल्यावर कोणता मनुष्य वेडेचार करण्यास धजावेल?

असे हे तीन सांप्रदाय महाराष्ट्रांत स्थिर झालेले दिसत आहेत. बाकीचे सांप्रदाय, एक तर लयाला गेले किंवा जाण्याच्या पंथांत आहेत किंवा याच तीन सांप्रदायांत अंतर्धान पावले आहेत. हल्लीं महाराष्ट्रांत ज्या संस्था, चळवळी किंवा उत्सव अस्तित्वांत आहेत, ते सर्व वरील सांप्रदायांपैकीं कोणत्याना कोणत्या एका किंवा अनेक सांप्रदायांत मोडतात, असें विचारांतीं आढळून येणार आहे. ह्या सांप्रदायांत परस्परविषयीं वैमनस्य नाहीं. इतकेंच नव्हे, तर ते एकमेकाला पोषक असे आहेत. त्यांच्यांत पर-

स्वविरोध नाहीं; किंबहुना तिन्ही सांप्रदाय एकाच व्यक्तीच्या ठिकाणीं एकवटल्याशिवाय त्यास "मराठा" हें नांव धारणच करतां यावयाचें नाहीं. मराठा ह्मणजे, जो स्वधर्म आणि स्वदेश यांना ओळखतो व त्यांची एकनिष्ठपणें सेवा करितो, तो. पहिल्या सांप्रदायांत स्वधर्माचें शिक्षण मिळतें, तिसऱ्याच्या योगानें स्वदेशावर प्रेम जडतें, व दुसऱ्या सांप्रदायानें स्वधर्म, स्वदेश यांची सेवा हातून घडते. पहिल्या सांप्रदायांत जें नैतिक शिक्षण मिळतें, तें दुसऱ्यांत आचरणांत उतरतें. पहिल्या सांप्रदायांतील शिक्षणापासून मन शुद्ध झालें, अंतःकरण प्रेमळ बनलें, प्राणिमात्राविषयीं दया उत्पन्न झाली, अहंकार नाहींसा झाला, आंगीं धैर्य आलें, संकटांची पर्वा वाटेनाशी झाली, परोपकार करावा असें वाटूं लागलें ह्मणजे मुमुक्षु दुसऱ्या सांप्रदायांत शिरण्याला अधिकारी झाला ह्मणून समजावें. आणि या सर्व नैतिक आचरणाचें पर्यवसान, तिसऱ्या सांप्रदायाच्या शिकवणीनें, स्वदेशसेवेंत होतें. सारांश, पहिला सांप्रदाय ज्ञानाचा, दुसरा कृतीचा व तिसरा देशसेवेचा होय. अशा ह्या तीन सांप्रदायांपैकीं एका किंवा अनेक सांप्रदायांची दीक्षा प्रत्येक विचारी महाराष्ट्रियानें घेतलीच पाहिजे. ह्या सांप्रदायांत प्रवेश करून घेण्याचा सर्व महाराष्ट्रियांना सारखा हक्क आहे. या तीन सांप्रदायांवांचून महाराष्ट्राला अन्य गति नाहीं. तेव्हां यांतून कोणा हि महाराष्ट्रियाची सुटका होण्याला मार्ग नाहीं.

आजमितीस हे सांप्रदाय बाल्यावस्थेंत आहेत. त्यांचा प्रचंड प्रवाह पुढें जेव्हां व्हावयाचा असेल तेव्हां होवो, पण आज तर ते नदीच्या उगमाप्रमाणें लहान आहेत. अगदीं तुरळक अशा थोर विचारी माणसांच्या अंतःकरणांत आज त्यांना स्थळ मिळालेलें आहे व अशीं माणसें देहाला कष्टवून त्यांचें संगोपन करीत आहेत. पाण्याच्या जिवंत झऱ्याप्रमाणें हे सांप्रदाय सारखे वाढतच जाऊन कालगतीनें ते सर्वांस सुखकर झाल्यावांचून राहणार नाहींत.

आजचे हे तीन सांप्रदाय मिळून पूर्वीचा श्रीसमर्थांचा रामदासी सांप्रदाय होय. श्रीसमर्थांनीं रामदासी सांप्रदायाचें जें लक्षण दिलेलें आहे, तें आपणांस आठवतच असेल. त्या लक्षणाचा केव्हां हि विसर पडतां कामा नये, ह्मणून फिरून एकवार तें येथें देऊं.

मुख्य हरिकथानिरूपण । दुसरें तें राजकारण ।
तिसरें तें सावधपण । सर्वविषईं ॥ ११।५।४

हाच अनुक्रम आणखी दोन ठिकाणीं आहे.

हरिकथानिरूपण । नेमस्तपणें राजकारण ।
वर्तायाचें लक्षण । तेंही असावें ॥ ११।६।४

हरिकथानिरूपण । बरेंपणें राजकारण ।
प्रसंग पाहिल्याविण । सकळ खोटें ॥ १२।२।२९

ह्या लक्षणांवरून रामदासी सांप्रदायाचीं तीन अंगें कोणतीं तीं स्पष्ट दिसत आहेत.

१ हरिकथानिरूपण

२ राजकारण

३ वर्तायाचें लक्षण

आणि आजमित्तीला महाराष्ट्रांत जे तीन सांप्रदाय दिसत आहेत ते

१ प्राचीन विद्या, नीति यांच्या संशोधनाचा ह्मणजे हरिकथानिरूपणाचा

२ स्वावलंबनाचा, कृतीचा ह्मणजे वर्तायाचा

३ स्वदेशसेवेचा ह्मणजे राजकारणाचा

हे होत. आज जे तीन सांप्रदाय नवीन ह्मणून दिसत आहेत ते जुनेच आहेत, असें यावरून उघड होत आहे. याचा अर्थ असा होतो कीं महाराष्ट्रास महाराष्ट्रधर्माची ओळख पटत चालली आहे; किंवा ओळख पटून असो किंवा न कळत असो, पण महाराष्ट्र आज पुनरपि रामदासी सांप्रदायाचाच आश्रय करूं पाहात आहे, हें खचित. महाराष्ट्राचा तो धर्मच आहे, तेव्हां, केव्हां ना केव्हां त्यास त्याची ओळख पुन्हां झालीच पाहिजे. जातिस्वभाव दुरतिक्रम आहे. हाच न्याय राष्ट्राला लागूं. मनुष्याचा मूळ स्वभाव अजिबात बदलणें जसें शक्य नाहीं, तसेंच राष्ट्राचा धर्म कांहीं काळ लोपला तरी अजिबात लुप्त होणें अशक्य होय.

महाराष्ट्रांत राहून महाराष्ट्रधर्मांत येत नाहीं, असा कोण मराठा असूं शकेल ? महाराष्ट्रियांचा–मराठ्यांचा–धर्म ह्मणजेच महाराष्ट्रधर्म. महाराष्ट्रभूमीवर नांदणाऱ्या मनुष्याला मी महाराष्ट्रांत नाहीं असें जसें ह्मणतां यावयाचें नाहीं, तद्वत् महाराष्ट्रधर्म ह्मणजे रामदासी संप्रदाय हा हि कोणास नाकारतां यावयाचा नाहीं.

रामदासी संप्रदायाचीं तिन्ही अंगें देशकालानुसार नवीन स्वरूपें धारण करून महाराष्ट्रांत बीजरूपानें उद्भूत झालीं आहेत ही अभिनंदनीय गोष्ट होय. तीं प्रबलतर होऊन त्यांचीं गोड फळें महाराष्ट्रास चाखावयास मिळतील तेव्हां खरीं. असा दिवस उगवणार हें भाकित करण्यास ज्योतिषशास्त्राचा फारसा अभ्यास नको आहे. पण तो लवकर किंवा उशिरा उगवणें हें सांप्रदायिकांच्या निस्सीम व एकनिष्ठ भक्तीवर अवलंबून आहे.

अशी एकनिष्ठ भक्ति या नवीन सांप्रदायिकांच्या ठिकाणीं कशी प्रादुर्भूत व्हावी ? असें होण्यास, जुन्या वारकरी संप्रदायापासून कळकळ, प्रेम, निष्ठा, भाव, भूतदया इत्यादि सद्गुण शिकावे व श्रीसमर्थसंप्रदायापासून विवेक, कष्ट, कीर्तीची चाड, वैराग्य, निस्पृहता, मृदु वचन, सहिष्णुता, परोपकारबुद्धि इत्यादि गुणांची त्यांत भर घालावी. असें झालें ह्मणजे साहसप्रियता, धैर्य, शांति, द्रव्यद्वेष, व्यक्तिप्रपंचपराङ्मुखता, राष्ट्रहितैकपरता, इत्यादि अनेक गुण नवीन सांप्रदायिकांच्या अंत:करणांत उद्भवल्यावांचून राहणार नाहींत. यच्चयावत् पौर्वात्य राष्ट्रांप्रमाणें, महाराष्ट्रमातेचीं हि लेंकरें निसर्गत: पुराणप्रिय आहेत. जुन्या वळणावर नवीन मार्ग त्यांना कोणीं दाखविला तर त्या मार्गानें जाण्यास त्यांची ना नसते; परंतु अजिबात नवीन पंथ स्वीकारण्याचें त्यांच्या जिवावर येतें. स्वदेशाभिमान हा शब्द नवीन असेल, पण ती भावना महाराष्ट्रास नवीन नाहीं. स्वदेशाभिमान ह्मणजे काय हें ऐकण्याला महाराष्ट्रसमाज तयार नसेल, पण महाराष्ट्रधर्म ह्मणजे काय हें ज्ञान करून घेण्याची जिज्ञासा व तदनुरूप आचरण करण्याची बुद्धि साऱ्या महाराष्ट्रास आहे. अशा प्रकारचें धोरण ठेवून नवीन सांप्रदायिकांनीं आपल्या मतांचा प्रसार करण्याचा प्रयत्न केल्यास त्यांना यश आल्यावांचून राहणार नाहीं. जुन्या संप्रदायांची कास धरून नविनांनीं आपल्या प्रयत्नाची दिशा ठरविली पाहिजे. जुन्यांतूनच नवीन संप्रदाय निघाल्यासारखे दिसले पाहिजेत,

जावे—निघाले पाहिजेत. जुन्याला सोडून नवीन सांप्रदायांत जोम येणार नाहीं. आमच्या हलगर्जीपणामुळें जुने सांप्रदाय दुर्बळ झाले आहेत च, तरी पण त्यांना सोडून नवीन सांप्रदाय चालतील तर ते हि सबळ होण्याचा संभव नाहीं. आमच्या समाजाची रचना च अशी आहे; किंबहुना एकंदर पौर्वात्य राष्ट्रांची ही च परंपरागत चाल दिसते. कोणी कांहीं हि म्हणोत, पण आज वैभवसंपन्न असलेल्या पौर्वात्य राष्ट्रांनीं या च मार्गाचा अवलंब केला होता. पायापासून नवीन इमारत उभारण्याचा प्रयत्न या हि देशांत पूर्वी कधीं सफल झाला नाहीं व पुढें होणार नाहीं. हा च अनुभव आजपर्यंतचा इतिहास शिकवितो, तेव्हां जुन्या पायावर च नवीन इमारत उठविणें श्रेयस्कर होय.

हा जुना पाया बुजूं न देतां, महाराष्ट्रभूला अक्षयी मनोरम वाटणारें त्याचें यथार्थ स्वरूप लोकनिदर्शनास आणून देण्याच्या कामीं आपण थोडासा हातभार लावावा असा सभेचा हेतु आहे. धर्मसंमूढचेत महाराष्ट्राला ज्या सांप्रदायानें एकवार श्रेयस्कर असा महाराष्ट्रधर्म शिकवून कर्तव्याची ओळख करून दिली, त्या सांप्रदायाचें स्वरूप कसें होतें, याची थोडी फार माहिती नवीन सांप्रदायिकांना करून देतां आली तर पाहावें, अशी सभेची इच्छा आहे व तदनुरूप तिनें चालविलेला प्रस्तुतचा प्रयत्न जुन्या व नव्या सांप्रदायिकांना सारखा च मान्य होवो, अशी प्रार्थना आहे.

श्रीराम

२

श्रीसमर्थांचीं चरित्रें

जगांत रामदास रे। तया पदींच वास रे।
निमग्न देवदास रे। विरोन देहभास रे॥

देवदास

श्रीसमर्थांचें यापुढें आतां एकादें नवीन चरित्र लिहावयाचें झाल्यास तें सर्व अंगांनीं विश्वसनीय व विस्तृत होईल असें च लिहिलें

पाहिजे. असें चरित्र लिहिलें जावें अशी सभेची फार इच्छा आहे; पण तें लिहिण्याची अजून वेळ आली नाहीं. ती वेळ येण्यापूर्वी त्यांच्या चरित्राचीं सर्व साधनें उपलब्ध होऊन प्रकाशित झालीं पाहिजेत. हीं साधनें तीन प्रकारचीं आहेत:—

(१) त्यांच्या वेळचीं व नंतरचीं त्यांच्या संबंधानें कागदपत्रें वगैरे (२) त्यांची कविता आणि (३) आजवर लिहिलीं गेलेलीं त्यांचीं चरित्रें.

त्यांच्या वेळचा किंवा नंतरचा पत्रव्यवहार अजून मुळींच प्रकाशित नाहीं ह्मटलें तरी चालेल. जो कांहीं उपलब्ध झाला आहे तो अगदीं थोडा आहे. त्याच्या शंभरपट जास्त उपलब्ध झाला पाहिजे. त्यांची कविता हि अजून अर्धीअधिक अप्रकाशित च आहे; तथापि ती बहुतेक सर्व उपलब्ध झाली आहे, ही भाग्याची गोष्ट होय.

आजवर लिहिल्या गेलेल्या श्रीसमर्थांच्या चरित्रांना अंत नाहीं. खुद्द श्रीसमर्थांचे हजारों शिष्य होते, सात आठशें तर नुसते मठ च होते. ह्या शिष्यांपैकीं व मठाधिपतींपैकीं कित्येकांनीं तरी त्यांचीं चरित्रें मोठ्या प्रेमानें, आदरानें आणि विस्तारानें गायिलीं असलीं पाहिजेत. त्यांपैकीं आज कितीशीं उपलब्ध आहेत! ह्या दिशेनें सभेनें आतांपर्यंत केलेल्या प्रयत्नाचा विचार केला ह्मणजे समाधान मानण्याला मुळींच अवकाश मिळत नाहीं. आतांपर्यंत प्रकाशित, अप्रकाशित परंतु उपलब्ध आणि अनुपलब्ध पण ज्ञात अशीं श्रीसमर्थांचीं चरित्रें येणें प्रमाणें होत :—

१	कल्याणस्वामीकृत	अनुपलब्ध
२	उद्धवस्वामीकृत	,,
३	भिमाजीबावाकृत	या भागांत शेवटीं छापलेलें
४	वासुदेवगोसावीकृत	अनुपलब्ध
५	मौनीगोसावीकृत	,,
६	दिवाकरभटगोसावीकृत	,,
७	अंताजीगोसावीकृत	,,
८	कुवाळकर देशपांडेकृत	,,

९ वेणीस्वामीकृत " श्रीसमर्थप्रताप " ग्रंथ. अगदीं थोडा भाग उप-
लब्ध, अप्रकाशित

१० शाहापुरकर कुळकर्णी यांचे घरीं जुनी लिहिलेली बखर, १६३०
अनुपलब्ध

११ 'गंगाधरमहाराजकृत, १६४०, अनुपलब्ध

१२ परळीवर असलेली चाळीस बंदांची बखर, १६४५, अनुपलब्ध

१३ मेरुस्वामीकृत अनुपलब्ध

१४ उद्धवसुतकृत, १६९६ चे पूर्वी, प्रकाशित

१५ महिपतिकृत १६८४ ते १६९९ ,,

१६ हनुमंतस्वामीकृत १७९५ ,,

१७ भिमाजीबावाकृत, १७१९ या भागांत आरंभीं छापलेलें.

१८ लक्ष्मणबावाकृत "श्रीसद्गुरुस्तवराज," १७२० चे सुमारास, उप०, अप्र०

१९ राजारामप्रासादिकृत " भक्तमंजरीमाला, " १७५६ उप०, अप्र०,

२० आत्मारामबावाकृत, १७८९, प्रकाशित

२१ गंगाधरबावाकृत, १७९२, उप०, अप्र०

२२ गंगाधर नारायण खानवलकरकृत, १७९८, उप०, अप्र०

२३ निनांवी, किरकोळ, कांहीं उप०, अप्र०

पैकीं अनुक्रम संख्या १ ते १३ यांचा उल्लेख हनुमंतस्वामी आपल्या बखरींत च करितात. दुर्दैव असें आहे कीं, हनुमंतस्वामींनीं लिहिलेली श्रीसमर्थांची बखर जी प्रकाशित आहे ती देखील शुद्ध छापलेली नाहीं. तेव्हां छापलेल्या प्रतींत १ ते १३ या सर्वांचा उल्लेख जरी नाहीं तरी आह्मांस चाफळ मठांत व इतरत्र ज्या बखरी उपलब्ध झालेल्या आहेत त्यांच्या आधारानें वरील संख्या दिली आहे. १ ते ९ पर्यंतचे श्रीसमर्थांचे प्रत्यक्ष शिष्य आहेत, तेव्हां त्यांनीं श्री-समर्थांविषयीं लिहिलेली एक ओळ देखील किती तरी महत्वाची असली पाहिजे. परंतु अनुक्रम ३ खेरीजकरून बाकीच्यांनीं लिहिलेलीं चरित्रें अजून उपलब्ध नाहींत. १४ ते २३ पर्यंतचीं चरित्रें सर्व उपलब्ध असून १४, १५, १६, व २० प्रकाशित आहेत व १७ वें या भागांत प्रसिद्ध होत आहे. १९, २१ व २२ हे फार मोठाले ग्रंथ आहेत व ते

जरी परंपरेंतील च माणसांनीं लिहिलेले आहेत तरी पण ते अलीकडचे असल्यामुळें कधीं काळीं छापून निघतील किंवा नाहीं याविषयीं शंका च आहे. सारांश, अत्यंत महत्वाचीं व बहुमोल अशीं जीं १ ते १३ पर्यंतचीं चरित्रें, तीं, ३ खेरीजकरून, उपलब्ध नाहींत. ३ रें अर्धवट उपलब्ध आहे. चाफळापासून पांच कोसावर मसुर गांव आहे व तेथून एक कोसावर शहापूर आहे. भिमाजीबावा हे तेथील राहणारे, तें समर्थांशेवरून शिवाजीमहाराजांबरोबर शके १५९७ त तंजावरास गेले होते व तेथेंच मठ स्थापून होते. त्यांचा जन्म १५६४ त झाला होता व १६६३ त त्यांनीं आपला देह ठेवला. त्यांनीं लिहून ठेविलेलें श्रीसमर्थांचें चरित्र प्रस्तुत भागांत दिलें आहे. समर्थ निजधामास गेल्यानंतर तिसऱ्या दिवशीं भीमस्वामी तंजावराहून गडावर येऊन पोंचले. "समर्थ परधामास गेल्याचे सविस्तर वर्तमानाबद्दल भिमाजीबावा यांनीं ५० ओव्या लिहिल्या आहेत" असें हनुमंतस्वामी ह्मणतात. त्या ओव्या १० ते ४४ ह्या भागांत आहेत. आरंभींच्या ९ व शेवटच्या ६ ओव्या, आरंभींचे ५ कडके, शिवाय आरंभींचीं व शेवटचीं कांहीं पदें असतील च, इतकीं गहाळ आहेत, त्याला इलाज नाहीं. चरित्र लहान खरें, पण फार महत्वाचें आहे. आतांपर्यंत जीं प्रकाशित चरित्रें आहेत तीं सर्व श्रीसमर्थांच्या पश्चात् नव्वद वर्षांनंतर लिहिलीं गेलेलीं आहेत श्रीसमर्थांना ज्यांनीं प्रत्यक्ष पाहिलें होतें, त्यांचा अनुग्रह घेतला होता, त्यांच्या आज्ञेवरून मठ स्थापन करून जे महंत बनले होते, अशा कोणीं समर्थशिष्यानें लिहिलेलें चरित्र अजून दुसरें प्रकाशित नाहीं. या दृष्टीनें पाहातां तंजावरमठपति समर्थशिष्य शहापुरकर भीमस्वामी यांनीं लिहिलेलें प्रस्तुतचें त्रोटक चरित्र विशेष महत्वाचें होय. अशा चरित्रांत मिळणारी माहिती पुष्कळ अंशीं विश्वसनीय असली पाहिजे व तिजपासून निघणारीं अनुमानें अर्थात् बहुमोल होत. या लहानशा पण सर्वस्वीं प्रमाणभूत चरित्रापासून उपलब्ध होणारी माहिती आणि अनुमानें येथें एकत्र करणें गैर होणार नाहीं. तीं येणेंप्रमाणें:-

१ समर्थांचें लग्न सत घटिकांचें ठरलें होतें.

२ एक नेसलेलें धोतर व एक पांघरलेलें उपरणें अशा दोन वस्त्रांसह लग्नसमारंभांतून समर्थ निसटले.

३ तों थेट गंगातीर गांठलें (आंब गांवापासून दोन तीन कोसावर) व गंगेंत उडी मारून पैलतीरास गेले.

४ तेथें श्रीरामचंद्राचें दर्शन घडलें.

५ सात दिवस अन्नपानशयन यांचें स्मरण नुव्हतें.

६ हा कोणी तरी वेडा आहे असें लोकांस प्रथम वाटे, पण मागाहून त्यांच्यावर लोकांची पूर्ण भक्ति जडे.

७ लहान मुलांत मिसळून त्यांच्या बरोबर खेळण्याफिरण्याची त्यांना फार आवड असे.

८ शहापुरकर सतीबाईची अनुग्रहापूर्वीची जी गोष्ट हनुमंतस्वामींनीं दिली आहे, तिचा उल्लेख भीमस्वामींनीं केलेला नाहीं.

९ सतीबाईच्या बापाचें नांव विसाजीपंत व नवऱ्याचें नांव कमळाजीपंत. हनुमंतस्वामींनीं बापाचें नांव अबाजीपंत व नवऱ्याचें नांव बाजीपंत दिलें आहे.

१० गोपाळ कोण? सतीबाईचा मुलगा दिसतो.

११ भीम कोण? प्रस्तुत चरित्रांत त्याचें नातें दिलेलें नाहीं, पण हनुमंतस्वामी ह्मणतात कीं, बाईनें या मुलाला पुत्राप्रमाणें वाढविला होता. सतीबाईच्या चुलत भावाचा मुलगा भीम असें भक्तमंजरीमालेंत ह्मटलें आहे.

१२ विश्वनाथसुत कोण? भीम तर नव्हे?

१३ अंबाजी, मुरारीबा, आपाजी, गोविंद, हे कोण होते, याचा शोध लावला पाहिजे.

१४ समर्थांनीं सतीबाईचा पुष्कळ छळ करून त्यांची निष्ठा परीक्षून पाहिली व मग अनुग्रह केला.

१५ शहापुरास श्रीसमर्थांचें भजन चाले, तेव्हां पुष्कळ लोक श्रवणास येत. भीमानें त्यांच्या चरणावर मस्तक ठेविलें. भीमस्वामींच्या अनुग्रहाची जी गोष्ट हनुमंतस्वामींनीं सांगितली आहे तिचा उल्लेख स्वतः भीमस्वामींनीं केलेला नाहीं.

१६ शहापुराहून श्रीसमर्थ चंद्रगिरीस रहावयास गेले. (चरेगांवच्या मागचा डोंगर तो च चंद्रगिरीचा ऊर्फ चांदोबाचा डोंगर. त्या डोंगरांतील समर्थांची गुहा अजून पाहावयास मिळते.)

१७ चाफळास रामनवमीच्या उत्सवांत प्रतिपदेचा मान शहापुरकरांचा असे.

१८ चाफळास उत्सवांत श्रीसमर्थ भजन, निरूपण करीत.

१९ शिवाजीमहाराजांच्या आग्रहावरून समर्थ सज्जनगडीं राहावयास आले.

२० संभाजीमहाराज गादीवर बसल्यानंतर समर्थांस भेटावयास आले होते.

२१ समर्थ केव्हां केव्हां गुहेंत जाऊन बसत व पंधरा पंधरा दिवस बाहेर येत नसत. महत्त्वाच्या कामाशिवाय कोणास आंत हि येऊं देत नसत.

२२ भीमस्वामींचें समर्थांस पत्र व समर्थांकडून त्याचें गेलेलें उत्तर हीं वाचलीं म्हणजे गुरुशिष्यांच्या परस्परप्रेमाचें कौतुक वाटतें.

२३ प्रवृत्तीसी पाहिजे राजकारण ।
निवृत्तीसी पाहिजे विवरण ॥

२४ धन्य आत्मज्ञानी नर । सार्थक केला संसार ।
त्यासी आह्मांसी अंतर । कांहींच नाहीं ॥

२५ भीमस्वामी विवाहित होते.

असो; १४ ते २३ पर्यंतचीं चरित्रें श्रीसमर्थांच्या पश्चात् निर्माण झालेलीं आहेत. लेखकांना प्रत्यक्ष माहिती नव्हती. प्रत्यक्ष ज्ञान असणें व परंपरेनें श्रवण करणें यांत महदंतर आहे. फार काय सांगावें, १६ वे चरित्रकार श्रीहनुमंतस्वामी हे खुद्द चाफळमठाचे अधिपति होत व १७ वे चरित्रकार भिमाजीबावा हे चाफळापासून दोन कोसांच्या अंतरावर असलेल्या शिरगांवमठाचे अधिपति होत. दोघे हि सांप्रदायी, इतकें च नव्हे, तर एक खुद्द श्रीसमर्थांच्या बंधूंचे व दुसरे कल्याणस्वामींच्या बंधूंचे वंशज होत. चाफळ व शिरगांव यांच्यांत एक च डोंगर काय तो आडवा आहे. असें असून उभयतांनीं लिहिलेल्या चरित्रांत कमींत कमी ३० । ४० महत्वाचे फरक पडले आहेत. पिकदाणीची गोष्ट भोळारामबावासंबंधानें घडली ह्मणून हनुमंतस्वामी सांगतात, तर तिचा संबंध एकनाथजनार्दन यांच्यांशीं होता ह्मणून भीमस्वामी वर्णन करितात. तशीच खांडुकाची गोष्ट. समर्थ व कल्याण यांच्या संबंधानें ती गोष्ट हनुमंतस्वामी देतात, तर भीमस्वामी तिचा संबंध जनार्दनएकनाथ यांच्यांशीं जोडतात. हें असें कां व्हावें, समजत नाहीं. एका च काळीं दोन कोसांच्या अंतरावर इतक्या परस्परविरुद्ध दंतकथा सांप्रदायामध्यें प्रचलित असाव्या, याचें नवल वाटतें. तात्पर्य, श्रीसमर्थांच्या खुद्द शिष्यांनीं लिहिलेलीं त्यांचीं कांहीं चरित्रें उपलब्ध होण्याच्या पूर्वी त्यांचें नवीन चरित्र लिहिणें इष्ट नव्हे.

श्रीसमर्थांचे चरित्रकार ह्मणून वर जीं त्यांच्या शिष्यांचीं नांवें दिलीं आहेत, त्यांखेरीज आपणांस आतांपर्यंत अज्ञात आणि अनुपलब्ध अशीं त्यांचीं किती तरी चरित्रें असतील, ती एका परमेश्वरास च माहित. शिवाय समर्थांचे बंधु श्रेष्ठ, समकालीन साधु तुकाराममहाराज, पंचायतनांपैकीं रंगनाथस्वामी, केशवस्वामी, जयरामस्वामी, आनंदमूर्ति व सांप्रदायी वामनपंडित, रघुनाथपंडित, उद्धवचिद्घन, आनंदतनय, अनंतगोसावी, वेणीस्वामी, देवदास, शिवाजीमहाराज, वगैरे शिष्यांनीं कोणीं

अभंग, कोणीं पदें, कोणीं श्लोक, इत्यादि प्रकारांनीं श्रीसमर्थांची लीला वर्णिली आहे. पैकीं फक्त वेणीस्वामी आणि देवदास यांनीं केलेलीं वर्णनें अप्रकाशित आहेत, बाकीच्यांनीं केलेलीं कांहीं कांहीं वर्णनें कोठें कोठें प्रकाशित आहेत.

गिरि, गिरीबाळ, गिरिधर, किंवा वेणी, वेणीस्वामी, निवृत्तिवेणी, किंवा वेणीगिरधर अशीं नांवें धारण करून निवृत्तिराम, करुणाराम, संकेत-रामायण, मंगलरामायण, छंदोरामायण, सुंदररामायण, कौल, गुरुदेव-नमन, काशीयात्राकथन, स्फुट प्रकरणें इत्यादि ग्रंथ लिहिलेले बीड प्रांतांत उपलब्ध झालेले आहेत. ह्या ग्रंथांवरून असें दिसतें कीं, हे ग्रंथ लिहिण्याविषयीं शके १५९६ आनंदनाम संवत्सरीं श्रीसमर्थांची आज्ञा जाहली व शके १६४४ पर्यंत तरी निदान हे ग्रंथ यथावकाश लिहिले गेले. अर्थात् आकाबाई आणि वेणुबाई अशा ज्या दोघी शिष्यिणी होत्या, त्यांपैकीं शके १६०० त समाधिस्त झालेल्या मिरजेच्या राहणाऱ्या ज्या वेणुबाई त्या आणि गोदातीरस्थ वेणीस्वामी ह्या भिन्न व्यक्ती होत; ह्यांपेक्षां वेणीस्वामीबद्दल जास्त माहिती आज देतां येत नाहीं. त्यांच्या ग्रंथांचा एक स्वतंत्र च भाग होणार आहे.

निवृत्तिराम ग्रन्थाच्या पहिल्या समासाच्या १०९ ओव्यांत श्रीसमर्थ-सद्गुरु आख्यान आहे. हा ग्रन्थ छापला जाईल तेव्हां जावो, तत्पूर्वी वरील समासांतील कांहीं वचनें येथें देतों.

नाना मती भेद नाना । निर्भीड कोणीच बोलेना ।
संशयनिवृत्ति होईना । माया आणि ब्रह्मींची ॥ ३६ ॥
सर्वब्रह्म ह्मणे शाब्दिक ज्ञान जाहालें । भक्तिज्ञानवैराग्य लोपलें ।
सकामभजनें जन लागले । कामनेपाठीं प्रत्यक्ष ॥ ३७ ॥
परलोकप्राप्तीचा विचार । कोण पाहातो सारासार ।
तारकब्रह्म राम साचार । मूढ लोकां कळेना ॥ ३८ ॥
ह्मणोनि निर्भीड वीतरागी । धगधगीत ज्ञानशक्ति आंगीं ।
ऐसा अवतार कलयुगीं । समर्थवेषें प्रगटला ॥ ३९ ॥

सावधान ह्मणतां सावधान । अंत्रपाटीं निघाले ॥ ४० ॥
द्वादशवर्षीं विख्यात कीर्ति । संत देखोनी निवाले ॥ ४२ ॥
संग कोणाचा न साहे । निःसंग वनीं विचरताहे ।
जगदोत्धार करीताहे । धर्मस्थापक सर्वोत्तमु ॥ ४३ ॥
भक्तजन जेथें जेथें भाविती । तेथें तेथें दर्शन होती ॥ ४५ ॥
गिरिकंदरीं करी वास ॥ ४६ ॥
दत्तात्रेय देखिले नयनीं । करवीरक्षेत्रीं समर्थें ॥ ४७ ॥
चंद्रगिरीवरी निवास । पंचाननेशीं अखंड वास ॥ ४९ ॥
समुद्रेश्वर हिमाल्य कुंडीं । देहपाती समर्थ धरिले भुजादंडी ।
श्रीराम लक्ष्मण सवे अखंडी । समर्थतनु रक्षावया ॥ ५० ॥
पृथ्वी आप तेज वायु आकाश । त्रिगुण माया दृश्यभास ।
बाधों न लाहती समर्थास । ईश्वरतनु ह्मणोनि ॥ ५१ ॥
जनस्थानीं अनुष्ठान । पंचवटिके श्रीरामदर्शन ॥ ५३ ॥
ऐका कृष्णातीरीं बाहुक्षेत्रीं । कृष्णावेण्या द्विधामात्रीं ।
श्रीरामलिंगीं कौनेत्रीं । अप्रमेय देखिलें ॥ ६० ॥
कृष्णेमध्यें भीमकुंड । त्यांत बलभीममूर्ति महा प्रचंड ।
समर्थें बुडी देऊनि अखंड । कळा वितंड काढिली ॥ ६१ ॥
पंचक्रोशीं कृष्णातीरीं । चांफळनाम विख्यात पुरी ।
भोंवते दाटले उदंड गिरी । तेथें अधिष्ठान प्रभूचें ॥ ७५ ॥
समाधिस्थळ समर्थाचें । सह्याद्रिशिखरीं विख्यात साचें ॥ ७६ ॥
तेथें नांदती समर्थस्वामी ॥ ७६ ॥
ठाईं ठाईं मूर्तिस्थापना । स्थळोस्थळीं महोत्साव नाना ॥ ८६ ॥
समर्थें सांगोन दिधला नेम । आनंदनाम संवत्सरीं ॥ ९९ ॥
आनंदसंवत्सरीं जन्म गिरीं । संप्रदाई कृष्णातीरीं ।
षोडशवर्षीं ग्रन्थांतरीं । दासबोधीं अद्वैत विवरेल ॥ १०० ॥

ह्या शेवटच्या ओवीचा काय अर्थ घ्‍यावा? दासबोधग्रन्थ झाल्या-वर सोळा वर्षांनीं दासबोधग्रन्थांतील अद्वैताचें विवरण निवृत्तिराम ग्रन्थांतरीं आनंदसंवत्सरीं ह्मणजे १५९६ त कृष्णातीरीं होईल, असा जर ह्या ओवीचा भावार्थ असेल, तर दासबोधग्रन्थरचनेचा आपण जो १५८० । १५८१ हा काल ठरविला आहे, त्याला ह्या ओवीनें प्रत्यंतर पुरावा मिळतो.

श्रीसमर्थांचें चरित्र लिहितांना ह्या समासाचा कांहीं ना कांहीं उ-पयोग झाल्यावांचून राहणार नाहीं. तथापि आज ह्या ठिकाणीं एका मुद्याचें टांचण करून ठेवावेंसें वाटतें. समर्थांच्या अवताराचें प्रयोजन काय, तें ३६ ते ३९ ओव्यांत वर दिलें आहे, त्यावरून असें दिसतें कीं, श्री-समर्थांच्या वेळेला महाराष्ट्रसमाजांत असा एखादा पंथ प्रबळ झाला अ-सावा कीं, ज्याच्या योगानें, जें आहे तें सारें ब्रह्म च आहे असें मत प्रचलित होऊन समाजांत एकंकार माजून राहिला होता. ह्या च स्थितीचा उ-ल्लेख 'वेणीगिरिधर' संकेतरामायणांत हि करितात. संकेतरामायणाच्या बालकांडाच्या तिसऱ्या सर्गांत आरंभीं 'अरूप अदृश्य अचिंत्य' अशा सद्गुरूला नमन करून वेणीगिरिधर पुढें ह्मणतातः—

असो ऐसें अचिंत्य तुह्मांसी चिंतिलें । मद्भावने आणखी येक गमलें ।
जेणें रूपें मजला उपदेशिलें । तेंचि आतां वर्णीन जी ॥ १० ॥

लोकानंद तूं जगद्गुरू । आत्माराम तूं जगदीश्वरु ।
लीलावतारी पूर्णावतारु । कृष्णातीरीं गोचरु देखिलें रूप ॥११॥

तुह्मी वैराग्याचे मुकुटमणी । तापसामाजीं शूळपाणी ।
मोक्षश्रीसहित मोक्षपाणी । उदास सेविलीं तुह्मीं गिरिकंदरें ॥ १२ ॥

तुह्मांसी मायेची भीड नाहीं । कोण्ही बोलों न शके कांहीं ।
मतांतरें नासूनि पाहीं । विमळब्रह्म स्थापिलें ॥ १३ ॥

तुमचें सर्वब्रह्मी लोकांवरी शासन । तुह्मी येकंकारगजावरी पंचानन ।
नाना युगधर्मांवरी रघुनंदन । सत्ययुगीं अवतरलां तुह्मी ॥१४॥

सदां उदास गिरिकंदरीं वसता । शुद्धब्रह्माचा निर्णयो करिता ।
ग्रन्थ करूनि सचराचरीं अनंता । अतीतदीक्षा लाविली तुह्मीं ॥
किंवा स्वकीर्ति वाढवावयाकारणें । स्वामी तुह्मा विनविलें रघुनंदनें ।
जगदोद्धार करावा ह्मणोनि पूर्णपणें । परात्परगुरु प्रार्थिलें ॥१६॥
कल्युगीं होईल भ्रष्टाकारु । सर्वब्रह्म येकंकारु ।
ह्मणोनि हनुमानरूपें सर्वेश्वरु । आत्माराम अवतरला ॥ २१ ॥

वगैरे. 'सर्वब्रह्माच्या' नांवावर 'येकंकारु' करणारे हे 'सर्वब्रह्मी' लोक कोण, कोण जाणे! किंवा समाजाला अवनत स्थिति प्राप्त झाली ह्मणजे आचार आणि विचार यांना फांटा देऊन सर्व च जसे शूद्र बनतात किंवा सर्व च स्वतःस ब्राह्मण ह्मणवूं पाहतात, ह्मणजे कोणीकडून तरी सबगोलंकार करून 'समते'च्या नांवावर राष्ट्राला मूठमाती देण्याच्या उद्योगांत जो तो जसा न कळत चूर झालेला असतो, तशी श्रीसमर्थांच्या वेळीं एकंदर च महाराष्ट्राची स्थिति झाली होती कीं काय नकळे.

"तुह्मी येकंकारगजावरी पंचानन" अशी जी श्रीसमर्थांची स्तुति वेणीगिरिघरांनीं गायिली आहे, तिच्या योगानें श्रीसमर्थांच्या चरित्रांतील कांहीं भागावर प्रकाश पडणार आहे. 'येकंकारा' संबंधानें श्रीमत् दासबोधांत ठिकठिकाणीं जे उल्लेख आले आहेत, त्यांचें हि महत्व यावरून कळतें व त्या वेळच्या देशस्थितीची कांहींशी अटकळ होते. "येकंकारगजावरी पंचानन" असें विशेषण श्रीसमर्थांना देतांना श्रीसमर्थांचीं पुढील वचनें तर वेणीगिरिघरांच्या डोळ्यासमोर नव्हती ना? दासबोधाच्या १७ व्या दशकाच्या ४ थ्या समासांत सद्गुरु सांगतातः—

ब्रह्मरूप जालें आघवें । तेथें काय निवडावें ।
अवघी साकरचि टाकावें । काये कोठें ॥ २२ ॥
तैसें सार आणि असार । आवघा जाला येकंकार ।
तेथें बळावला अविचार । विचार कैंचा ॥ २३ ॥
वंद्य निंद्य येक जालें । तेथें काये हाता आलें ।
उन्मत्त द्रव्यें जें भुललें । तें मळतेंच बोले ॥ २४ ॥

तैसा अज्ञानभ्रमें भुलला । सर्वब्रह्म ह्मणोन बैसला ।
माहापापी आणि भला । येकचि मानी ॥ २५ ॥
सर्वसंगपरित्याग । अव्हासवा विषयेभोग ।
दोघे येकचि मानितां मग । काये उरलें ॥ २६ ॥
भेद ईश्वर करून गेला । त्याच्या बाचेन नवचे मोडिला ।
मुखामधें घास घातला । तो अपानीं घालावा ॥ २७ ॥

यासाठीं

आधीं राखावा आचार । मग पाहावा विचार ।
आचारविचारें पैलपार । पाविजेतो ॥ १७।१०।२५

हा श्रीसमर्थांचा उपदेश महाराष्ट्रानें सर्वकाळ मनांत वागविल्यास त्यांत महाराष्ट्राचें हित आहे.

व्यंकटेशस्तोत्र, करुणामृतरस इत्यादि प्रकरणांचे कर्ते देवदास हे श्रीसमर्थांचे शिष्य होत. त्यांचा मठ दादेगांव येथें आहे. हे समर्थांच्या पश्चात् हि होते.

समर्थ रामदास हा । उदास दास तो पहा ।
जनास ना कळे स्थिती । मनासि ना कळे गती ॥ १ ॥
प्रपंच वारिला सळें । विवेक लाधला बळें ।
समस्त हेत सारिला । रिपू बळेंचि मारिला ॥ २ ॥
कृदांत काय बापुडें । कदां न पाहे वांकडें ।
उदास दास नाचती । नभांत घोष गाजती ॥ ३ ॥
भला समर्थदास हा । प्रयोजिलाचि या पहा ।
उदास वृत्ति फारसी । मनांत वृत्ति गाइसी ॥ ४ ॥
जनांत रामदास रे । बहूत मान्य त्यास रे ।
तया पदींच वास रे । करीत देवदास रे ॥ ५ ॥

इत्यादि रीतीनें त्यांनीं समर्थांचें केलेलें वर्णन अप्रकाशित आहे. असो.

श्रीसमर्थांचीं चरित्रें मिळविण्याकडे शोधकांचें लक्ष लागावें ह्मणून या प्रकरणांत, त्यांच्या प्रकाशित, अप्रकाशित पण उपलब्ध व अनुपलब्ध पण ज्ञात अशा चरित्रांचें टांचण केलें आहे.

॥ श्रीराम ॥

३

श्रीसमर्थांचा कवितासमुद्र

व्यापिलें हें भूमंडळ । कवित्वकळा तुंबळ ।
विवरतां केवळ । मोक्ष लाभे ॥

कल्याण

श्रीसमर्थांच्या चरित्राप्रमाणें च त्यांच्या कवितेचें विवेचन करण्याची वेळ अजून आली नाहीं. अजमासें एक हजार पृष्ठें होतील इतका मोठा थोरला त्यांच्या कवितेचा संग्रह अजून अप्रकाशित राहिला आहे. तो प्रकाशित होण्यापूर्वी त्यांच्या कवितेच्या स्वरूपाविषयीं लिहिणें बरोबर होणार नाहीं. समर्थांच्या कवितेचा हा जो संग्रह अप्रकाशित राहिला आहे, त्यासंबंधानें एक गोष्ट अशी आहे कीं, त्यापैकीं बहुतेक भाग खुद्द कल्याणस्वामींच्या हातचा सभेस उपलब्ध झाला आहे. तेव्हां त्याच्या अस्सलपणाविषयीं किंवा शुद्धतेविषयीं आम्हांस शंका नाहीं व कोणास हि घेणें नको, तरी पण शंका म्हणून किंवा कौतुक म्हणून—कल्याणमहाराजांचें हें बाड आहे तरी केवढें मोठें व अक्षर कसें आहे वगैरे हेतु धरून—तें बाड पाहण्याची कोणाची इच्छा असल्यास सत्कार्योत्तेजक सभेकडे तें कोणास हि पाहण्यास मिळेल. *

श्रीसमर्थांची कविता अप्रकाशित राहिली आहे ती येणें प्रमाणें:—

---

* मराठी वाङ्मयात्मक किंवा ऐतिहासिक हस्तलिखित संग्रह साऱ्या महाराष्ट्रभर इतका पसरला आहे कीं पुणें, बडोदें, कोल्हापूर, मिरज, सातारा, नाशिक, धुळें यांसारख्या एखाद्या ठिकाणीं आनंदाश्रमासारखें एखादें संग्रहालय पाहिजे. श्रीमंत गायकवाडसरकार किंवा श्रीमंत करवीरसरकार किंवा आणखी कोणी या विषयाचें महत्व जाणणारे श्रीमंत लोक मनावर घेतील तर काय न होईल ! महाराष्ट्रभाषेची ही अलौकिक सेवा करण्याचें कोणाच्या नशिबीं परमेश्वरानें लिहिलें आहे, न कळे !

चौदा शतकें:- शंभर शंभर ओव्यांचीं अशीं हीं चवदा शतकें आहेत, पैकीं पांच प्रकाशित असून नऊ अप्रकाशित राहिलीं आहेत.

१ लें शतक:—वैराग्यशतक नांवानें प्रकाशित आहे.

२ रें शतक:—यांत आरंभीं संसाराचे कष्ट देऊन पुढें मायाब्रह्माचें विवरण आहे.

३ रें शतक:—हें ज्ञानशतक नांवानें प्रकाशित आहे.

४ थें शतक:—हें उपदेशशतक म्हणून प्रकाशित आहे.

५ वें शतक:—यांत नवविधा भक्ति, चत्वार मुक्ति, व पंचप्रळय यांचें विवेचन आहे.

६ वें शतक:—यांत स्वरूपानुसंधान आहे.

७ वें शतक:—ब्रह्मनिरूपण.

८ वें शतक:—सगुणनिर्गुणसंवाद नांवानें प्रकाशित आहे.

९ वें शतक:—सर्वब्रह्मनिरूपण.

१० वें शतक:—यांत सद्गुरूची करुणा फार प्रेमळपणें भाकिली आहे. या शतकांत शिष्याचा हात धरून सद्गुरूनें त्याला ब्रह्मस्वरूपाची ओळख करून दिली आहे.

११ वें शतक:—संसार करीत असतां हि तरून जाणें शक्य आहे.

१२ वें शतक:—प्रारब्ध थोर कां प्रयत्न ? प्रयत्न.

१३ वें शतक:—रामचरित्र.

१४ वें शतक:—बालक्रीडा नांवानें प्रसिद्ध आहे.

स्फुट अभंग:— अप्रकाशित असे यांत किती तरी अभंग आहेत. करुणाष्टकाप्रमाणें, सांप्रदायासंबंधानें आणि स्वानुभवाचे असे यांत पुष्कळ अभंग आहेत.

पंचीकरण योग:— जें पिंडीं तें ब्रह्मांडीं, निर्गुण स्वरूप, आत्मनिवेदनीं क्रिया इत्यादि विषयांचें निरूपण यांत आहे.

चतुर्थ योगमान:— अंतरात्म्याचें वर्णन, अनिर्वाच्य ब्रह्माचें वर्णन, प्रत्ययज्ञानाचें महत्त्व, मायातीत निरंजनाचें वर्णन इत्यादि विवेचन यांत आहे.

मानपंचक:— यांत रामराज्याचा महिमा वर्णिला आहे. मनुष्याचे दास होंण्यापेक्षां रामाचे दास होणें बरें, असा यांत उपदेश आहे. रामोपासनेची व्याप्ति यांत दिली आहे. रामोपासना ब्रह्मांडव्यापक आहे. येथल्या येथें याच जन्मांत स्वदेशबांधवांचें हित केलें म्हणजे परलोक सहजच साधतो. अरत्र मानतां लोकीं। परत्र सहजीं घडे॥ इत्यादि विवेचन यांत आहे.

पंचमान:— यांत श्रीमत् दासबोधाचा उल्लेख आहे, तेव्हां हा नंतरचा ग्रंथ आहे. यांत अंतरात्मा, सत्संग, गुरुशिष्यसंबंध इत्यादि विषय आले आहेत. ज्ञानाचें महत्त्व यांत वर्णिलें आहे.

हें ज्ञान रामकृपेनें। धन्य रामउपासना।
रामदास्य घडे ज्याला। वे सर्वत्र रामदास हो॥

स्फुट प्रकरणें:— यमकावांचून अनुष्टुपछंदांत लिहिलेलीं अशीं हीं स्फुट प्रकरणें किती तरी आहेत. तीं अत्यंत मौल्यवान आहेत, यापेक्षां जास्त वर्णन करितां येत नाहीं.

स्फुट श्लोक:— हजारों आहेत. करुणाष्टकें म्हणून आठच करुणाष्टकें प्रकाशित आहेत. ही निवड कोणीं आणि केव्हां केली ईश्वर जाणे. करुणापर अशीं यांत शेंकडों प्रकरणें आहेत व त्यांतच हल्लींचीं प्रसिद्ध आठ करुणाष्टकें आहेत.

हीं इतकीं प्रकरणें व याशिवाय प्रकाशित असलेलें श्रीसमर्थांचें रामायण उर्फे किष्किंधाकांड, मनाचे श्लोक २०५ व षड्रिपूंचें वर्णन इतकीं सर्व प्रकरणें एका बाडांत आहेत, तेव्हां तें बाड केवढें मोठें आहे याची कल्पना करावी. ह्या बाडाचें विशेष महत्त्व असें आहे कीं, तें सबंध कल्याणस्वामींच्या हातचें आहे. पाठीला बराचसा मोठा चट्टा बसून तें एकदां अग्निमुखांतून निसटलेलें आहे. अशा ह्या पवित्र बाडाचें दर्शन–नव्हे लाभ–महाराष्ट्राला पुन्हां अडीचशें वर्षांनीं व्हावा हें महाराष्ट्राचें भाग्य होय.

वर नमूद केलेल्या प्रकरणांशिवाय रामगीता, कृतनिर्वाह, चतुःसमासी, सप्तसमासी, अक्षरपदसंज्ञा, रामकृष्णस्तव, दासप्रबोध, किरकोळ अभंग, आरत्या, भूपाळ्या वगैरे, इतकीं प्रकरणें सभेला उपलब्ध झालेलीं आहेत. यावरून श्रीसमर्थांचा " कवितासमुद्र " केवढा मोठा आहे व त्यापैकीं किती थोड्या भागाचें आजवर महाराष्ट्रानें मंथन केलें आहे, याची कल्पना होते. हा अप्रकाशित संग्रह लवकरच प्रकाशित करावा असा हेतु आहे, परंतु तत्पूर्वी त्याची कांहींशी कल्पना व्हावी म्हणून कांहीं निवडक वेंचे येथें देण्याचें योजिलें आहे.

श्रीसमर्थसांप्रदायाचीं लक्षणें ज्यांत एका ठिकाणीं आणलीं आहेत असा एकादा उतारा आरंभीं देणें योग्य होईल.

प्रथम लिहिणें दुसरें वाचणें । तिसरें सांगणें अर्थांतर ॥ १ ॥
आंशकानिवृत्ति ऐसी चौथी स्थिती । पांचवी प्रचीती अनुभवें ॥२॥
साहावें तें गाणें सातवें नाचणें । ताळि वाजवणें आठवें तें ॥ ३ ॥
नवां अर्थभेद दाहावा प्रबंद । आक्रावा प्रबोध प्रचीतीसीं ॥ ४ ॥
बारावें वैराग्य तेरावा विवेक । चौदावा तो लोक राजी राखे ॥ ५ ॥
पंध्रावें लक्षण तें राजकारण । सोळावें तें जाण अवेग्रता ॥ ६ ॥
प्रसंग जाणावा हा गुण सत्रावा । काळ समजावा सर्वां ठाईं ॥ ७ ॥
आठ्रावें लक्षण वृत्ती उदासीन । लोलंगता जाण तेथें नाहीं ॥ ८ ॥
येकोणीसावें चिन्ह सर्वांसी समान । राखे समाधान ज्याचें त्याचें ॥ ९ ॥
विसावें लक्षण रामउपासना । वेध लावी जना भक्तिरंगें ॥ १० ॥

भक्तिरंगें देव देवाल्यें सीखरें । वोटे मनोहरें वृंदावनें ॥ ११ ॥
बावी पोखरणी रम्य सरोवरें । मंडप विवरें धर्मशाळा ॥ १२ ॥
धर्मशाळा नाना नाना दीपमाळा । तेथें रविकुळा वाखाणावें ॥१३॥
तरुवर पुष्पवाटिका जीवनें । पावनें भुवनें होमशाळा ॥ १४ ॥
उदंड ब्राह्मण ब्रह्मसंतर्पण । पुराणश्रवण आध्यात्मिक ॥ १५ ॥
जन्मासी येउनी आध्यात्म साधावें । नित्य विवरावें सारासार ॥१६॥
असार संसार येणें साधे सार । पाविजेतो पार भवसिंधु ॥ १७ ॥
आयुष्य हें थोडें फार आटाआटी । कठीण सेवटीं वृधपण ॥१८॥
येकलेंचि यावें येकलेंचि जावें । मधेंचि स्वभावें मायाजाळ ॥१९॥
मायाजाळ तुटे तरी देव भेटे । दास ह्मणे खोटे भक्तिहीन ॥२०॥

ह्मणजे लिहिणें, वाचणें, अर्थ सांगणें, शंकानिवृत्ति करणें, स्वतः अनुभवणें, अशा प्रथम आत्मोन्नतीच्या पांच पायऱ्या दाखवून, पुढें गाणें, नाचणें, टाळी वाजवणें, निरनिराळे अर्थ सांगणें, कविता करणें व ऐकणारा प्रसन्न होऊन त्यास प्रबोध होईल अशा तऱ्हेचें विवेकवैराग्ययुक्त निरूपण करणें, अशीं हरिकथानिरूपणाचीं नऊ लक्षणें सांगितलीं आहेत. पांच आणि नऊ चैवदा.

पुढें राजकारणाचा पंधराव्या ठिकाणीं स्पष्ट उल्लेख करून प्रपंचपरमार्थांविषयीं अव्यग्रता असणें, काळ प्रसंग जाणणें, सर्व कांहीं उपाधी करित असून हि उदासीन असणें आणि प्राणिमात्राविषयीं समबुद्धि बाळगणें, अशीं उदाहरणार्थ चार लक्षणें देऊन सावधपणाची सामान्य दिशा दर्शविली आहे. ह्मणजे

मुख्य हरिकथानिरूपण । दुसरें तें राजकारण ।
तिसरें तें सावधपण । सर्वविषईं ॥ ११–५–४

हा जो श्रीमत् दासबोधांत संप्रदाय घालून दिला आहे, त्याचें स्पष्टीकरण या उताऱ्यांत केलें आहे. या उताऱ्यांत रामदासी संप्रदायाचीं लक्षणें इतकीं स्पष्टपणें नमूद केलेलीं आहेत कीं रामदासी संप्रदाय ह्मणजे काय याची यापुढें कोणास च शंका राहूं नये. असा उतारा मुखोद्गत असावा असें को-

णा हि रामदासीयाला वाटणार आहे. रामोपासना मात्र शेवटीं घातली आहे. संप्रदायाची ती विशिष्ट उपासना आहे, तथापि उपासना कोणती हि असली तरी हरकत नाहीं, परंतु पहिलीं एकोणवीस लक्षणें मात्र सर्वांच्या च ठिकाणीं पाहिजेत. हीं एकोणवीस लक्षणें सर्वमान्य आहेत, ह्मणून त्यांचा उल्लेख आधीं केला आहे किंवा रामोपासनेंत विसावा मिळतो ह्मणून तिला विसावें स्थान दिलें आहे किंवा कसें, तें कांहीं सांगतां येत नाहीं. आपणांस फार तर इतकें च ह्मणतां येईल कीं, रामोपासनेच्या सूत्रांत बाकीचीं सर्व लक्षणें ओवावयाचीं आहेत असें दर्शविण्यासाठीं सर्वव्यापी रामोपासना शेवटीं सांगितली असावी. ह्या रामोपासनेचा महिमा दर्शविणारा एकादा उतारा घेऊं.

सप्रचीत वेल्ली[1] मिथ्या कोण करी । धन्य तो विवरी विवेकानें ॥ १ ॥
विवेकाचे जन भेटतां संकटें[2] । ज्याची खटपट सुखरूप ॥ २ ॥
सुखरूप संत सत्यसाभिमानी । तयासीच मानी येरां नाहीं ॥ ३ ॥
येरां नाहीं गती सत्यावांचूनीया । असत्याच्या पाया कोण पडे ॥ ४ ॥
कोण पडे आतां संदेह्याचे डोहीं । कोणाविण नाहीं चाड आह्मा ॥५॥
आह्मा नाहीं चाड ते कोणीयेकाची । दृढ राघवाची कास धरूं ॥ ६ ॥
कास धरूं जेणें पावनचि केलें । तेथें माझें जालें समाधान ॥ ७ ॥
समाधान जालें प्रत्ययासी आलें । धन्य तें पाउलें राघवाचीं ॥ ८ ॥
राघवाचीं पदें मानसीं धरीन । विश्व उधरीन हेळामात्रें[3] ॥ ९ ॥
हेळामात्रें मुक्त करीन या जना । तरीच पावना राघवाचा ॥ १० ॥
राघवाचा दास मी जालों पावन । पतित तो कोण उरों शके ॥ ११ ॥
उरों शके ऐसें कल्पांतीं घडेना । जो कोण्ही पुसेना त्यासी उणें[4] ॥ १२ ॥

---

१ संजीवनी वल्ली. २ विवेकी जन भेटणें दुरापास्त होय. ३ हेळ ह्मणजे क्षण असा मूळ अर्थ. जें क्षणमात्रें करितां येतें ती लीला झाली ह्मणावयाची, ह्मणून हेलामात्रें याचा लीलेनें असा अर्थ रूढ झाला असावा. ४ पतित कोणी राहणार नाहीं हें खरें, पण जो कोणी या मार्गाकडेच वळणार नाहीं, जवळ येणार नाहीं, विचारणार नाहीं, तो पतित च राहणार !

उणें नसगतां माझ्या सूर्यवौंशा । कोण्हाची दुराशा नाहीं आशा ॥ १३ ॥
आशा नाहीं उणें राघवाच्या गुणें । ब्रीदचि राखणें पावनाचें ॥ १४ ॥
पावनाचें ब्रीद आह्मा प्राप्त जालें । प्रचीतीस आलें कितीयेक ॥ १५ ॥
कितीयेक जन ज्ञानें उधरीले । कृत्याकृत्य जाले तत्काळचि ॥ १६ ॥
तत्काळचि मोक्ष हें ब्रीद रामाचें । होत आहे साचें येणें काळें ॥ १७ ॥
येणें काळें मोक्ष जरी मी देईना । दास ह्मणवीना राघवाचा ॥ १८ ॥
राघवाचा वर पावलों सत्वर । जनाचा उधार करावया ॥ १९ ॥

*　*　*

प्रेमयुक्त अंतःकरणानें हा उतारा वाचल्यावर तो पाठ करावा असें मनांत नाहीं येत? श्रीसद्गुरु समर्थांचें समाधान कशानें झालें, तें या उताऱ्यावरून व्यक्त होत आहे. समर्थांच्या अवताराचा हेतु सहज रीतीनें त्यांत आला आहे. "जगाचा उद्धार करीन, सर्वांना मुक्त करीन, आतांचे आतां मुक्त करीन, पतित कोणालाच राहूं देणार नाहीं, तरच मी रामाचा खरा दास" ही केवढी घोर प्रतिज्ञा! ही घोर प्रतिज्ञा तडीस नेण्याचें सामर्थ्य आल्यावर च ती केलेली आहे. श्रीरामाची भक्ति करून स्वतःचें समाधान झाल्यावर दुसऱ्याचें समाधान करण्याचा विश्वास वाटून "हेळामात्रें मुक्त करीन या जना" अशी प्रतिज्ञा केली आणि ती तडीस नेली. श्रीसमर्थांच्या चरित्रांत अशी एक कथा आहे कीं, ते टांकळीस पुरश्चरण करीत असतांना च त्यांना कृष्णा-तटाकीं जाण्याची आज्ञा झाली. परंतु लोकांना आचार शिकवावा व मार्ग दाखवावा ह्मणून त्यांनीं तसें च पुरश्चरण पुरें केलें व पुढें बारा वर्षें तीर्थयात्रा केल्या. तीर्थयात्रा करीत असतां पुन्हां ती च जगदुद्धाराची आज्ञा झाली. ही कथा आणि

राघवाचा वर पावलों सत्वर ।
जनाचा उधार करावया ॥

ही ओवी, यांचा मेळ किती तंतोतंत बसतो. असे मुक्तिदाते [1] श्रीसमर्थ रामाचे दास जे श्रीसमर्थ रामदास ते ज्या काळीं होते त्या काळीं महाराष्ट्रांतून

---

1 कोणता शब्द नकळे. 'नसतां' शब्द असता तर आपणांस अर्थ करतां आला असता. 'माझ्या सूर्यवौंशा गतां उणें नस' ह्मणजे सूर्यवंशोद्भव माझ्या रामाला कांहीं उणें नसे असा एक अर्थ सुचवितों.

महद्दशेची उचलबांगडी व्हावी यांत काय नवल आहे? हें सगळें कशाचें फळ? रामकृपेचें तर खरें च, पण ती कृपा संपादण्यास आरंभीं जो अचाट प्रयत्न करावा लागला त्याचें. श्रीसमर्थांना शिष्यांनीं एकदां प्रश्न केला कीं, महाराज आपण नेहमीं 'प्रयत्न करावा' असें सांगता, तो यत्न तरी कसा करावा? त्यावर *श्रीसमर्थांनीं दिलेल्या* उत्तराचा आतां एकादादुसरा उतारा घेऊं.

भाग्यासी काय उणें रे । येत्नावांचुनि राहिलें ।
येत्न तो करावा कैसा । हेंचि आधीं कळेचिना ॥ १ ॥
मुख्य येत्न विचाराचा । त्यावरी बोलणें बरें ।
चालणें सत्य नेमाचें । नीति न्याय चुकों नये ॥ २ ॥
गलबलां[1] बुधि नासीतो । नाना निश्चय सांगती ।
ऐकावें कोणकोणाचें । बोलताहे बहुचकी ॥ ३ ॥
सांगोंचि जाणती सर्वै । कर्ता कोण्ही दिसेचिना ।
जाणते नेणते सांगों । स्वभाव लागला जनीं ॥ ४ ॥
शास्त्र हो लोक हो कोण्ही । नीति हो न्याय हो न हो ।
दाटुनी सांगती वेडे । आदरें हो अनादरें ॥ ५ ॥
मिथ्याच सांगती वार्ता । नेटें[2] पाटें[3] बळाविती ।
ऐसे हे लोक सृष्टीचे । प्रवाहीं पडिले पहा ॥ ६ ॥
करंटे मिळाले सर्वै । जो तो बुधिच सांगतो ।
सांगावें तें आपणाला । आपणु कारितां बरें ॥ ७ ॥

* * *

हल्लींच्या वाक्पांडित्याच्या काळीं या उताऱ्याचा उपयोग झाला तर पहावें. कोणीं कोणाला सांगूं नये असें नाहीं, परंतु स्वतः कांहीं न करतां, आपण जें दुसऱ्याला सांगतों त्याचा स्वतःला अनुभव नसतां किंवा आपण जें सांगतों त्याच्या उलट स्वतः बर्तन करित असतां, दुसऱ्याला शहाणपण शिकविणें,

---

१ मतामतांचा गलबला. २ नेटें=आग्रहानें. ३ पाटें=अधिकारानें किंवा प्रसंगांतरानें. (प्राचीन कोश.)

राजा येथें करंटा झालें आहे. स्वतःला ठाऊक असो वा नसो, जो तो दुस-ऱ्यानें काय करावें हें च सांगत सुटला आहे, आपण स्वतः काय करावें याचा कोणी च आपल्याशीं विचार करित नाहीं व कार्यकर्ता हि कोणी दिसत नाहीं. समर्थ ह्मणतात भाग्याला काय कमी आहे ? पण यत्न कोण करतो ? काय पाहिजे असेल तें यत्नानें साध्य करितां येईल. ज्या मानानें यत्न त्या मानानें त्याचें फळ. टिटवीच्या प्रयत्नानें समुद्र आटत नसतो. यत्न नाहीं ह्मणून भाग्य नाहीं, वैभव नाहीं आणि कांहीं च नाहीं. एके ठिकाणीं तर यत्न ह्मणजे च देव असें श्रीसमर्थ सांगत आहेत.

वन्ही तो चेतवावा रे । चेतवितांच चेततो ।
विवेक जाणिजे तैसा । वाढवितांच वाढतो ॥ १ ॥
संग तो साक्षपी याचा । धरितां साक्षपु घडे ।
साक्षपें साक्षपु वाढे । पुरती मनकामना ॥ २ ॥
कष्टतां सौख्य मानावें । कष्टीं फळचि पाविजे ।
आळसें सुख वाटे तें । दुखब्रह्मांड भोगवी ॥ ३ ॥
केल्यानें होत आहे रे । आधीं केलें चि पाहिजे ।
येत्न तो देव जाणावा । अंतरीं धरितां बरें ॥ ४ ॥

असा यत्नाचा महिमा आहे. श्रीसमर्थांनीं तो वारंवार वर्णिला आहे. यत्न करणारीं माणसें हि तशीं च धीराचीं असावयास पाहिजेत. नाहींपेक्षां संकट आलें नाहीं तोंवर आकाश पाताळ एक करून सोडावयाचें व संकट येतां च गर्भगळित होऊन जावयाचें ! पण श्रीसमर्थांची च भाषा उतरून घेणें बरें.

खंळेळें खेकेटीं खेंब्रीं । खलखलीं खेंखरे खेरें ।
खबर्दारी खुसी खासा । जेथें तेथें विटेचिंना ॥ १ ॥
धीर्धरा धीर्धरा तकवा । हडबडूं गडबडूं नका ।
काळ देखोनि वर्तावें । सांडावें भय पोटिचें ॥ २ ॥

---

१ उद्दाम. २ त्रासदायक. ३ गप्पिष्ट. ४ त्रस्त. ५ दुःखदायक. ६ कठोर. ७ उद्दाम, त्रासदायक, गप्पिष्ट, त्रस्त, दुःखदायक, कठोर, (असें नसावें). सावध, समाधानी, प्रसन्नचित्त, अबीट (असें असावें).

धरावा धीर तो मोठा । विचारें पाहतां बरें ।
अधीर माणसें खोटीं । काम कांहीं कळेचिना ॥ ३ ॥
धाकेंचि चळ्चळा कांपे । भेणेंचि फळ्फळा मुते ।
बोबडी पडिली तोंडीं । घाबिरे चांचरे पडे ॥ ४ ॥
खादाड आळसी मंदु । सुचना ते कळेचिना ।
प्रसंगीं चळ्चळा कांपे । तो प्राणी आत्मघातकी ॥ ५ ॥

असो, या प्रकरणांत पांच प्रकारचें उतारे देण्याचा माझा विचार आहे. पैकीं सांप्रदायाचीं लक्षणें, रामोपासना व प्रयत्न याविषयीं उतारे दिले. आतां आणखी दोन उतारे देणें आहेत. एक प्रस्ताविक व दुसरा अध्यात्मपर. प्रस्ताविक कविता ह्मणजे वाचकांस प्रस्तावा, पश्चात्ताप व्हावा असा हेतु धरून लिहिलेली कविता. अशी कविता केव्हां हि धांदलीधांदलीनें वाचूं नये, अशी सद्गुरूंची आज्ञा असते. ज्या वेळीं चित्त स्वस्थ असेल अशा वेळीं, शांत ठिकाणीं, प्रेमयुक्त अंतःकरणानें, स्वतःच्या गुणदोषाची आठवण करून, अशी कविता वाचावी.

संसार करावा जीवें सर्व भावें । तुज विसंभावें[१] अंतरंगा ॥ १ ॥
ऐसें मज नको करूं रे राघवा । माझा सावा[२] धावा[३] तूंचि येक ॥२॥
स्वयें माहापापी पापचि वर्तावें । सज्जना निंदावें सावकास ॥ ३ ॥
दोष राहाटणें या पोटाकारणें । सज्जनाचें उणें काढूं पाहे ॥ ४ ॥
कर्म करवेना धारणा धरवेना । भक्ति उपासना अंतरली ॥ ५ ॥
विषयाचें ध्यान लागलें अंतरीं । दंभ लोकाचारी खटाटोप ॥ ६ ॥
निष्ठा भ्रष्ट जाली स्नानसंध्या गेली । दुराशा लागली कांचनाची ॥७॥
देव धर्म घडे तें ठाईं वेचीना[४] । पुण्य तें सांचीना कदाकाळीं ॥ ८ ॥
स्वधर्म बुडाला परिग्रहें[५] नेला । वेवादि[६] दादुला[७] भंडरूपी[८] ॥ ९ ॥

---

१ विसरावें, उपेक्षावें. २ सावा=साहाय्य. ३ धावा=रक्षक. ४ खर्च करीना. ५ परिवारें. ६ वितंडवादी. ७ घरधणी, गृहपती. ८ भांडकुदळ.

अशक्त दुर्जन पाहे परन्यून । अभिळासीं मन गुंतलेंसें ॥ १० ॥
कीर्तनीं बैसला पाहे परनारी । परद्रव्यावरी मन गेलें ॥ ११ ॥
न दिसे अंतरीं देवाची आवडी । पापरूपी जोडी पापरासी ॥ १२ ॥
काम क्रोध दंभ लोभ मोहो माया । कीर्तनाच्या ठाया समागमें ॥१३॥
घातला उदकीं न भिजे पाषाण । हृदय कठीण तयापरी ॥ १४ ॥
स्वयें नेणे हित श्रवणीं दुश्चीत । चंचळ हें चित्त स्थिर नाहीं ॥१५॥
तुझीये रंगणीं राहे अभिमान । नाहीं समाधान दास ह्मणे ॥ १६ ॥

अशी कविता एकाग्र चित्तानें वाचली ह्मणजे मनुष्यास स्वतःचे दोष दिसूं लागतात, तत्संबंधीं तो विचार करूं लागतो, त्याला पश्चात्ताप होतो व ते दोष आपल्यांतून काढून टाकण्याची त्याला प्रवृत्ति होते.

सरतेशेवटीं एक अध्यात्मपर उतारा देऊन हें प्रकरण संपवूं. पुढील उतारा मोठा आहे पण तो सबंध च देणें इष्ट वाटतें. तो फार गोड आहे. त्यांत अध्यात्माचें सार आहे आणि ह्मणून अध्यात्मसार असें त्याला श्रीसमर्थांनीं च नांव दिलेलें आहे. अध्यात्म ह्मणजे काय यासंबंधानें आपल्यांत ज्या कल्पना रूढ आहेत, त्यांत ह्या उताऱ्यानें कांहीं फरक पडला किंवा भर पडली तर पहावें.

अध्यात्मसार

दुखदारिद्रउद्वेगें । लोक सर्वत्र पीडिले ।
मुळीची कुळदेव्या हे । संकटीं रक्षिते बळें ॥ १ ॥
रामउपासना माझी । त्रयलोक्य सुख पावलें ।
सोडिले देव इंद्रादि । तोडिलीं बंधनें बळें ॥ २ ॥
कीर्तीसी तुळणा नाहीं । प्रतापें आगळा बहु ।
न्याय नेमस्त हे लीळा । न भूतो न भविष्यति ॥ ३ ॥

१-१ कीर्तनाला गेला तरी षड्रिपु बरोबर आहेत च. १ रंगण=सभा. कीर्तनाचें ठिकाण ही च देवांची सभा, त्या सभेंत देखील माझा अभिमान मला सोडीत नाहीं. २ अधिक, विशेष.

उन्मत्त रावणें येणें । त्रैलोक्य पीडिलें बळें ।
देव ते घातले बंदीं । कैंपक्षी राम पावला ॥ ४ ॥
रावणें चोरिली सीता । मावकोपव्य साधिलें ।
धुंडितां धुंडितां सीता । शुधी कोठें न संपडे ॥ ५ ॥
रामसौमित्र हे बंधु । उदास धाकुटे वयें ।
श्रीमंत लक्षणें मोठीं । दिसती मुख्य देवसे ॥ ६ ॥
मूर्ख ते नेणती चिन्हें । जाणत्यां वेदु लागला ।
दिसती थोर सामर्थे । श्रीहरी भगवान ते ॥ ७ ॥
फिरती थोर आरण्यें । कर्कशें गिरिकंदरें ।
कपाटें विवेरें झाडी । झोंतावे दंकुटे कडे ॥ ८ ॥
आरण्य हिंडतां तेथें । कुमारी देखिली वनीं ।
कुमारी बाळलीळा ते । दिसे त्रैलोक्यजन्ननी ॥ ९ ॥
रूप तें नेटकी बाळा । लावण्य बाणलें असे ।
देदिप्य खेचरी लीळा । पार्वती लक्ष्मुमी जशी ॥ १० ॥
यक्षिणी अप्सरा देव्या । शेषगंधर्वकुमरी ।
काये कीं कोण कीं आहे । कांहीं केल्यां कळेचिना ॥ ११ ॥
चंचळा चमके नेटें । मोहनी मनमोहनी ।
ते सूर्यवौंशिचे राजे । विख्यात भुवनत्रई ॥ १२ ॥
नेमस्त न्याय नीतीचे । कारिती धर्मस्थापना ।
परस्त्री नाणिती दृष्टी । ब्रह्मचारी फैंणीवरु ॥ १३ ॥
येकांतीं त्या वनामधें । देखिले त्या कुमारिनें ।
कुमारी देखिली त्यांनीं । बोलती ते परस्परें ॥ १४ ॥
कैंची तूं कोण तूं काई । नाम तें कोण तें तुझें ।
ह्मणे रे मीच तुकाई । जा तुह्मा वरु दीधला ॥ १५ ॥

---

१ कैवारी. २ मायेचें कपट. ३ गुहा. ४ पाण्याचे लोट, धबधबे किंवा धबधब्याच्या खालील तुटलेले कडे. ५ पर्वताचे तट. ६ भूतप्रेतादिक गगन-संचारी प्राण्याप्रमाणें. ७ लक्ष्मण.

मनाच्या कामना होती । सीतासुखी करा तुह्मी ।
सूर्यवंशी माहां राजे । बोलती ते कुमारिसी ॥ १६ ॥
वरु तां दिधला आह्मा । सत्य कैसेनि जाणिजे ।
येथून दाविसी लंका । तरीच वरु हा खरा ॥ १७ ॥
वृक्षारूढें सुमित्रानें । लंका तों देखिली पुढें ।
झळकले कळस लंकेचे । हारीनें गोपुरें किती ॥ १८ ॥
झरोके उंच माड्यांचे । झर्झर नभ रेखिलें ।
मार्तंडमंडळाऐसीं । दयदेपे देखिलीं पुढें ॥ १९ ॥
झांपडी पडिली नेत्रीं । उदो उदो ह्मणे फणी ।
रामराजा माहां राजा । वरु हा दिधला तया ॥ २० ॥
जन्नि रामवरदानी । तधीपासुनि बोलिजे ।
उदंड ऐकिलें होतें । प्रचीत मजला नसे ॥ २१ ॥
प्रतापगिरीचें ठाईं । आदिशक्ती विराजते ।
कामना पुरती तेथें । प्रचीती रोकड्या जनीं ॥ २२ ॥
तुळजापुरीची माता । प्रतापेंचि प्रगटली ।
आदिशक्ती माहंमाया । कुळीची कुळस्वामिणी ॥ २३ ॥
कुळची पाळिलें आह्मा । रक्षिलें बहुतांपरीं ।
बाळकु काय मातेचें । उत्तीर्ण होउं पाहतें ॥ २४ ॥
तैसा मी किंकरु तीचा । विचारें ठावही नसे ।
तिची ते वैष्णवी माया । तारिते मारिते जनीं ॥ २५ ॥
शक्तीनें पावती सुखें । शक्ती नस्तां विटंबना ।
शक्तीनें नेटका प्राणी । वैभवें भोगितां दिसे ॥ २६ ॥
कोण पुसे अशक्ताला । रोगीसे बराडी दिसे ।
कळा नाहीं कांति नाहीं । युक्ति बुधी दुरावली ॥ २७ ॥

१ त्यां. २ उदय. ३ लक्ष्मण.

साजिरी शक्ती तों काया । काया मायाचि वाढवी ।
शक्ती तों सर्वही सुखें । शक्ती आनंद भोगवी ॥ २८ ॥
सार संसार शक्तीनें । शक्तीनें शक्ति भोगिजे ।
शक्त तो सर्वही भोगी । शक्तीवीण दरिद्रता ॥ २९ ॥
शक्तीनें मिळतीं राज्यें । युक्तीनें यत्न होतसे ।
शक्ती युक्ती जये ठाईं । तेथें श्रीमंत धांवती ॥ ३० ॥
युक्ती ते जाड कळा । विशक्तीसी तुळणा नसे ।
अचूक चुकेना कोठें । त्याचीं राज्यें समस्तही ॥ ३१ ॥
युक्तीनें चालती सेना । युक्तीनें युक्ति वाढवी ।
संकटीं आपणा रक्षी । रक्षी सेना परोपरीं ॥ ३२ ॥
उदंड खस्तिचीं कामें । मर्द मारूनि जातसे ।
नामर्द काय तें लंडी । सदा दुश्चीत लालची ॥ ३३ ॥
फितव्यानें बुडतीं राज्यें । खबर्दारी असेचिना ।
युक्ती ना शक्ती ना बेगी । लोक राजी असेचिना ॥ ३४ ॥
बेदादी बेकैद सेना । कारबारीच चोरटे ।
धण्यासी राखणें राजी । कदा काळीं घडेचिना ॥ ३५ ॥
चोरटीं हेरटीं तुंदें । नासकें लांच इछिती ।
लौंढीचे दुरी घालावे । मारावे राजकारणें ॥ ३६ ॥
सेवकां आवरूं नेणें । तो राजा मूर्ख जाणिजे ।
मूर्खाचें राज्य राहेना । कोणाचें कोण ऐकतो ॥ ३७ ॥
लोकांसी राखणें राजी । तें राज्य प्रबळे बळें ।
बंद बेबंद जाणावे । तैाबे तावे परोपरीं ॥ ३८ ॥

---

१ बेळेला. २ दाद नाहीं अशी. ३ शिस्त नाहीं अशी. ४ हटवादी. ५ [illegible], लब्धप्रतिष्ठ. ६ समुदाय.

खेंळ खोचर काढावे । तंदुळासारिखे खडे ।
खरें तें आदरें घ्यावें । खोटें सर्वत्र टाकिती ॥ ३९ ॥
सगट सारिखें जेथें । तेथें होते बराबरी ।
सारें गार कळेना कीं । जाणते नेणते जनीं ॥ ४० ॥
कांहीं येक परीक्षावें । शोधावें बहुतांपरीं ।
नेटकें कार्य साधावें । रोधावें कुटिळा जना ॥ ४१ ॥
असो हें बोलणें जालें । युक्तीवीण कामा नये ।
युक्तीला पाहिजे शक्ती । तस्मात् शक्ती प्रमाण हे ॥ ४२ ॥
मुक्त केल्या देवकोडी । सर्वहि शक्तिच्या बळें ।
समर्थ भवानी माता । समर्था वरु दीधला ॥ ४३ ॥
मला तों प्रत्ययो नाहीं । मानेना याच कारणें ।
मानेना अनुमानेना । काय कैसें कळेचिना ॥ ४४ ॥
अंतरीं कल्पना केली । येकांतीं बोलिलों बहु ।
रक्षिता देव देवांचा । त्याचा उछाव इछिला ॥ ४५ ॥
इछा पूर्ण करी माता । वाढवी बहुतांपरीं ।
दयाळु मयाळु माता । स्वभावें जाणती कळा ॥ ४६ ॥
जीवींचा पुरला हेतु । कामना मनकामना ।
घमंड जाहालें मोठें । घबाड साधलें बळें ॥ ४७ ॥
रामवरदायनी माता । दासें धुंडुन काढिली ।
वोळखी पाडितां ठाई । भिन्न भेद असेचिना ॥ ४८ ॥
तुझा मी मी तुझा माते । ऐसें हें बोलणें नव्हे ।
तुझी तूं तूं तुझी माता । जगज्जोती कृपाळुवे ॥ ४९ ॥
उदो उदो तुझा उदो । जाहला सचराचरीं ।
गोंधळु घातला देवीं । ब्रह्माविष्णुमहेश्वरीं ॥ ५० ॥

---

१ खरळ खोंचर=छिद्रें, दोष. २ सारगार=खरें खोटें.

सख्य हें जाहालें मोठें । आवडी सांगतां नये ।
असो हें जीविचें जीवीं । सुखानंद चहूंकडे ॥ ५१ ॥
बोळतां भवानी माता । महींद्र दास्य इछिती ।
बोलणें हें प्रचीतीचें । अन्यथा वाउगें नव्हे ॥ ५२ ॥
भक्त ते पावती खुणे । माता सर्वांस वाढवी ।
वाढवी आपल्या लोभें । मायाजाळें परोपरीं ॥ ५३ ॥
मुलांची लाज मातेला । सीकवी सरसें करीं ।
लोभें लोभेंचि शृंघारी । आपुलीं भूषणें तया ॥ ५४ ॥
जीवं त्या बाळकापासीं । आखंड लाविला असे ।
स्वहित कळेना त्याला । सिकवीते बहु बहु ॥ ५५ ॥
मातेसी काय चोरात्रें । सर्वहि ठाउकें तिला ।
उत्तीर्ण व्हावया नाहीं । तेचि ते सचराचरीं ॥ ५६ ॥
बोलणें चालणें तीचें । देखणें चाखणें सदा ।
आखंड खेळते आंगीं । प्राणिमात्रांचिये पाहा ॥ ५७ ॥

॥ इतिश्री अध्यात्मसार ॥

श्रीसमर्थांची कविता ज्या वेळीं जी वाचावी ती गोड लागते, पुनःपुन्हां वाचावीशी वाटते व असें वाटतें कीं, इतकी गोड कविता दुसरी क्वचित च असेल. दुसऱ्या दिवशीं दुसरी एकादी कविता आढळते व तिचेंच वेड लागतें. सारांश, समर्थांची सर्व च कविता गोड आहे, तिच्यांत निवडानिवड नाहीं. पण, ह्या क्षणाला मात्र ह्या अध्यात्मसाराइतकें दुसरें कांहीं च गोड लागत नाहीं. ह्यापेक्षां त्याविषयीं एक शब्द जास्त लिहिण्यास मी असमर्थ आहे. निष्ठावंत मुलांनीं तें पाठ करावें ! त्याचा साक्षात्कार होण्याचें भाग्य कोणाचें आहे ! महाराष्ट्रसद्गुरूच्या मुखांतून निघालेलें हें अध्यात्मसार महाराष्ट्रांतील तरुणांच्या हृदयांत बिंबून ते खरे वेदांती बनावेत अशी प्रार्थना करून हा भाग संपवितों.

॥ श्रीराम ॥

४

श्रीरामदासस्वामी आणि श्रीशिवाजीमहाराज

बोळतां भवानी माता।
महींद्र दास्य इछिती।
बोलणें हें प्रचीतीचें।
अन्यथा वाउगें नव्हे॥

श्रीरामदास

श्रीसद्गुरुसमर्थ रामदास स्वामी आणि सच्छिष्य श्रीशिवाजीमहाराज यांचा परस्परसंबंध कशा प्रकारचा होता, यासंबंधानें अनेकांचे अनेक तर्क आहेत; परंतु माझ्या अल्प मतीला असें वाटतें कीं, या दोघां सत्पुरुषां-संबंधानें अजून पुष्कळ कागदपत्रें उपलब्ध व्हावयाचीं आहेत व जीं थोडीं झालीं आहेत तीं अप्रकाशित आहेत, तेव्हां अशा स्थितींत, मुळींच पुरावा नसतां किंवा अर्धवट पुराव्याच्या जोरावर, पूर्वसंस्कारानुरूप मनांत येणाऱ्या आप-आपल्या बऱ्या वाईट कल्पना प्रदर्शित करणें इष्ट नव्हे.

श्रीसमर्थ व श्रीशिवाजीमहाराज यांच्या संबंधाचा पत्रव्यवहार अत्यन्त महत्वाचा असला पाहिजे. हा पत्रव्यवहार मिळविण्यासाठीं करावी तितकी खटपट थोडी च होणार आहे. महाराष्ट्राच्या इतिहासांतील अत्यन्त मनोरम असा काळ म्हटला म्हणजे श्रीसमर्थ व शिवाजीमहाराज यांचा होय. महा-राष्ट्राला अक्षयी मार्गदर्शक असा हा काळ आहे. कसा हि पडता काळ आला तरी त्यांतून नीतिन्यायाला न चुकवितां पार पडून पुनरपि डोकें वर कसें काढावें, हें महाराष्ट्रास हा काळ सर्वकाळ शिकवीत राहील. ज्या दिवशीं महाराष्ट्रास ह्या काळाचा विसर पडेल, तो दिवस महाराष्ट्राच्या दुर्भाग्याचा समजला पाहिजे; आणि जोंवर महाराष्ट्रास त्याची आठवण राहील, तोंवर अभ्युदयाविषयीं निराश होण्याचें त्यास कारण नाहीं.

अशा त्या काळाविषयीं व विशेषतः त्या काळांत जे दोन थोर पुरुष परमेश्वरी कृपेनें व महाराष्ट्राच्या भाग्यानें अवतीर्ण झाले होते, त्यांच्याविष-यीं अजून आपणांस किती तरी माहिती व्हावयाची राहिली आहे! रामदासी ग्रं-

प्रदाय, त्या सांप्रदायाची ऐहिक आणि पारमार्थिक कामगिरी, सांप्रदायांतील कर्ते पुरुष, सांप्रदायाची समर्थकालीन व नंतरची स्थिति, यांविषयीं अजून कांहीं च पुरावा प्रकाशित नाहीं म्हटलें तरी चालेल. श्रीशिवाजीमहाराजांच्या संबंधानें कांहीं तुरळक कागदपत्रें अलिकडे प्रसिद्ध झालीं आहेत, परंतु महाराजांचा व सांप्रदायाचा संबंध कितपत होता याविषयीं आपणांस सामान्य कल्पनेपलिकडे निश्चित असें अद्यापि कांहीं च ज्ञान नाहीं.

हें ज्ञान होणें अगत्य आहे आणि म्हणून तत्संबंधीं कागदपत्रांचा पुरावा मिळवून प्रसिद्ध करणें महाराष्ट्राचें कर्तव्य होय. ह्या कर्तव्याला स्मरून आपल्या हातून सांप्रदायाची कांहीं सेवा घडावी, अशी सभेची उत्कट इच्छा आहे. आतांपर्यंत, अशा कागदपत्रांचा थोडा फार संग्रह झाला आहे व आणखी होण्याची सभेला पूर्ण आशा आहे. हा सर्व संग्रह प्रकाशित होईपर्यंत आपआपले अभिप्राय प्रदर्शित करण्यास कोणी उतावीळ होऊं नये, अशी जरी सभेच्या तर्फे माझी नम्र विनंति आहे, तरी मी स्वतः एका बाबतींत जो उतावीळपणा करीत आहे, त्याबद्दल वाचकांनीं क्षमा करावी. श्रीसमर्थकालीन कागदपत्रांचा एक स्वतंत्र भाग आह्मी प्रसिद्ध करणार आहोंत; परंतु आतांपर्यंत उपलब्ध झालेल्या कागदपत्रांतून जें पत्र बारंवार वाचून आह्मांस अत्यानंद होतो, तें पत्र आणखी दोन चार वर्षे महाराष्ट्रवाचकांपासून लपवून ठेवण्याइतका धीर आह्मांस नाहीं. सदरहु पत्राची एक प्रत प्रथम आह्मांस सज्जनगडावर मिळाली व नंतर ताडून पाहण्यास सातारा जिल्ह्यांत दोन ठिकाणीं दोन प्रती मिळाल्या. तें पत्र नुसतें वाचण्यास सुद्धां गोड आहे च, पण त्यापासून जीं कित्येक अनुमानें निघणार आहेत, तीं फार महत्त्वाचीं आहेत. म्हणून तें पत्र आज येथें वाचकांस प्रेमपूर्वक सादर करितों.

श्री

श्रीरघुपती
श्रीमारुती

श्रीसद्गुरुवर्य श्रीसकलतीर्थरूप श्रीकैवल्यधाम श्रीमहाराज श्रीस्वामी
स्वामीचे सेवेसीं

चरणरज शिवाजी राजे यानी चरणावरी मस्तक ठेऊन विज्ञापना जे मजवर कृपा करुनु सनाथ केले आज्ञा केली कीं तुमचा मुख्य धर्म राज्यसा-

धन करुनु धर्मस्थापना देवब्राह्मणाची सेवा प्रजेची पीडा दूर करणें पाळण रक्षण करावे हें व्रत संपादून त्यांत परमार्थ करावा तुह्मी जें मनीं धराल तें श्री सिद्धीस पाववील त्याजवरून जो जो उद्योग केला व दुष्ट तुरुक लोकाचा नाश करावा विपुळ द्रव्य करुनु राज्यपरंपरा अक्षई चालेल ऐशीं स्थळें दुर्घट करावी ऐसें जें जें मनीं धरिलें ते ते स्वामीनीं आशिर्वादप्रतापें मनोरथ पूर्ण केले याउपरी राज्य सर्व संपादिलें हें चरणीं अर्पण करुनु सर्व काळ सेवा घडावी ऐसा विचार मनीं आणिला तेव्हां आज्ञा जाहाली कीं तुह्मास पूर्वी धर्म सांगितले ते च करावेस तीच सेवा होय ऐसें आज्ञापिले यावरून निकट वास घडुनु वारंवार दर्शन घडावें श्री ची स्थापना कोठें तरी होऊनु सांप्रदाय शिष्य व भक्ती दिगंत विस्तीर्ण घडावी ऐसी प्रार्थना केली तेही आसमंतात गिरिगव्हरीं वास करुनु चाफळीं श्री ची स्थापना करुनु सांप्रदाय शिष्य दिगंत विस्तीर्णता घडली त्यास, चाफळीं श्री ची पूजा मोहोछाव ब्राह्मणभोजन अतिथि इमारत सर्व यथासांग घडावे जेथें जेथें श्री च्या मूर्तिस्थापना जाहाली तेथें उछाव पूजा घडावी यास राज्य संपादिले यांतील ग्रामभूमि कोठें काय नेमावी ते आज्ञा व्हावी तेव्हां आज्ञा जाहाली कीं विशेष उपाधीचें कारण काय तथापि तुमचे मनीं श्री ची सेवा घडावी हा निश्चय जाहाला त्यास येथाअवकाश जेथें जें नेमावेसें वाटेल तें नेमावें व पुढें जसा सांप्रदायाचा व राज्याचा व वंशाचा विस्तार होईल तैसें करीत जावें याप्रकारें आज्ञा जाहाली यावरुनु देशांतरीं सांप्रदाय व श्री च्या स्थापना जाहाल्या त्यास ग्रामभूमीचीं पत्रें करून पाठविलीं श्री संनिध चाफळीं एकशे एकवीस गांव सर्वमान्य व एकशे एकवीस गांवीं अकरा बिघेप्रमाणें भूमि व अकरा स्थळीं श्री ची स्थापना जाहाली तेथें नैवेद्य पूजेस भूमि अकरा बिघेप्रमाणें नेमिले आहेती ऐसा संकल्प केला आहे तो सिद्धीस नेंहण्याविषयीं विनंति केली तेव्हां संकल्प केला तो परंपरेनें सेवटास न्याहावा ऐसी आज्ञा जाहाली त्याजवरून सांप्रत गाऊ व भूमी

नेमिले..तपशील

{ येथें तेहतीस गांवें, ४१९ बिघे जमीन, एक कुरण व १२१ खंडी धान्य यांचा सविस्तर तपशील आहे. }

येकूण दरोबस्त सर्वमान्य गांऊ तेहेतीस व जमीन बिघे गाऊगना चारशे येकोणीस व कुर्ण येक व गल्ला खंडी एकशे एकवीस श्री
चे पूजा उछाहाबद्दल संकल्पांतील सांप्रत नेमिले व उछाहाचे दिवसास व इमारतीस नक्ती ऐवज व धान्य समयाचे समयास प्रविष्ट करीन येणें करोन अक्षई उछाहादि चालविण्याविषीं आज्ञा असावी राज्याभिषेक ५ कालयुक्ताक्षी नाम संवत्सरे आश्विन शुद्ध १० दशमी बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना

ह्मणजे ह्या बहुमोल पत्रावर श्रीशिवाजीमहाराजांचा शिक्कामोर्तब होऊन आज बरोबर २२८ वर्षे झालीं. किती तरी महत्वाचें हें पत्र आहे! श्रीसमर्थ आणि श्रीशिवाजीमहाराज यांचा जो संबंध होता, त्याचा बराचसा उलगडा या पत्रानें होत आहे. कसा तो आपण पाहूं.

प्रथमतः मनांत असें येतें कीं, श्रीशिवाजीमहाराजांची साक्षरता जर सिद्ध असेल, तर हें सबंध पत्र त्यांच्या हातचें असण्याचा संभव फार आहे. अस्सल पत्र उपलब्ध होईल तर केवढी मौज होणार आहे. महाराजांचें स्वदस्तुरचें एक पत्र महाराष्ट्रास आज विनमोल आहे. " श्रीसद्गुरुवर्य श्रीसकलतीर्थरूप श्रीकैवल्यधाम श्रीमहाराज श्रीस्वामी " हा मायना यापुढें सद्गुरूला पत्र लिहितांना सांप्रदायिकांनीं उपयोगांत आणावा अशी शिफारस आहे. सांप्रदायाला आरंभ झाला त्या काळाचा तो मायना आहे. ज्यांच्याकरितां श्रीसमर्थांचा अवतार त्या गोब्राह्मणप्रतिपालक महाराष्ट्रराज्यसंस्थापकांनीं तो योजिलेला आहे. अर्थात् सर्व सांप्रदायिकांनीं त्याचें अनुकरण करणें इष्ट आहे. नुसत्या या मायन्यावरून देखील महाराजांची निष्ठा व्यक्त होत नाहीं काय?

" चरणरज शिवाजी राजे " हे शब्द काय नुसते पोकळ आहेत? तो काळ लाङ्गूलचालनाचा, दिखाऊपणाचा किंवा ढोंगाचा नसून, स्पष्टवक्तेप-

णाचा, सरळ वर्तनाचा, खऱ्या प्रेमाचा, सत्यनिष्ठेचा, धैर्याचा आणि संत-जनसेवेचा होता. हे च गुण महाराष्ट्रधर्म शिकवितो व हे च गुण महाराष्ट्रसमाजाचे स्वाभाविक होत. परिस्थिति पालटल्यामुळें ह्या गुणांची आपणांस आज ओळख राहिली नसेल, आज महाराष्ट्रसमाजाच्या ठिकाणीं विपरीत गुण दिसत असतील, पण तो त्याचा स्वभाव नसून, ते विपरीत गुण आगंतुक होत. सांप्रदायिकांनीं या गोष्टीचा विचार केला पाहिजे. सारांश, " चरणरज शिवाजी राजे " ही नुसती लिहिण्याची पद्धत नसून श्रीसमर्थांच्या ठायीं महाराजांची लीनता किती होती, ती या शब्दरचनेवरून व्यक्त होत आहे.

प्रस्तुतचें पत्र मननपूर्वक वाचलें ह्मणजे कालक्रमानुसार निरनिराळ्या ठळक अकरा प्रसंगांचा त्यांत उल्लेख आहे, असें दिसतें. किंबहुना, श्रीसमर्थांची भेट झाल्यापासून तों पत्राच्या मित्तीपर्यंतचा वृत्तान्त सारांशरूपानें महाराजांनीं या पत्रांत नमूद केला आहे. ते अकरा प्रसंग येणेंप्रमाणें:—

(१) श्रीसमर्थांनीं महाराजांवर अनुग्रह करून आज्ञा केली कीं, तुमचा मुख्य धर्म राज्यसाधन करुनु धर्मस्थापना, देवब्राह्मणाची सेवा व प्रजेची पीडा दूर करुन पाळण रक्षण करणें हा होय. अनुग्रह झाला त्या च वेळीं श्रीसमर्थांनीं आशिर्वाद दिला कीं, तुह्मी जें जें मनीं धराल तें तें श्री सिद्धीस पाववील.

(२) त्याजवरून, महाराजांनीं जो जो उद्योग केला त्यांत त्यांना यश येऊन त्यांचे सर्व मनोरथ स्वामींच्या आशिर्वादप्रतापेंकरून पूर्ण झाले.

(३) याउपरी, महाराजांनीं संपादिलेलें राज्य श्रीसमर्थचरणीं अर्पण करून, सर्वकाळ सद्गुरुसेवा घडावी ह्मणून इच्छा प्रदर्शित केली.

(४) तेव्हां, पूर्वी सांगितलेल्या धर्माप्रमाणें वर्तन करणें ही च सेवा होय, अशी श्रीसमर्थांची आज्ञा जाहली.

(५) यावरून, निदान मग कोठेंतरी निकट वास घडुनु सद्गुरूचें वारंवार दर्शन घडावें व श्रीची स्थापना कोठेंतरी होउनु सांप्रदाय दिगंत वाढावा अशी महाराजांनीं प्रार्थना केली.

(६) तेही, स्वतः आसमंतात गिरिगव्हरीं वास करुनु श्रीसमर्थांनीं चाफळीं श्रीची स्थापना केली व सांप्रदाय दिगंत वाढला.

(७) त्यास, चाफळीं श्रीची पूजा, महोत्सव इत्यादि धर्मकृत्यें यथासांग चालावीं व श्रीमारुतीच्या मूर्ति जेथें जेथें स्थापना झाल्या होत्या तेथें तेथें नित्यपूजा व उत्सव व्हावा यासाठीं ग्रामभूमि कोठें काय नेमावी म्हणून आज्ञा व्हावी, अशी महाराजांनीं प्रार्थना केली.

(८) तेव्हां, श्रीसमर्थांची आज्ञा जाहली कीं, विशेष उपाधीचें कारण नाहीं, तथापि श्रीची सेवा घडावी हा तुमचा कृतनिश्चय असल्यामुळें यथावकाश जेथें जें नेमावेंसें वाटेल तें नेमावें व पुढें जसा सांप्रदायाचा, राज्याचा व वंशाचा विस्तार होईल तैसें करीत जावें.

(९) यावरुनु, देशांतरीं सांप्रदाय व श्रीमारुतीच्या स्थापना जाहाल्या त्यास ग्रामभूमीचीं पत्रें करून महाराजांनीं पाठविलीं व चाफळास श्रीसंनिध १२१ गांव सर्वमान्य व १२१ गावीं ८११ बिघेप्रमाणें भूमि व ११ गांवीं श्रीमारुतीकडे ८११ बिघेप्रमाणें भूमि नेमण्याचा आपण केलेला संकल्प कळवून तो सिद्धीस नेण्याविषयीं विनंती केली.

(१०) तेव्हां, केलेला संकल्प परंपरेनें शेवटास न्यावा म्हणून श्रीसमर्थांची आज्ञा जाहाली.

(११) त्याजवरून, सांप्रत म्हणजे शके १६०० आश्विन शुद्ध दशमीस संकल्पित १२१ गांवांपैकीं ३३ गांव सर्वमान्य व १४५२ बिघ्यांपैकीं ४१९ बिघे भूमि, शिवाय एक कुरण व १२१ खंडी धान्य नेमण्यांत आलें, त्याचा तपशील देऊन, शिवाय उत्सवप्रसंगीं व इमारतीकडे नक्त ऐवज व धान्य समयाचे समयास पाठवीत जाईन असें अभिवचन देऊन अक्षयीं उत्सवादि चालविण्याविषयीं महाराजांनीं श्रीसद्गुरूची आज्ञा मागितली.

सारांश, हें पत्र म्हणजे श्रीसमर्थ व श्रीशिवाजीमहाराज यांचा जो परस्परसंबंध त्याचा संक्षिप्त इतिहास होय. त्याजवरून, याउपरी, तेव्हां, यावरून, तेही, त्यास इत्यादि प्रकारें अकरा हि प्रसंगांचा संबंध कसा जोडला गेला आहे व त्यावरून कालानुक्रमाची मी केलेली कल्पना बरोबर आहे किंवा नाहीं याचा निर्णय वाचकांनीं करावा. माझ्या समजुतीनें या पत्रावरून पुढील गोष्टी सिद्ध होतातः—

(१) श्रीशिवाजीमहाराजांस श्रीसमर्थांचा अनुग्रह होता.

(२) राज्यसाधन करण्याचा कानमंत्र समर्थांनीं महाराजांना सांगि-तला. राज्यसाधन कशासाठीं करावयाचें? धर्मस्थापना, देवब्राह्मणसेवा व प्रजापालन होण्यासाठीं.

(३) राज्यसाधन करून या गोष्टी साधणें हा च महाराजांचा मुख्य धर्म होय, असा श्रीसमर्थांचा त्यांना उपदेश होता. क्षत्रियाचा परमार्थ हा च.

(४) तुमचे सर्व मनोरथ श्रीरघुपति पूर्ण करील असा शिवाजीमहा-राजांना श्रीसमर्थांचा आशिर्वाद होता. केवढी पुण्याई! श्रीसमर्थांसारिखे आपले पाठिराखे आहेत, याचा महाराजांना केवढा तरी आधार वाटला असला पाहिजे.

(५) आपल्या एकंदर उद्योगाला यश आलें, दुष्ट लोकांचा नाश झाला, विपुल द्रव्य मिळून राज्यास बळकटी आणणारे गड, कोट, किल्ले बांधले गेले, इत्यादि आपले सर्व मनोरथ पूर्ण झाले, हा स्वामींच्या चरणाचा प्रताप होय, असा महाराजांचा पूर्ण विश्वास होता.

(६) अशा सद्गुरूंच्या चरणीं सर्व राज्य अर्पण करून अखंड सद्गुरु-सेवा घडावी, राज्यापायीं सद्गुरुचरण अंतरतील तर नको तें राज्य, अशी वै-राग्यवृत्ति महाराजांच्या ठिकाणीं उद्भवली होती.

(७) अशा वेळीं समर्थांनीं महाराजांना राजनीतिपर बोध करून क्षात्रधर्म सांगितला व तदनुरूप वर्तन करणें ही च आपली सेवा होय, अशी आज्ञा केली.

(८) राज्य सद्गुरुचरणीं अर्पण केलें असतां, सद्गुरु तें पतकरीत नाहींत व स्वतः राज्यसाधन करीत असावें तर अखंड सेवा घडत नाहीं, तेव्हां मग निदान वारंवार दर्शन घडावें, म्हणून श्रीरघुपतीची कोठेंतरी स्थापना होऊन संप्रदाय दिगंत वाढावा, अशी महाराजांनीं समर्थांची करुणा भाकिली आणि त्यावरून मग श्रीसमर्थांनीं चाफळास श्रीरघुपतीची स्थापना केली.

(९) म्हणजे चाफळास श्रीरघुपतीची स्थापना होण्यापूर्वी श्रीराम-दासस्वामी व छत्रपतिशिवाजीमहाराज यांची भेट झाली होती, ही गोष्ट निर्विवाद होय. किंबहुना, राज्यसंपादन करण्यापूर्वी च महाराजांनीं श्रीसमर्थ-चरणांचा आश्रय केला होता, असें वरील सर्व कलमांवरून [illegible]

केला तर दिसतें. राज्यसाधन करण्याची स्फूर्ति महाराजांच्या ठिकाणीं समर्थांनीं उत्पन्न केली, असें हि अनुमान काढण्यास अस्पष्ट आधार या पत्रांत मिळत आहे.

(१०) श्रीसमर्थ उपाधींचा विस्तार करीत, परंतु त्यांत स्वतः सांपडत नसत. चाफळास श्रीरामाची स्थापना झाली, तरी ते स्वतः गिरिगव्हरीं च वास करीत.

(११) समर्थांनीं स्थापन केलेले असे अकरा च मारुती होत.

श्रीसमर्थांची व महाराजांची प्रथम भेट केव्हां झाली, या वादग्रस्त प्रश्नाचा निकाल लावण्यास वरील पत्राची बरी च मदत होईल. किंबहुना, या पत्रावरून या प्रश्नाचा कायम निकाल लागतो, असें ह्मटल्यास हरकत नाहीं. महाराजांना सनाथ करून श्रीसमर्थांनीं त्यांना पहिली आज्ञा केली कीं, " तुमचा मुख्य धर्म राज्यसाधन करुनु धर्मस्थापना, देवब्राह्मणाची सेवा, प्रजेची पीडा दूर करून पाळण रक्षण करावे, हें व्रत संपादून त्यांत परमार्थ करावा. " यावरून राज्यसाधन करण्याची मूळ शिक्षा महाराजांसारख्या सच्छिष्याला श्रीसमर्थांनीं लावली कीं काय, असें नुसतें मनांत येतें. परंतु ही कल्पना खरी ठरण्यास, यापेक्षां आणखी जास्त आधार पाहिजे, हें उघड आहे. " दुष्ट तुरुक लोकांचा नाश करावा, विपुल द्रव्य करुनु राज्यपरंपरा अक्षई चालेल ऐशीं स्थळें दुर्घट करावी ऐसे जे जे मनीं धरिलें ते ते स्वामीनीं आशिर्वादप्रतापें • मनोरथ पूर्ण केले. " यांत हि दुष्ट व्यक्तींचा उल्लेख नाहीं किंवा दुर्घट स्थळांचा नामनिर्देश नाहीं, त्यामुळे नक्की शक ठरविता येत नाहीं. पण वरील दोन्ही वाक्यें एकत्र वाचलीं ह्मणजे महाराजांच्या राजकारणपर कारकीर्दीच्या अगदीं आरंभींच्या काळाला अनुलक्षून हे उल्लेख असावेत असें मानण्याकडे मनाचा विशेष कल होतो. परंतु ज्या कल्पना या एक दोन वाक्यांवरून नुसत्या मनांत येतात, त्यांचा निर्णय पुढील दोन तीन वाक्यांत कायमचा होत आहे. सद्गुरुचरणीं सर्व राज्य अर्पण करून अखंड सेवा घडावी असा महाराजांचा विचार श्रीसमर्थांनीं खोडून काढल्यावर महाराजांनीं, " निकट वास घडुनु वारंवार दर्शन घडावें, श्रीची स्थापना कोठें तरी होउनु सांप्रदाय, शिष्य व भक्ती दिगंत विस्तीर्ण घडावी, ऐसी प्रार्थना केली, तेही, आसमंतात गिरिगव्हरीं वास करुनु चाफळीं

श्रीची स्थापना करुनु संप्रदाव शिष्य दिगंत विस्तीर्णता वळली." यावरून इतकी गोष्ट निःसंशय ठरते कीं, चाफळास श्रीची स्थापना होण्याच्या पूर्वी कोठें तरी श्रीची स्थापना व्हावी ह्मणून महाराजांनीं समर्थांची प्रार्थना केली होती व त्यावरून मग चाफळास श्रीरघुपतीची स्थापना झाली. ती स्थापना कोणत्या साली झाली ही गोष्ट कागद-पत्रांच्या आधारानें ठरली ह्मणजे उभयतांच्या भेटीचा काळ कांहींसा निर्णित होईल. चाफळास श्रीची स्थापना, निदान शके १५८० च्या पूर्वी झाली होती, इतकी गोष्ट खरी. कशी, तें इतक्यांत च पाहूं. पांच, चार उत्सव मसुरेंत जाहल्यानंतर शके १५७० त चाफळास श्रीची स्थापना होऊन उत्सव सुरू झाला, असें हनुमंतस्वामी सांगतात. हा शक बरोबर नाहीं असें मानण्याला कांहीं च जागा नाहीं. तो बरोबर असेल तर शके १५७० च्या पूर्वींच किंवा सुमारास उभयताची भेट झाली, असें ठरतें.

पण मग, श्रीमत् दासबोधाच्या प्रस्तावनेंत सामान्य विचिकित्सा करितांना, फाल्गुन शु. २ शके १५८० चें भास्करगोसावी यांचें दिवाकरगोसावी याप्रति जें पत्र दिलें आहे, त्याची वाट काय? तसें च रा. रा. गोविंद काशीनाथ चांदोरकर यांनीं ज्येष्ठ व. १३ शके १८२८ रोजीं "केसरी" पत्रांत एक पत्र प्रसिद्ध करून एका अस्सल पत्राच्या आधारें असें सिद्ध केलें होतें कीं, शके १५९४ त महाराजांची व समर्थांची प्रथम भेट झाली. तेव्हां हा काय घोटाळा आहे?

हा घोटाळा इतःपर राहूं नये ह्मणून हीं दोन्ही पत्रें प्रथम येथें उतरून घेऊं व त्यांचा अर्थ कसा करावयाचा तें पाहू.

श्रीराम

रघुवीर

श्रीगुरु भक्तपरायण मोक्षश्रिया विराजित दिवाकर गोसावि याप्रती भास्कर गोसावि नमस्कार विनंती उपरि श्री चे उछाहास होंनु पन्नास भिक्षेस मिळाले ते भानजीगोसाविबराबर पाठविले पावतील शिवाजी राजे यांच्याकडे भिक्षेस गेलों त्यानी विचारिले तुह्मी कोठील कोण कोणा ठिकाणी असता त्यावरून अह्मी बोललो की अह्मी रामदासी श्रीसमर्थांचे शिष्य चाफळास राहतो मग ते बोलले की ते कोठे राहतात

मूळ गांव कोण त्याजवरून मी सांगितले की गंगातीरीचे जांबेचे राहणार प्रस्तुत चाफळास मठ करून श्री देवाची स्थापना करून उत्साह मोहोत्साव चालु करून आम्हा सर्वत्रास आज्ञा की तुम्ही भीक्षा करुन उत्साह करित जावा ऐसे सांगितल्यावरून अम्ही हिंडत आहो असे बोलतांच राजेश्रीनी दत्ताजीपंत वाकेनिविस यास प्रतिवर्षी श्री चे उत्साहास दोनशे होंनु देत जाणे ह्मणुन पत्र पाठविले ते होंनु समयास येतील कळावें फाल्गुन शुद्ध २ शके १५८० हे विनंती

असें हें एक पत्र आहे व तें श्रीमत् दासबोधाच्या प्रस्तावनेंत नकलेवरून दिलें होतें. ती नकल आम्हांस दिवाकर गोसावी यांचे वंशज चाफळास होते त्यांचेकडून मिळाली होती. पुढें रा. चांदोरकर यांनीं दिवाकरांचे आणखी एक वंशज मालेगांवाकडे आहेत त्यांचेकडून कांहीं पत्रें मिळविलीं, त्यांत अस्सल ह्मणून वरील पत्र होतें, त्यावरून तें वर देण्यांत आलें आहे. दुसरें पत्र हि रा. चांदोरकर यांनीं मिळविलेल्या पत्रांत च आहे. तें पत्र जसें-च्या तसें उतरून घेतों.

श्रीराम

श्रीरामदासस्वामी

श्रीगुरुभक्तपरायण राजमान्य राजेश्री दिवाकर गोसावि यासी

प्रतिपूर्वक केशव गोसावि नमस्कार उपरी येथील कुशल आपण पत्र पाठविले ते पावले मजकुर समजला राजेश्री शीवराजे भोसले हे समर्थाचे भेटीस येणार ह्मणोन लिहीले ते समजले मी येणार होतो परंतु माझी प्रकृती फार बीघडली येणे होत नाही मी इकडुन अकास येणेसाठी लिहीले परंतु अकाचेही येणे व्हावयाचे नाहीं गावी भानजी गोसावी तेथे असतील राजे यांची पहिलीच भेटी आहे वाडीचे लोकास खटपटेस अणावे उपयोग होईल झाडी बहुत आहे इकडुन उदईक त्रिंबक गो व विठ्ठल गो व दत्तात्रय गो उदइक पाठउन देतो श्री चे उत्साहास भीक्षेचे धान्य जे मिळाले ते अश्वत्थभट मसुरकर यासमागमे पाठ-

विले दत्ताजीपंताकडून दोनशे होंनु उत्साबाब पाठविले ते अले असतील क्षेम करावा मीती चैत्र बा॥ १ शके १५९४ हे विज्ञप्ति.

अशीं हीं दोन पत्रें आहेत. पैकीं वरील दुसरें पत्र अस्सल असावें असें वाटत नाहीं. पत्रांतील चुकांवरून च ती नकल असावी असें दिसत आहे. केशव गोसावी यांनीं तें दिवाकर गोसाव्यांना लिहिलेलें आहे. केशव गोसावी हे कल्याणमहाराजांचे शिष्य असून उंब्रज मठाचे अधिपति होत. वेणिस्वामीकृत सीतास्वयंवर काव्याची एक सुंदर प्रत केशव गोसावी यांच्या हातची मजजवळ आहे. शिवाय त्यांच्या हातच्या दासबोधाच्या दोन पोथ्या, एक शके १६१८ तील व दुसरी शके १६२४ तील, माझ्या पाहण्यांत आहेत. १६१८ तील प्रत डोमगांवीं मठांत व १६२४ तील उंब्रजेस मठांत आहे. तें अक्षर व या पत्राचें अक्षर अगदीं निराळें आहे. पत्रांतील शकापैकीं ९ चा आंकडा संदिग्ध आहे. तथापि हीं दोन्हीं पत्रें अस्सल असोत किंवा नसोत, तीं खरीं आहेत, असें मानून आपण त्यांचा अर्थ केला पाहिजे.

या प्रकरणांत अगदीं आरंभीं सादर केलेलें पत्र श्रीशिवाजीमहाराजांनीं श्रीसमर्थांस लिहिलेलें आहे. त्यांत जी हकीकत खुद्द महाराज लिहित आहेत, ती अन्यथा असण्याचा लवमात्र संभव नाहीं. त्यांत जो कार्यकारणभाव स्पष्टपणें दर्शित होत आहे, तो ओढाताण करून उडवितां येत नाहीं. सारांश, महाराजांचें पत्र प्रमाणभूत मानून चालल्याशिवाय गत्यन्तर नाहीं. त्याच्याशीं सकृद्दर्शनीं विरुद्ध भासणारीं पत्रें, एक तर बनावट मानण्यास तयार झालें पाहिजे किंवा त्यांचा अर्थ या पत्राच्या आधारानें लावला पाहिजे.

[१] महाराजांच्या पत्रावरून तर असें दिसतें कीं, राज्यस्थापनेच्या आरंभापासूनच त्यांना श्रीसमर्थांकडून सल्लामसलत मिळत असे. निदान इतकी गोष्ट खरी कीं, चाफळास श्रीची स्थापना महाराजांच्या विनंतीवरून झाली.

[२] भास्कर गोसाव्याच्या पत्रावरून चाफळास श्रीची स्थापना शके १५८० चे पूर्वी च झाली होती, ही गोष्ट निर्विवादपणें सिद्ध होत आहे. म्हणजे १५८० चे पूर्वीच महाराजांची व श्रीसमर्थांची भेट झाली होती, पण याच पत्रावरून असा भास होतो कीं, १५८० चे फाल्गुन शुद्ध २ पर्यंत महाराजांच्या कानावर श्रीसमर्थांचें असें काय नांव हि गेलें नव्हतें. महाराजांस

पत्र उपलब्ध न होतें तर हा च ग्रह दृढ झाला असता. परंतु दासबोधाची प्रस्तावना लिहितांना भास्कर गोसाव्यांच्या पत्रासंबंधानें जो संशय दर्शविला होता तो च आतां खरा ठरूं पाहतो. न जाणो श्रीशिवाजीमहाराजांनीं भास्कर. गोसावी यांस ओळख दिली नसावी", असा त्या वेळीं मीं संशय दर्शविला होता. महाराजांनीं त्यांना ओळख दिली नसावी किंवा भास्कर गोसावी समर्थांचे नवीन शिष्य झाले असून महाराजांचे पूर्वीचे परिचित नसल्यामुळें, महाराजांनीं खात्री करून घेण्यासाठीं त्यांना कांहीं सवाल केले असावेत किंवा खरा प्रकार आणखी कांहीं निराळा च असेल; महाराजांच्या पत्रावरून इतकी गोष्ट निर्विवाद ठरते कीं, १५८० च्या पूर्वी च महाराजांची व समर्थांची भेट झाली होती आणि ह्मणून भास्कर गोसाव्यांच्या पत्रासंबंधानें कांहीं तरी कल्पनाच बसविली पाहिजे.

[३] केशव गोसाव्यांच्या एकट्या पत्रावरून तर अगदींच अयथार्थ ग्रह होण्याचा संभव होता. शके १५९४ पर्यंत उभयतांची भेट झाली नव्हती, अशी विपरीत कल्पना या पत्रावरून होते. आधीं ही गोष्ट संभवते तरी काय? महाराजांसारखे स्वराज्यसंस्थापक आणि समर्थांसारखे स्वधर्मसंस्थापक एका च प्रांतांत कित्येक वर्षे प्रयत्न करीत असून हि एकमेकांस भेटल्यावांचून राहते काय? ठिकठिकाणी श्रीमारुतीची स्थापना व चाफळीं श्रीरघुपतीची स्थापना करून ज्यांचा शिष्यसंप्रदाय दिगंत विस्तीर्ण वाढला होता अशा श्रीसमर्थांची भेट, स्वराज्यस्थापनेच्या कामीं हरएक प्रकारच्या मनुष्यांचें सहाय्य घेणारे श्रीशिवछत्रपतिमहाराजांसारखे धोरणी नरवीर यांनीं, घेतल्यावांचून पांच पंचवीस वर्षे जाऊं दिली असतीं काय? शके १५६६ पासून १५९४ पर्यंत ह्मणजे २८ वर्षे उभयतांचे प्रयत्न एका च प्रांतांत एका च अंतिम उद्देशानें सुरू असून परस्परांची भेट मात्र नाहीं, यावर क्षणभर तरी विश्वास बसतो काय? पण प्रस्तुतचें महाराजांचें पत्र जर न मिळतें, तर नुसत्या संभवानें, विश्वासानें किंवा कल्पनेनें केशव गोसाव्यांच्या पत्राचा उलगडा करण्याचा माझा प्रयत्न वाचकांनीं निमूटपणें कबूल केला असता कीं काय, याची शंका आहे. सारांश, स्थळ, वेळ, प्रसंग, व्यक्ति इत्यादिकांच्या सापेक्षतेनें च केशव गोसावी यांनीं " प्रथम भेट " ह्या शब्दांचा उपयोग आपल्या पत्रांत केला असला पाहिजे, असें मानल्यावांचून दुसरी तोड नाहीं.

जी कथा या दोन पत्रांची ती च इतर उपलब्ध, अनुपलब्ध पत्रांची होय. अशीं संशयोत्पादक पत्रें आधीं फारशीं नसावयाचीं च. जीं असतील त्यांचा अर्थ महाराजांच्या पत्राला धरून च केला पाहिजे. सारांश महाराजांच्या पत्रामुळें अनेक मतें व मतांतरें यांचा निकाल लागतो. सदरहु पत्रावरून निर्विवादपणें निष्पन्न होणारे सिद्धान्त अन्यथा मानतां येत नाहींत व यापुढें जो जो कागदपत्रांचा पुरावा उपलब्ध होईल त्यानें या सिद्धांतांची च पुष्टि होणार आहे असा पूर्ण भरंवसा वाटतो. अजून किती तरी पत्रव्यवहार उपलब्ध व्हावयाचा राहिला आहे व जो झाला आहे तो प्रकाशित व्हावयाचा आहे. श्रीसद्गुरुसमर्थ रामदासस्वामी व श्रीशिवाजीमहाराज यांचा संबंध दर्शविणारा एवढा च पुरावा आहे असें नाहीं. आणखी अनेक प्रकारचा पुरावा आहे. त्या सर्वांचें साद्यंत विवेचन पुढें केव्हां तरी करूं.

तूर्त महाराजांच्या या बहुमोल पत्रावरून ज्या कल्पना मनांत आल्या, त्या येथें नमूद केल्या आहेत. त्यांच्या ग्राह्याग्राह्यतेचा विचार करणें वाचकांकडे आहे. श्रीसद्गुरुसमर्थ रामदासस्वामी व श्रीशिवाजीमहाराज यांचा परस्परसंबंध, परस्परप्रेम, सद्गुरूंची निरपेक्षता व सच्छिष्याचा अनन्यभाव इत्यादिकांचा अदमास होण्यास हें प्रकरण अंशत: कारणीभूत झाल्यास आज जो थोडासा उतावीळपणा केला आहे, तो क्षम्य होईल. महाराष्ट्रास त्या काळाचें यथार्थ ज्ञान होऊन त्यास आत्मोन्नतीचा मार्ग सद्गुरुकृपेनें दिसावा अशी प्रार्थना करून हें प्रकरण संपवितों.

उपसंहार

चाफळपासून दोन कोसांवर शिरगांव आहे. तेथील मठांत कांहीं काळ श्रीसमर्थांचा वास होता. कल्याणस्वामी, त्यांचे बंधु दत्तात्रयस्वामी व मातुःश्री असे त्रिवर्ग प्रथम या च मठांत रहात असत. पुढें कल्याणस्वामी डोमगांवीं गेले व दत्तात्रयस्वामी शिरगांवीं च राहिले. दत्तात्रयस्वामींची समाधि शिरगांवीं मठांत आहे. या मठांत बरे च कर्ते पुरुष होऊन गेले. उभयता बंधु कल्याणस्वामी व दत्तात्रयस्वामी हे समर्थांचे ग्रन्थ उतरून

घेण्यासाठीं शिरगांवास आणित असत अशी आख्यायिका आहे. तेव्हां अशा मठांत तत्कालीन कागदपत्रें, ग्रन्थ वगैरेंची माहिती घेण्यासाठीं गेलों असतां जो संग्रह मिळाला त्यांतील, एका बाडांत असलेला भीमस्वामींचा भक्तलीलामृत ग्रन्थ प्रस्तुत भागांत आरंभीं छापला आहे.

दोघां भावांपैकीं एकानें सर्वस्वीं व दुसऱ्यानें प्रपंच साधून देशकार्य व धर्मकार्य करावें, असा सद्गुरूंनीं च घालून दिलेला कित्ता कल्याणस्वामी व दत्तात्रयस्वामी यांनीं गिरविला. या उभयतां बंधूंपैकीं कल्याणस्वामी ब्रह्मचारी राहिले व दत्तात्रयस्वामी वंशधर झाले. दत्तात्रयस्वामींचे पुत्र राघवस्वामी, राघवस्वामींचे यशवंतस्वामी व यशवंतस्वामींचे पुत्र प्रस्तुत चरित्रकार भीमस्वामी होत. असें दिसतें कीं, नुसतें श्रीसमर्थांचें च चरित्र लिहिण्याचा भीमस्वामींचा आरंभीं हेतु होता. शके १७१९ त श्रावण वद्य २ ला त्यांनीं समर्थांचें चरित्र संपविलें. परंतु मग पुढें, मनांत येतील त्या साधूंच्या लीला वर्णन करण्यास त्यांनीं सुरवात केली व ग्रन्थ जसा वाढत गेला तसें त्यास "भक्तलीलामृत" असें शेवटीं नांव दिलें. हा शेवट केव्हां केला त्याचा शक दिलेला नाहीं.

श्रीसमर्थखेरीजकरून ३७ भक्तांच्या आख्यायिका भीमस्वामींनीं दिल्या आहेत; शिवाय अनताची व अर्जुनाची अशा दोन कथा सांगितल्या आहेत. ३७ भक्तांपैकीं दोन स्त्रिया आहेत. ह्या ३७ भक्तांची निवड भीमस्वामींनीं कोणत्या धोरणानें केलेली आहे, हें कळत नाहीं. समर्थकालीन रामदासी सांप्रदायांतील कर्त्या पुरुषांचीं चरित्रें भीमस्वामींनीं वर्णिलीं असतीं तर सांप्रदायाचा इतिहास जाणण्यास आज केवढी तरी मदत झाली असती. शके १८२८ पेक्षां १७२८ चे सुमारास रामदासी संतांचीं चरित्रें वर्णन करण्यास साधनें पुष्कळ असलीं पाहिजेत, व भीमस्वामींनीं त्यांचा उपयोग केला असता तर सांप्रदायाचें केवढें कार्य झालें असतें. खुद्द कल्याणस्वामी व दत्तात्रयस्वामी यांचीं चरित्रें एक दोन पानांवर च भागविलीं आहेत, याचें वाईट वाटतें. दासपंचायतनापैकीं जयरामस्वामी व रंगनाथस्वामी, श्रीसमर्थांचे मुख्य मुख्य शिष्य, सतीबाई, वेणाबाई, बहिणाबाई, आकाबाई, गिरिबाई वगैरे रामदासांकित स्त्रिया, इत्यादिकांचा उल्लेख भक्तलीलामृत ग्रन्थांत नसावा, हें नवल आहे.

शके १७१९ मध्यें प्रस्तुतचा ग्रन्थ निर्माण होईपर्यंत वारकरी पंथ आणि रामदासी सांप्रदाय यांच्यांत विरोध नव्हता, हें भीमस्वामींनीं जी सरकट भक्तांची लीला वर्णिली आहे त्यावरून उघड दिसतें. असा विरोध पूर्वी नव्हता व केव्हां हि नसला पाहिजे. समर्थसांप्रदायाचें जें मुख्य अंग हरिकथानिरूपण तें वारकरीपंथाचें सर्वस्व होय. अर्थात वारकरी पंथाचा समावेश रामदासी सांप्रदायांत होऊं शकतो. त्यांच्यांत विरोध संभवत नाहीं व तो उत्पन्न करण्याच्या भरीस कोणीं पडूं नये हें च उत्तम.

प्रस्तुतचा भक्तलीलामृत ग्रन्थ व इतर कांहीं बार्डे शिरगांवमठांतील रा. भ. प. रघुनाथबुवा ऊर्फ लक्ष्मण यशवंत यांचे क़ारभारी रा. रा. गणपतराव ऊर्फ भाऊसाहेब यांनीं आमच्या हवालीं केलीं आहेत. तसें च रा.भ. प. कृष्णाबुवा यांचेकडून हि कांहीं संग्रह मिळाला आहे. या उभयतांचे आह्मी फार आभारी आहोंत.

तंजावरमठपति श्रीसमर्थशिष्य शहापुरकर भीमस्वामी यांनीं लिहिलेलें श्रीसमर्थांचें चरित्र शेवटीं दिलें आहे. या लहानशा चरित्राचें महत्त्व मागें एका प्रकरणांत दर्शित केलें च आहे. श्रीसमर्थांच्या अवतारसमाप्तीनंतर लागलीं च हें त्रोटक चरित्र लिहिलें गेलें. हनुमंतस्वामींच्या ह्मणण्याप्रमाणें शके १६०३ च्या माघ वद्य ९ नंतर तिसऱ्या दिवशीं भीमस्वामी तंजावराहून आले, तेव्हां त्यांना श्रीसमर्थांच्या अवतारसमाप्तीची बातमी लागून त्यांनीं बहुत शोक केला. तेव्हांचें हें चरित्र आहे. अशीं दहा पांच चरित्रें उपलब्ध होतील तर आणखी काय पाहिजे? हें चरित्र चाफळमठांतील असून तें श्रीबापुसाहेबमहाराज यांचेकडून आह्मांस मिळालें. त्यांचे आभार मानावे तितके थोडे च. सभेनें स्वीकारलेल्या प्रस्तुतच्या उद्योगाबद्दल त्यांची पूर्ण सहानुभूति आहे आणि ह्मणून च सांप्रदायाची थोडी फार सेवा करण्याची सभेस उमेद आहे.

श्रीमत् दासबोधाच्या प्रस्तावनेंत दुसरा भाग श्रेष्ठांच्या ग्रन्थांचा काढूं असें ह्मटलें होतें. परंतु ते ग्रन्थ वेळेवर तयार न झाल्यामुळें मध्यंतरीं हा भाग घेतला. या पुढचा भाग हि श्रेष्ठांच्या ग्रन्थांचा न घेतां वाचकांना ज्याची अत्यन्त उत्सुकता आहे असा श्रीसमर्थांच्या प्रकरणांचा घेऊं. या संबंधाची

एक अडचण वाचकांच्या कानीं घालून ठेवणें बरें. समर्थांच्या एका च प्रकरणांपैकीं कांहीं भाग छापलेला आणि कांहीं भाग न छापलेला असा असल्यास तें सबंध प्रकरण एका च भागांत येणें जरूर आहे. शिवाय समर्थांचे इतर सर्व च ग्रन्थ शुद्ध व अस्सलबरहुकुम आपणांस छापणें आहेत च. तेव्हां समर्थांच्या इतर ग्रन्थांचें यापुढें जे दोन तीन भाग निघणार आहेत त्यांत प्रकाशित आणि अप्रकाशित असा भेदाभेद करून घोटाळा करण्याच्या ऐवजीं त्यांचे सर्व ग्रन्थ कल्याणस्वामींनीं लिहिलेल्या क्रमानुसार छापण्याचा आमचा विचार आहे, तो वाचकांस पसंत पडेल असा भरंसा आहे. दरम्यान श्रीसमर्थकृत मनाच्या श्लोकांचा एक स्वतंत्र भाग श्रीमत् भगवद्गीतेप्रमाणें छापावा अशी पुष्कळ रामदासीयांची सूचना आहे. खुद्द कल्याण स्वामींच्या हातचे हे श्लोक सभेजवळ आहेत. प्रकाशित श्लोकांशीं ते ताडून पाहिले ह्मणजे प्रकाशित श्लोकांत हळुहळु पाठभेद होऊन कशा चुका होत गेल्या, हें समजतें. श्रीमत् दासबोधाची प्रस्तावना लिहितांना त्यावेळीं उपलब्ध झालेल्या संग्रहावरून " रामदास आणि रामदासी " ग्रन्थमालेचे सात भाग योजिले होते, परंतु हल्लीं जो संग्रह झाला आहे व होत आहे, त्यावरून आतां एकंदर किती भाग होतील याचा नक्की अंदाज करिता येत नाहीं. काय घडेल तें खरें! श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु ॥

धुळें
विजयादशमी १८२८ } सत्कार्योत्तेजक सभा.

श्रीराम

शिरगांवमठपति भीमस्वामीकृत

भक्तलीलामृत

श्रीराम

अलभ्याचा हा लाभ थोर आला।
विश्वजनासी उपेगा आला।
कीर्तिरूपेंचि विस्तारला।
दाही दिशा भरोनि पुरवला ॥ १ ॥
गे बाइये स्वामी तो आठवे मनीं।
नित्य बोलतां चालतां जनीं।
स्वप्नसुषुप्तिजागृतीमौनी।
खंड नाहींच अखंड ध्यानीं ॥ ध्रु० ॥
भक्तिप्रेमाचें तारु उतटलें।
ज्ञानवैराग्यतीरीं लागलें।
संतसज्जनीं सांठविलें।
हीनदीनासि तेंहि उधरिलें ॥ २ ॥
ज्याच्या गुणासी नाहीं गणना।
ज्याच्या कीर्तीसी नाहीं तुळणा।
जो स्वयंभ श्रीगुरुराणा।
ब्रह्मादिकांसी बुधी कळेना ॥ ३ ॥
धर्मस्छापना स्छापियेली।
न्यायेनीतीनें भक्ति वाढविली।
संतमंडळी ते निवाली।
बहु दास ते भूमंडळीं ॥ ४ ॥
जन्मजन्मांतरीं पुण्यकोटी।
बहु संचित होते गाठी।
योगीरायाची जाली ज्यास भेटी।
त्यास कल्याण होये सृष्टी ॥ ५ ॥

श्रीराम

श्रीसमर्थांचें अभंगात्मक चरित्र

॥ **श्रीराम** ॥ नमूं गणपति आणि सरस्वति । सद्गुरूसी चित्तीं आठऊनी ॥ १ ॥ श्रीराम जानकी भरत लक्ष्मण । शत्रुघ्न हनुमान नमन त्यासी ॥ २ ॥ रामवरदायेनी ते कुळस्वामिणी । नमन तये चरणीं ग्रन्थारंभीं ॥ ३ ॥ संताचें स्तवनीं जाहाला उल्हास । करावा प्रकाश हृदयामाजी ॥ ४ ॥ मारुती अवतार कलीमाजी जाला । जगदोद्धार केला बहुसाल ॥ ५ ॥ गंगातीरीं पुण्य क्षेत्र जांब तेथें । रामभक्त होते प्रथमचि ॥ ६ ॥ सूर्याजीपंत हें नाम ज्याचें सार । तेथेंचि अवतार घेते जाले ॥ ७ ॥ गुरुपरंपरा नव्हतीच कांहीं । राममूर्ति नाहीं पूजनांत ॥ ८ ॥ परी रामनवमी उछाह करावा । प्रपंच पाहावा जनका ऐसा ॥९॥ कीर्तनांत उभे राहावें प्रेमभावें । अपूर्व राघवें केलें तेथें ॥ १० ॥ प्रथम अभंगीं कथा हे उल्हासें । यशवंतदासें गाईयली ॥ ११ ॥ १

॥ **श्रीराम** ॥ गर्भीच डोहळे जाहाले मातेसी । जीवन्मुक्ता ऐसी स्थिती सदा ॥ १ ॥ रामनवमीमध्यें पाहा अष्टमीस । मध्यरात्रीं त्यास दूत आले ॥ २ ॥ दूत आले पुढें घालोनी निघाले । देवाल्यां आले भीम जेथें ॥ ३ ॥ तेथें रामचंद्रें देवोनी दर्शन । अनुग्रह पूर्ण केला तया ॥४॥ मस्तकीं हस्तक ठेवोनिया कानीं । मंत्र हा सांगोनी तेराक्षरी ॥ ५ ॥ हेममूर्ति रम्य पट्टाभि श्रीराम । देवोनिया नेम सांगताती ॥ ६ ॥ उदईक दोन प्रहरांत पुत्र । होईल विचित्र भक्तराज ॥ ७ ॥ सांगोनि ऐसें जाहाले अदृश्य । मनांत उल्हास न समाय ॥ ८ ॥ मूर्तीची प्रतिष्ठा केली आनंदानें । गोसांवी कीर्तन करीत होते ॥ ९ ॥ रामनवमी दोन प्रहरीं जन्म । जाहाला उत्तम जगदोद्धारा ॥ १० ॥ द्वितीय अभंगीं जन्म हा स्वामींचा । भीम गाय वाचा आनंदानें ॥ ११ ॥ २

॥ श्रीराम ॥ बारावे दिवसीं ठेविलें नामासी । प्रीतीचें उल्हासीं नारायण ॥ १ ॥ उत्पन्नचि योगी बाळदशेअंत । विद्याभ्यास त्यातें सर्व जाला ॥ २ ॥ साता वरुषांत मुंजिबंधनासी । केले सोहळ्यासी अत्यंतचि ॥ ३ ॥ तेव्हां काळ पडता संकट जाहालें । बापें विचारलें नारोबासी ॥ ४ ॥ दोन मण गहू आहेत बळतांत । रामनवमी होत कैसी आतां ॥ ५ ॥ तेव्हां हे बोलती राम विश्वपति । रामनवमी प्रीती करील तो ॥ ६ ॥ नारोबासी ह्मणती बळतामध्यें जाई । गहू भरून देई बाळाबया ॥ ७ ॥ कणगींत उतरोनि पाव्या भरून देती । माणसेंही घेती बरिच्यावरी ॥ ८ ॥ रामनवमी आणि वर्षाची बेगमी । ऐसी रासी भूमी पडली असे ॥ ९ ॥ घेतां घेतां सर्व श्रमोनि बैसले । तेव्हां हे निघाले बाहेरचि ॥ १० ॥ तृतीय अभंगीं कथा जाली ऐसी । गाबया भीमासी आनंद हा ॥ ११ ॥ ३

॥ श्रीराम ॥ मग रामनवमी आनंदानें केली । काळ गेला जाली सुभिक्षता ॥ १ ॥ गांवीचा हिसेब हाकीमा देवोनी । पोषाक घेवोनी आले घरा ॥ २ ॥ पुढें पिता शांत होवोनियां जात । ज्येष्ठ बंधु कारित प्रपंचासी ॥ ३ ॥ माडीवरी अनुग्रह देती तेथें । हेहि अवचितें गेले होते ॥ ४ ॥ ज्येष्ठ बंधु तया न देतीच येवों । ह्मणती आतां जाऊं देवापासीं ॥ ५ ॥ मारुतीच्या देवाल्यांत जातां रामें । भेटोनिया प्रेमें कृपा केली ॥ ६ ॥ आज्ञा केली आतां भक्ति उभारावी । अज्ञानें तारावीं भजनमार्गें ॥ ७ ॥ आले जो गृहास प्रपंचीं उदास । लग्नाचा सौरस केला तेव्हां ॥ ८ ॥ लग्नमंडपासी समारंभें नेले । विप्र येक बोले सावधान ॥ ९ ॥ ऐकतांचि शब्द जाले सावधान । केलें पलायन अकस्मात ॥ १० ॥ चतुर्थ अभंगीं कथा हे जाहाली । भीमें हे वर्णिली संकळीत ॥ ११ ॥ ४

---

१ जन्मतःच. २ बाल्यावस्थेंत.

॥ श्रीराम ॥ जनस्थानीं पंचवटी तपोवनीं । तप केलें वर्णी कोण ज्याचें ॥ १ ॥ बारा वर्षे होतां तेथोनि निघाले । उत्तरे चालिले तीर्थयात्रे ॥ २ ॥ सर्व तीर्थे करुनी बद्रीकाश्रमासी । दुर्घट मार्गासी पाहाते जाले ॥ ३ ॥ सीत बहुत पडे मार्ग न चालवे । चिंतिनां राघवें भेटी दिल्ही ॥ ४ ॥ हुर्मुजी वस्त्राची मेखळा गळ्यांत । घालितांचि सीत निवारलें ॥ ५ ॥ परीब्राड नामें जाण हो संन्यास । नाम रामदास अजी-
हूनी ॥ ६ ॥ पुढें जातां मार्गी कांहीं वाटे भया । तेथें दत्तात्रेया भेटी जाली ॥ ७ ॥ मेणका येक त्यांनीं बांधिला पायास । भयातीत असे अरण्यांत ॥ ८ ॥ मनीं आलें कांहीं हत्यार असावें । गोरक्ष स्वभावें आले तेथें ॥ ९ ॥ तीरकमटा त्यांनीं दिधला हातांत । ऐसीं मार्गाआंत चिन्हें जालीं ॥ १० ॥ पांचवे अभंगीं कथा जाली ऐसी । आवडी भीमासी संतपाईं ॥ ११ ॥ ५

॥ श्रीराम ॥ बद्रिनारायण बद्रि हा केदार । करोनि सत्वर फिरती मार्गे ॥ १ ॥ हरिद्वार कुरुक्षेत्रही करून । गोकुळ मथुरा जाण तेही केलीं ॥ २ ॥ वृंदावनीं बारा वनें उपवनें । काशी गया जाण करोनियां ॥ ३ ॥ जगन्नाथ करुनी प्रयागीं येवोनी । अयोध्ये जाऊनी सुखी जाले ॥ ४ ॥ निमिष्यारण्यासी जावोनिया मार्गे । द्वारकेसी वेगें जाते जाले ॥ ५ ॥ तेथीलही तीर्थे सर्व करोनिया । आले फिरोनिया डाकूरासी ॥ ६ ॥ गंगातीरा आले क्षेत्र पैठणासी । करितां स्नानासी विप्र आले ॥ ७ ॥ तरुण तरुण मिळोनियां आले । उपहास्य केलें सम-
र्थाचें ॥ ८. ॥ ह्मणती उडत पक्षी विंधी पाहूं आतां । ऐकतां तत्वता विंधीयला ॥ ९ ॥ पडतांचि पक्षी बोलती ब्राह्मण । अभिप्राय पूर्ण तुझवरी ॥ १० ॥ साहव्या अभंगीं कथा जाली ऐसी । आनंद उल्हासीं भीम माये ॥ ११ ॥ ६

---

१ संन्यासी. २ मणी.

॥ श्रीराम ॥ ब्राह्मणा ह्मणती पावन करावें । तीर्थ देउनी भावें मुक्त केलें ॥ १ ॥ मुक्त जालों कैसा पक्षी न उठला । दोष कैसा गेला सांगा स्वामी ॥ २ ॥ कुरवाळीतां पक्षी गेला गगनासी । ब्राह्मण पायांसी लागताती ॥ ३ ॥ ऐसी कीर्ति तेथें करोनि निघाले । दक्षणे चालिले रामेश्वरा ॥ ४ ॥ दक्षणेचीं तीर्थे करोनि सर्वेही । ज्योतर्लिंगें तेही बारा केलीं ॥ ५ ॥ आले कृष्णातीरा करोनिया स्नान । ब्रह्मकर्म पूर्ण सारोनीया ॥ ६ ॥ वृक्षछाया रम्य पाहोनि बैसले । कौतुक जाहले तेथें येक ॥ ७ ॥ भिलवडी गांवीं होता सेखदार । देवाज्ञा सत्वर जाली तया ॥ ८ ॥ त्याची पत्नी छायांगमन[1] ध्यावया । जातां गुरुरायां पाहीयलें ॥ ९ ॥ सर्वा विचारूनी गेली नमनासी । सहज कुंकु तीसी लावीयलें ॥ १० ॥ सप्तम अभंग भीम गाय ऐसा । कथेच्या उल्हासा धरोनीयां ॥ ११ ॥ ७

॥ श्रीराम ॥ सती बोले स्वामी सौभाग्य दीधलें । परी आहे वेळ सेवटीली ॥ १ ॥ कृष्णातीरीं जंव पाहिलें स्वामींनीं । उठीले गडबडोनी निघावया ॥ २ ॥ दासें हा धन्यासी बोल लावियेला । बोलोनिया बोला ऐसा गेले ॥ ३ ॥ सती फिरे मार्गे पती आले प्राण । विचित्र विंदान[2] जालें पाहा ॥ ४ ॥ सर्वांनीं आनंदें पिटीले टाळीसी । सतीच्या नेत्रासी अश्रु आले ॥ ५ ॥ समारंभें आले गृह सी तेधवा । जालें वृत्त तेव्हां सांगितलें ॥ ६ ॥ पतिव्रता तेव्हां अन्न वर्जी पाहा । स्वामी येती तेव्हां जेऊं ह्मणे ॥ ७ ॥ ऐसे येक मास होता आले स्वामी । सती ह्मणे आह्मी धन्य आजी ॥ ८ ॥ नमन करोनी नेले गृहाआंत । पूजा विधि स्वस्थ केली त्यांनीं ॥ ९ ॥ उभयां अनुग्रह दिल्हा तये वेळीं । भोजनेंही जालीं यथासांग ॥ १० ॥ अष्टम अभंगीं बोध जाला त्यासी । पुढील कथेसी भीम सांगे ॥ ११ ॥ ८

---

१ प्रतिकृतीबरोबर सहगमन. २ करणी, चमत्कार.

॥ श्रीराम ॥ जोगाईचा अंबा तेथें स्वामी आले । तेथें जें वर्तलें तेही ऐका ॥ १ ॥ अरण्यांत देवालय तेथें आले । तों विप्र पाहिले चौघे तेथें ॥ २ ॥ तया पुसतां ह्मणती दत्तात्रेय भेटी । व्हावी ऐसा पोटीं हेत आहे ॥ ३ ॥ धीर जरी धराल तरी भेटी होईल । बोलोनी बैसले आपणही ॥ ४ ॥ तेव्हां फकीराचा धरोनीया वेष । वृद्ध स्त्री असे हेका सवें ॥ ५ ॥ शडरिपु ते मुरगे सहा समागमें । येवोनी संभ्रमें उतरले ॥ ६ ॥ चुल करोनियां हंडी चढविली । हेला कापूनि घाली तयामध्यें ॥ ७ ॥ न भरितां हंडी साही मुरगे घाली अंत । न भरतां पाहात विप्राकडे ॥ ८ ॥ भयाभीत जाले पळोनिया गेले । हे मात्र राहिले निर्भयत्वें ॥ ९ ॥ यासी मारा ह्मणतां धन्य जालों आजी । तुमचीया काजीं लावा यासी ॥ १० ॥ नव्या अभंगांत दिल्ही भेटी तेव्हां । धरोनी सद्भावा भीम गाय ॥ ११ ॥ ९

॥ श्रीराम ॥ आलिंगन भेटी गोष्टी जाल्यावरी । ह्मणती यावी बरी भेटी विप्रां ॥ १ ॥ स्वामीच्या भिडेनें स्वप्नांत दर्शना । देवोनी कामना पूर्ण केल्या ॥ २ ॥ येक विप्र जांबेहूनि आला तेणें । सर्व बर्तमान निवेदिलें ॥ ३ ॥ रेणुका मातेस तुमच्या वियोगें । नेत्र गेले वेगें रुदतांना ॥ ४ ॥ ऐकतांचि स्वामी गेले दर्शनासी । पाईं मस्तकासी ठेवियले ॥ ५ ॥ ओंजळ भरोनी मोहरा देती तये । गळा मिठी माय घाली तेव्हां ॥ ६ ॥ नारोबा रे तुज पाहूं कैसी आतां । हात नेत्रावरता फिरवी माझ्या ॥ ७ ॥ लावितांचि हात नेत्र दिव्य आले । पूर्णबोधें केलें समाधान ॥ ८ ॥ जीवन्मुक्तस्थिति देवोनी मातेसी । आले पंढरीसी आषाढीस ॥ ९ ॥ कीर्तनीं अभंग रामध्यान करितां । विठ्ठल तत्वता राम जाला ॥ १० ॥ दाहावा अभंग भीम गाय भावें । चरित्रें अभिनवें पुढें ऐका ॥ ११ ॥ १०

॥ श्रीराम ॥ ब्राह्मण स्वामीसी तेव्हां बोलियेले । या स्थानीं विठ्ठल ध्यान योग्य ॥ १ ॥ पूजा करोनीयां विज्ञापना केली । पुन्हां मूर्ति

[illegible] होती तैसी ॥ २ ॥ तेथूनीयां पुन्हां आले जनस्थाना । टाकळीस आग्या मठ केला ॥ ३ ॥ मारुतीची मूर्ति आपुलीया हस्तें । करोनी स्थापीत तये स्थानीं ॥ ४ ॥ पूजेसी ब्राह्मण ठेवोनी निघाले । कृष्णा-तीरा आले प्रेमभावें ॥ ५ ॥ सहज स्वभावें शहापूर गांव । तेथें गुरुराव येते जाले ॥ ६ ॥ जमेदार विप्र त्या घरीं येवोनी । रघूवीर गर्जोनी बोलीयले ॥ ७ ॥ नमन करोनी विप्रें बैसवीले । भजन आरंभिलें दीर्घ स्वरें ॥ ८ ॥ तो ह्मणे संकटीं ह्मणावें हें नाम । तुह्मा होती श्रम उगे बैसा ॥ ९ ॥ संकटांत तरी स्मरे रामराया । आह्मी जातों कार्या ह्मणुनी गेले ॥ १० ॥ एकादश . जाले अभंग समाप्त । यशवंतसुत गाय प्रेमें ॥ ११ ॥ ११

॥ श्रीराम ॥ कन्हाडांत ठाणें होतें अविंधाचें । तया या गां-वाचें स्मरण जालें ॥ १ ॥ पाठवोनी स्वारी धरिले जमेदार । संकट हें थोर आलें तया ॥ २ ॥ तेव्हां तयालागीं जाहालें स्मरण । नवसचि जाण केला त्यानीं ॥ ३ ॥ जरी साधु तुह्मी असाल साचार । तरी आह्मा पार करा आतां ॥ ४ ॥ धन्यापासीं नेलें दिवाण त्या बोले । कोणत्या आणीले यासी सांगा ॥ ५ ॥ सन्मान करवोन वस्त्रें देववीलीं । गांवीं आल्या केली विचारणा ॥ ६ ॥ स्वामींनीं दर्शन दिल्हें तरी अन्न । खाऊं ह्मणवून नेम केला ॥ ७ ॥ शोध केला तेव्हां वृक्षाचे छायेसी । पाहातां तयापासीं आले सर्व ॥ ८ ॥ सत्कार करोनी शिष्य जाले सर्व । मठही अपूर्व तेथें केला ॥ ९ ॥ मारुती स्थापूनी कथाकीर्तनासी । गांवचि भ-क्तीसी लावीयले ॥ १० ॥ द्वादश अभंग जाले येथोनीया । आनंद गावया भीमालागीं ॥ ११ ॥ १२

॥ श्रीराम ॥ मोगुरीं कृष्णाजीपंत कुळकर्णी । भक्तराज आणि उदासीन ॥ १ ॥ पुत्र येक जाला मुंजी लग्न केलें । पुढें स्त्रीचें जालें निधनचि ॥ २ ॥ उदास होवोनी गेले महायात्रे । तीर्थेंही पवित्र केलीं सर्व ॥ ३ ॥ कावड घेवोनी गेले रामेश्वरा । फिरोनी करवीरा येते

आले ॥ ४ ॥ बरवाजीपंतासी होता सुभा तेथें । मित्रत्व करून यांनीं त्यांचें ॥ ५ ॥ लक्ष्मीच्या देवालयांत कावड । ठेवोनी आवड मंबा-भाची ॥ ६ ॥ देवदर्शनासी हेही तेथें आले । पाहातां भेटले येका-मेका ॥ ७ ॥ नेवोनी गृहासी सर्व वर्तमान । ऐकतां नयनास जळ आले ॥ ८ ॥ तयाची भगिनी जाली होती लग्ना । यांसी दिल्ही आज्ञा आग्रहानें ॥ ९ ॥ लग्नाचा सोहळा केला वर्णवेना । मित्रत्व हें जाणा याचें नांव ॥ १० ॥ त्रयोदश जाले अभंग येथून । पुढें कथा गहन भीम सांगे ॥ ११ ॥ १३

॥ श्रीराम ॥ आपणासमान राखोनी ठेवीले । तेव्हां पत्नी बोले देवीलागीं ॥ १ ॥ अंबे पुत्र मज देई तुझें नांव । ठेवीन मी भावें आनंदानें ॥ २ ॥ ऐसा नवस केला तेव्हां जाला पुत्र । अंबाची पवित्र ठेवी नांव ॥ ३ ॥ येक पुत्र काय दुजा व्हावा हेत । दत्तात्रेया करित नवस तेव्हां ॥ ४ ॥ स्वामी मज पुत्र दुजा घाल जरी । तुमचें नांव तरी ठेवीन त्या ॥ ५ ॥ पुत्र होतां नाम ठेवी दत्तात्रेय । पतिव्रता माय निष्ठावंत ॥ ६ ॥ उभयांचीं मुंजीबंधनेंही जालीं । गांवीं जाया केली विचारणा ॥ ७ ॥ बरवाजीपंतांनीं जाऊं दिल्हें नाहीं । मग केलें यांहीं गंतव्यासी ॥ ८ ॥ तेथोनी निघोनी पुन्हां गेले काशी । चतुर्थाश्रमासी संपादिलें ॥ ९ ॥ बरवाजीपंतासी होता अनुग्रह । ह्मणे गुरुराय कधीं येती ॥ १० ॥ चतुर्दश जाले अभंग येथून । अल्पमती पूर्ण भीम गाय ॥ ११ ॥ १४

॥ श्रीराम ॥ शाहापुरीं मठ करूनी निघाले । करवीरासी आले सहज लीलें ॥ १ ॥ बरवाजीपंतांनीं स्वामीसी पाहोनी । नमन चरणीं दंडप्राय ॥ २ ॥ समर्थासी नेले आवडीं गृहासी । सांगती मुलांसी सेवा करा ॥ ३ ॥ सेवेमाजीं मुलें तत्पर पाहोनी । अक्षर हे मनीं पाहों ह्मणती ॥ ४ ॥ सांगतां कठीण अक्षरें त्वरित । अंबाजी लिहित चिटुकीही ॥ ५ ॥ तेव्हां अनुग्रह देवोनी उभयांसी । बरवाजीपंतासी

बोलिले ॥ ६ ॥ गुरु दक्षणेसी यावें या बाळासी । ऐकतां वृत्तासी निवेदीले ॥ ७ ॥ मातेनें येवोनी केला नमस्कार । बंधुसी उत्तर बोली-यली ॥ ८ ॥ धन्य भाग्य अमुचें सार्थक जाहालें । यावें आज्ञा येहिले स्वामीसर्वे ॥ ९ ॥ त्रिवर्गासी तेव्हां करुनी अनुग्रह । आनंद न माय हृदयामाजीं ॥ १० ॥ पंचदश जाले अभंग हे ऐसे । भीमास उल्हा-स गावयाचा ॥ ११ ॥ १५

॥ **श्रीराम** ॥ त्रिवर्गा घेवोनी आले शाहापुरा । गांवही सामोरा आला तेव्हां ॥ १ ॥ मठीं येवोनीया कीर्तन भजन । होत आनंदानें न वर्णवे ॥ २ ॥ रखमाबाईहातें जेवावें स्वामींनीं । सेवेमाजीं दोनी मुलें सदा ॥ ३ ॥ तेथोनी मसुर आहे कोशावरी । ब्रह्मपुरी बरी होती तेथें ॥ ४ ॥ सर्वही ब्राह्मण आणि सर्व जन । येकत्र मिळोन आले तेथें ॥ ५ ॥ स्वामीस घेवोन आले मसुरास । तेथेंही मठास केलें पाहा ॥ ६ ॥ आपुलीया हातें मारुती करोनी । सर्व गांव भजनीं लावि-यला ॥ ७ ॥ इतुक्यांत उछाह आली रामनवमी । रथोछाह स्वामी करिती तेथें ॥ ८ ॥ अंबीयाची ढाळी रथासी आडवी । ह्मणती हे तोडावी ग्रामस्तांसी ॥ ९ ॥ पाछाहाचा बाग.आज्ञेवांचोनीया । कैसे तोडा-वें या ह्मणती स्वामी ॥ १० ॥ षोडश अभंगीं कथा जाली ऐसी । गावया भीमासी आनंद हा ॥ ११ ॥ १६

॥ **श्रीराम** ॥ विजापुरीं सभा भरली घनदाट । तेथेंचि प्रगट जाले स्वामी ॥ १ ॥ पाहातांचि नमन केलें अविधानें । आज्ञा काय ह्मणे सांगा स्वामी ॥ २ ॥ अंबीयाची ढाळी रथा अडवीती । तोडाया निगुती पत्र देईं ॥ ३ ॥ लेहोनीया पत्र शाहा तीरा ह्मणे । मसुरासी जाणें त्वरा करा ॥ ४ ॥ स्वामी ह्मणती तया त्वरें जावें तुह्मीं । तीर्थे फिरत आह्मी येऊं स्वस्थ ॥ ५ ॥ चाळीसा कोसांची मजल करीत ।

---

१ त्वरित.

आले । तों स्वामी देखीले अकस्मात ॥ ६ ॥ बोलती स्वामीसी केव्हां आला तुह्मी । ह्मणती आलों आह्मी तेधवांचि ॥ ७ ॥ सर्वांसी आश्चर्य आलें तेव्हां मोठें । ह्मणती स्वामी कोठें गेले केव्हां ॥ ८ ॥ ग्रामस्था आणोनी दिधलें पत्रासी । ह्मणती या ढाळीसी तोडा आतां ॥ ९ ॥ मनुष्याचा कांहीं तोडाया उपाय । नाहीं ह्मणती काय करावें हो ॥१०॥ सप्तदश जाले अभंग हे ऐसे । भीमाचें मानस स्वामीपाईं ॥११॥ १७

॥ श्रीराम ॥ सर्वांचा उपाय राहिला जेधवां । अंबाजीसी तेव्हां आज्ञा केली ॥ १ ॥ चरणावरी तेव्हां मस्तक ठेविलें । शस्त्र तें घेतलें हस्तांमाजीं ॥ २ ॥ बळघले वृक्षीं लागले तोडाया । भय नाहीं जया तिळप्राये ॥ ३ ॥ अद्भुतचि वारा आला तये वेळीं । मोडोनीया ढाळी पडली पाहा ॥ ४ ॥ उसळोनी पाल्यांत पडले अकस्मात । गडबड अद्भुत जाली तेव्हां ॥ ५ ॥ स्वामी तये वेळीं मारिती ह्मकेस । कल्याण आहेस काय सांग ॥ ६ ॥ कल्याण ह्मणोनी उठिले सत्वर । आनंद हा थोर जाला तेव्हां ॥७॥ आज्ञा मण गुळ आणोनी वाटीत । नाम हें ठेवीत कल्याणचि ॥ ८ ॥ रामनवमी जाला उछाह ते वेळीं । भक्तीची दिवाळी जाली मोटी ॥ ९ ॥ रखुमाबाई ह्मणे वंशवृद्धि कैसी । होईल मानसीं विचारीत ॥ १० ॥ अष्टादश जाले अभंग हे ऐसे । भीम गात असे मनोल्हासें ॥ ११ ॥ १८

॥ श्रीराम ॥ स्वामींनीं अंतर जाणोनी सत्वर । लग्नाचा विचार करिते जाले ॥ १ ॥ कल्याण हा ज्येष्ठ वैराग्यें वरिष्ठ । निस्पृहांत श्रेष्ठ प्रतिमा माझी ॥२॥ कनिष्ठासी ह्मणती आमुचें वचन । करी तूं पाळण लग्न करीं ॥ ३ ॥ प्रपंच परमार्थ दोनीही साधीसी । ऐकोनी स्वामीसी विनवीलें ॥ ४ ॥ पुढें वंशीं कोणी होतील विषई । तेव्हां आह्मां काई गति सांगा ॥ ५ ॥ स्वामी ह्मणती तुझ्या वंशीं होतील जे । सर्व भक्तराज ऐसें जाण ॥ ६ ॥ ऐसें बोलोनीया केलें लग्न त्यांचें । ह्मणती कुटुंबाचें रामा ओझें ॥ ७ ॥ कुटुंबनिर्वाह करील रामराव । वंशीं भक्तराव

बहु होती ॥ ८ ॥ ऐसें करोनीया निघाले तेथोनी । दोघांसी येवोनी समागमें ॥ ९ ॥ दोघां बंधूवरी अत्यंतचि प्रीति । तेथोनीया येती शिरगांवासी ॥ १० ॥ येकोणविंशती अभंगांत ऐसी । कथा हे उल्हासीं भीम गाय ॥ ११ ॥ १९

॥ श्रीराम ॥ गांव सर्व आला चरणासी लागला । भावें स्थिरावला गुरुराव ॥ १ ॥ करोनिया मठ तेथेंही राहीले । रामें स्वप्न दिल्हें तये स्थानीं ॥ २ ॥ कवित्वाची आज्ञा केली तये स्थानीं । आरंभ तेथोनी कवनासी ॥ ३ ॥ दासबोध ग्रन्थ वोव्या मुखांतूनी । निघतां लिहिल्या यांनीं वरिच्यावरी ॥ ४ ॥ कल्याण स्वामींनीं लिहिला दासबोध । संख्या हे प्रसिद्ध ऐका किती ॥ ५ ॥ दिवसामाजीं सात शत वोव्या ल्याहाव्या । स्वामींनीं पाहाव्या आनंदानें ॥ ६ ॥ रखमाबाईसही आणियलें तेथें । ठेविलें उल्हासें समाधानें ॥ ७ ॥ सर्व कवन तेथें लिहिलें उभयांनीं । पुढें कैसी करणी जाली ऐका ॥ ८ ॥ मसुरांत मागें मुसळगोसांवी । भिक्षेलागीं गांवीं गेले होते ॥ ९ ॥ पठाण देखोनी बोलाविला भक्त । ह्मणे करामत दावी मज ॥ १० ॥ विसावे अभंगीं कथा जाली ऐसी । भीमाचे मानसीं संतपाय ॥ ११ ॥ २०

॥ श्रीराम ॥ मुसळावरी मूर्ति मारुतीची रम्य । स्कंदीं वाहे प्रेमें सर्वकाळ ॥ १ ॥ तयापुढें तेंचि टाकीयलें क्षीतीं । उचलोनी ह्मणती देई हातीं ॥ २ ॥ तेव्हां तें नुचले दाहापांचालागीं । करामत बेगीं थोर देखे ॥ ३ ॥ कांपत थरथरा घाली लोटांगण । पूजन अर्चन केलें तेव्हां ॥ ४ ॥ शिरगांवाहूनी निघाले सद्गुरु । महिमा अपारु न वर्णवे ॥ ५ ॥ उंबरजेअंत स्थापिला मारुती । तेथोनीया जाती शिराळ्यासी ॥ ६ ॥ तेथेंही हनुमंत स्थापोनी निघाले । पारगांवा गेले अकस्मात ॥ ७ ॥ तेथेंही मारुती करोनी निघाले । कोण्या गांवा गेले तेंही ऐका ॥ ८ ॥ मनपाडळ्यांत करोनी मारुती । मिरजेलागी जाती सहजात ॥ ९ ॥ भिक्षा मागावया गेले येक्या घरीं । वेणाबाई पुरी

भक्त होती ॥ १० ॥ येकवीस जाले अभंग येथून । पुढील कथन भी-
म गाय ॥ ११ ॥ २१

॥ श्रीराम ॥ वेणाबाई तेव्हां पाहोनी स्वामीसी । लागे चर-
णासी प्रेमभावें ॥ १ ॥ सत्कार करोनी बैसावें ह्मणती । बैसले हे
प्रीति पाहोनीयां ॥ २ ॥ येकनाथी भागवत होती पाहात । स्वामी वि-
चारीत जीवशिव ॥ ३ ॥ याचें कैसें रूप केलें आहे यांत । ह्मणतांचि
चित्त निर्बुजलें ॥ ४ ॥ वारंवार चरणीं ठेविताहे शीर । दीन मी पामर
आहे तारा ॥ ५ ॥ तेव्हां अनुग्रह देवोनी तयेला । बोध पूर्ण केला
चळेनासा ॥ ६ ॥ तेथोनिया आले उरणबाह्यासी । तेथें मारुतीसी
केलें पाहा ॥ ७ ॥ पुढें माजगांवीं स्थापोनीयां रुद्र । हेत रामचंद्र
स्थापनेचा ॥ ८ ॥ पुढें चाफळासी येऊनी पाहिलें । अपूर्व देखीलें स्थळ
दृष्टीं ॥ ९ ॥ मांडव्य ऋषीनें केला होता यज्ञ । टेंकाड गहन
होतें तेथें ॥ १० ॥ बावीस अभंग जाहाले संपूर्ण । भीम गाय मनें उ-
ल्हासानें ॥ ११ ॥ २२

॥ श्रीराम ॥ मांडव्या हे गंगा वाहाताहे खालीं । झाडीही पा-
हिली नीबीडचि ॥ १ ॥ कळकीचें बेट अद्भुत पाहोनी । ग्रामस्तां ला-
गोनी बोलीयले ॥ २ ॥ येवढें तुह्मीं आज्ञा द्यावें तोडोनीया । येथें
रामराया स्थापूं मग ॥ ३ ॥ ह्मणती दोन प्रहरां येथें आलें कोणी ।
तात्काळ संळोनी पडताहे ॥ ४ ॥ अंत पाहाती तों पांच शत गुंडे ।
शेंदुर प्रचंड चर्चीयले ॥ ५ ॥ ऐसें ऐकतांचि स्वामी निटावती । उच-
लोनी टाकीती गंगेअंत ॥ ६ ॥ सर्वही उचलोनी गंगेंत टाकीले । येक
न उचले मुख्य जो तो ॥ ७ ॥ नुचलेसी जरी फोडोन काढीन । श्रीराम
स्थापीन याच स्थानीं ॥ ८ ॥ शूद्र येक त्याचे आंगीं आला बोले ।

---

१ छळ होऊन, समंधाची बाधा होऊन. २ निटावणें=तडक उठून कामास लागणें.

स्वामीपुढें न चले कांहीं माझें ॥ ९ ॥ मज कांहीं मान द्यावा या स्थानीं-
चा । तेव्हां स्वामी वाचा बोलीयले ॥ १० ॥ तेवीस अभंग जाले पुढें
ऐका । भीम ह्मणे नीका प्रसंग हा ॥ ११ ॥ २३

॥ श्रीराम ॥ रथ श्रीरामाचा येईल तुजपासीं । मात नारळासी
देऊं तेव्हां ॥ १ ॥ रथ हा रामाचा येईल तेव्हां मागें । हालु जाला वेगें
उचलीला ॥ २ ॥ अद्यापी हे साक्ष आहे तये स्थानीं । जाती ते नयनीं
पाहाताती ॥ ३ ॥ हातीं शस्त्र स्वामी घेवोनी तोडीतां । सर्वही तत्त्वता
धाविन्नले ॥ ४ ॥ तोडोनीयां बेट साफ केलें सारें । देवाल्यही त्वरें केलें
तेथें ॥ ५ ॥ मनांत जें आलें मूर्ति श्रीरामाची । गंडीके सीळेची
असावी हे ॥ ६ ॥ तेथोनी निघोनी आले कृष्णातीरा । तेथें डोह पुरा
अक्षोभचि ॥ ७ ॥ विष्णुपद तेथें शिवालय असे । शिवनाम ऐसें नाम
ज्याचें ॥ ८ ॥ तये स्थानीं स्वामी करितांचि निद्रे । तेथें रामचंद्रें स्वप्न
दिल्हें ॥ ९ ॥ याचि डोहींमाजीं मूर्ति पुरातन । आहे तिची खूण तेही
ऐका ॥ १० ॥ चोविसावा जाला अभंग येथून । पुढील कथन भीम
गाय ॥ ११ ॥ २४

॥ श्रीराम ॥ धारेवरी पेंडी कडब्याची सोडावी । ज्वाळा होतां
पाहावी मूर्ति तेथें ॥ १ ॥ घेवोनीयां पेंडी सोडितांचि जळीं । ज्वाळा
होतां दिली उडी तेथें ॥ २ ॥ तीन दिवस होते तया जळाअंत । मध्य-
रात्रीं मूर्त घेउनी आले ॥ ३ ॥ अकस्मात पुखासन आणि भोई । घालुनि
मूर्त पाहीं चालीयले ॥ ४ ॥ आले चांफळासी करोनी स्थापना । आनंद
तो जाणा जाला मोठा ॥ ५ ॥ आंगापुर गांवीं कळलें वर्तमान । आमु-
च्या डोहांतून मूर्ति नेली ॥ ६ ॥ यश गेलें मूर्ति आणूं चला त्वरें ।
ह्मणोनी तयार जाले सर्व ॥ ७ ॥ आले चाफळासी बोलती स्वामीसी ।
मूर्ति आमुची कैसी आणिली नेऊं ॥ ८ ॥ सुखें न्या ह्मणतां उचला-

---

१ पोहून, पोहत जाऊन.

कथा जाती । उपाय राहाती नुचकतां ॥ ९ ॥ शरण आले ह्मणती कांहीं यावा मान । काठीचें निशाण तुमचें पुढें ॥ १० ॥ संतोष पावोनी गेले ते माघारे । भीमें अल्पमात्र वर्णीयलें ॥ ११ ॥ २८

॥ श्रीराम ॥ पुढें ध्यानमूर्ति केली मारुतीची । प्रतापरुद्राची पृष्ठीभागीं ॥ १ ॥ सिंगणवाडीच्या रानीं टेंकावरी । मूर्ति केली बरी मारुतीची ॥ २ ॥ प्रतापगडासी होता राजा शिव । पुराणीं सद्भाव श्रवणाचा ॥ ३ ॥ तेथें निघे चर्चा सद्गुरुवांचून । व्यर्थ देह जाण शववत ॥ ४ ॥ श्रीरामकृष्णादि पूर्णब्रह्म परी । सद्गुरु निर्धारीं केले तेहीं ॥ ५ ॥ ऐकतांचि राया अश्रु नेत्रीं येती । सद्गुरु भेटती कोण केव्हां ॥ ६ ॥ किल्यावरी निद्रा केली खोलीअंत । तेथें गुरुनाथ प्रगटले ॥ ७ ॥ राया उठवीलें दर्शन दीधलें । पाहातांचि जालें समाधान ॥ ८ ॥ बोलती रायासी तुझिया राज्यांत । कोण साधु संत न जाणसी ॥ ९ ॥ असेल आवड तरी ये मसुरा । प्रसाद हा बरा घेईं आतां ॥ १० ॥ बुका लावोनीया नारळ दीधला । भीमें हा वर्णिला कथाभाग ॥ ११ ॥ २६

॥ श्रीराम ॥ नमन करोनी पाहे जों उठोनी । तंव स्वामी नयनीं न दिसती ॥ १ ॥ कवाडें पाहात तंव जैसी तैसी । आश्चर्य मानसीं जालें फार ॥ २ ॥ वर्तमान सर्वां रायें निवेदीलें । मसुरा वहीलें जावें ह्मणे ॥ ३ ॥ सद्गुरुदर्शन होईल जेधवां । अन्न आह्मी तेव्हां भक्षूं ह्मणे ॥ ४ ॥ ऐसा करोनी नेम निघोन मसुरा । मुक्कामचि बरा केला तेथें ॥ ५ ॥ शोध करितां मठीं स्वामी नाहीं ह्मणती । तेव्हां आली चित्तीं उद्विग्नता ॥ ६ ॥ स्वप्नामाजीं स्वामी सांगती रायासी । षष्ठीमाजीं कैसी भेटी घेसी ॥ ७ ॥ उदईक सप्तमी शिंगणवाडींत । भेट होय तेथ येई जाण ॥ ८ ॥ प्रातःकाळीं स्वारी चालिली त्वरेनें । चरेगांवा जाण जवळी आले ॥ ९ ॥ कल्याण गोसांवी होते शिरगांवीं । सद्गुरूचा जीवीं निजध्यास ॥ १० ॥ तेही त्याच दिसीं निघाले दर्शना । अकस्मात

आणा आले तेथें ॥ ११ ॥ रायानें पाहोनी खालीं उतरोनी । दंडप्राय चरणीं नमन केलें ॥ १२ ॥ परस्परें भेटीगोष्टींत आनंद । भीमासी स्वानंद गावयाचा ॥ १३ ॥ २७

॥ श्रीराम ॥ सुखासनीं यांसी बैसवोनी रायें । ह्मणे गुरुमाय केव्हां पाहूं ॥ १ ॥ अर्ध कोशावरून कल्याण गोसांवी । गेली दृष्टि बरवी स्वामीवरी ॥ २ ॥ सुखासनांतूनी टाकीयली उडी । नमन आवडीं केलें तेथें ॥ ३ ॥ रायें विचारीलें तया दाखवीलें । तेव्हां तेणें केलें दंडवत ॥ ४ ॥ रायासी टाकोनी गेले स्वामीपासीं । ह्मणती दर्शनासी राव आला ॥ ५ ॥ अनवाणी पाई राव हळुहळु । चाले सर्व मेळु समागमें ॥ ६ ॥ आला स्वामीपासीं केलें दंडवत । पूजेचें साहित्य सर्व केलें ॥ ७ ॥ राया अनुग्रह जालीया नंतरें । मोहरा होन बरे पाई वोती ॥ ८ ॥ मुठी भरभरों दिधले टाकोनी । पोरें होतीं त्यांनीं वेचीयलें ॥ ९ ॥ स्वामीपासीं कपी होता त्यासी ह्मणती । प्रसाद रायासी देई वेगीं ॥ १० ॥ आठावीस जाले अभंग हे ऐसे । यशवंतदास गाय प्रेमें ॥ ११ ॥ २८

॥ श्रीराम ॥ कपी गेला वृक्षीं अंबे तीन आणून । स्वामीपुढें जाण ठेवीयले ॥ १ ॥ स्वामी ह्मणती आह्मांपुढें कां ठेविसी । देई प्रसादासी राजयाला ॥ २ ॥ ठेऊनीया अंबा स्वामीपुढें येक । दोन दिले देख रायालागीं ॥ ३ ॥ राव बोले पुत्र आजी दिले दोन । नौबती ठोकणें आनंदानें ॥ ४ ॥ शुभ्र ढाला आजीपासूनी नसाव्या । भगव्याच कराव्या ह्मणतां केल्या ॥ ५ ॥ राया स्वामी ह्मणती चांफळा जावोन । रामाचें दर्शन घेउनी जावें ॥ ६ ॥ कल्याण गोसांवी जवळी बोलाऊनी । ह्मणती रामकानीं ऐसें सांगा ॥ ७ ॥ राजयासी तुरा मस्तकींचा देणें । करोनी नमन निघते जाले ॥ ८ ॥ पुढें येवोनीया रामरायाकानीं । निरोप सांगोनी उभे होते ॥ ९ ॥ आला राव रामा केला

नमस्कार । तुरा हा झरार आला पुढें ॥ १० ॥ घेवोनीया तुरा रायासी लावीला । आनंद जाहाला भीमा गाया ॥ ११ ॥ २९

॥ श्रीराम ॥ राजा साताऱ्यासी गेलीया उपरी । कथा जे वर्तली तेही ऐका ॥ १ ॥ काशीहूनी येक पंडित निघाला । जिंकीत चालीला क्षेत्रोक्षेत्रीं ॥ २ ॥ आला साताऱ्यासी भेटे राजयासी । वाद पंडितांसी घालूं आह्मीं ॥ ३ ॥ जानव्यासी सुरी बांधोनीयां ह्मणे । जिव्हा हे छेदणें अन्याक्षरीं ॥ ४ ॥ न घालांचि वाद तरी द्या पत्रासी । ह्मणुनी आग्रहासी आला भारी ॥ ५ ॥ पंडित सर्वेही भयाभीत जाले । तेव्हां राजा बोले घ्यावें पत्र ॥ ६ ॥ नित्य दासबोध समास वाचावा । हाही पाहावया आला तेथें ॥ ७ ॥ येवोनी पंडित पुसत हें काय । सांगती हा आहे दासबोध ॥ ८ ॥ रामदास स्वामी समर्थ सद्गुरु । महिमा अपारु न वर्णवे ॥ ९ ॥ ऐकतां आवेश पंडिता वाढला । ह्मणे जिंकूं त्यांना आधीं आह्मी ॥ १० ॥ तिसावे अभंगीं कथा जाली ऐसी । पुढील प्रमेयासी भीम गाये ॥ ११ ॥ ३०

॥ श्रीराम ॥ निघोनी चालिला संतछळणासी । मार्गीं जातां त्यासी काय जाले ॥ १ ॥ कल्याण गोसांवी पाहातांचि खुणे । रामदास ह्मणे तुह्मी काय ॥ २ ॥ ऐकतांचि नेत्रा अश्रु आले पूर्ण । स्वामीचे मी दीन दास आहे ॥ ३ ॥ पंडितही ह्मणे दर्शनाचा हेत । धरोनी त्वरित आलों येथें ॥ ४ ॥ चलावें दर्शना तुह्माही होईल । बोलोनी हे त्वरें आले पुढें ॥ ५ ॥ दंडप्राय तेव्हां करोनी नमन । सर्व वर्तमान निवेदीलें ॥ ६ ॥ दिवसांचि मशाल लावोनिया आले । स्वामींनीं त्या केलें नमनासी ॥ ७ ॥ आशिर्वाद अथवा नमनाचा प्रकार । प्रश्नाचें उत्तर होय तेव्हां ॥ ८ ॥ राजा शिष्य केला घाला वाद आतां । पाहों वित्पन्नता कैसी आहे ॥ ९ ॥ ह्मणती पंडितासी धन्य तुह्मी थोर । मीपणाचा मात्र डाग आहे ॥ १० ॥ येकतीस अभंग पुढें कथा गोड । भीमासी आवड वर्णायाची ॥ ११ ॥ ३१

॥ श्रीराम ॥ सर्वांच्या दृष्टीसी प्रकाश दिवसा । घुबडासीच कैसा अंधकार ॥ १ ॥ पंडित ह्मणत बडबड हे टाका । प्रश्न करा निका पाहूं कैसा ॥ २ ॥ स्वामी ह्मणती कांहीं नव्हे मी पंडित । रामासी चिंतीत आहे सदा ॥ ३ ॥ ह्मणत पंडित तरी ऐका मंत्र । यावें त्वरें पत्र जिंकीलेंसें ॥ ४ ॥ इतुक्यांत अंत्यज मोळी घेवोनीया । जात होता तया पाचारीला ॥ ५ ॥ ठेवोनीया मोळी आला स्वामीपुढें । दंडवत पडे पृथ्वीवरी ॥ ६ ॥ उभा राहोनीया आज्ञा काय पुसे । स्वामी कल्याणास बोलीयले ॥ ७ ॥ हातांतील छडी देवोनी ह्मणती । मंडळें निगुती काढी चार ॥ ८ ॥ प्रथम मंडळ स्थूळ देह तेथें । आणोनी पुसत स्वामी त्यासी ॥ ९ ॥ तो ह्मणे मी शूद्र दुज्या मंडळांत । सूक्ष्मांत वैश्य ह्मणे आहे ॥ १० ॥ तिजें तें कारण येतां क्षत्रिय ह्मणे । कथा हे गहन भीम गाय ॥ ११ ॥ ३२

॥ श्रीराम ॥ चतुर्थ कारण ज्ञानदेह जाण । ह्मणे मी ब्राह्मण आहे आतां ॥ १ ॥ वाद यासी कांहीं घालीसील काय । आज्ञा जरी होय तरी सिद्ध ॥ २ ॥ पंडितासी वाद अद्भुतचि केला । क्षणांत जिंकीला स्वामीसत्तें ॥ ३ ॥ इतुक्यांत विमान आलें अकस्मात । दिव्य देही होत क्षणामाजीं ॥ ४ ॥ स्वामीपाईं केलें नमन येऊन । स्वामी ह्मणती कोण होतासी तूं ॥ ५ ॥ ह्मणे माल्यवंत गंधर्व मी सत्य । होतों क्रीडा करीत सरोवरीं ॥ ६ ॥ सूर्योदय जाला तरी नाहीं भान । तेथें आले स्नाना देवऋषी ॥ ७ ॥ पाहोनी उन्मत्त शाप दिला त्यांनीं । ह्मणती दुष्ट योनीं जन्म घेई ॥ ८ ॥ तेव्हां जालों दीन उशाप मागतां । ह्मणती तीं जन्मांत मुक्त होसी ॥ ९ ॥ पशु जन्म दोन अंत्यजाचा येक । तेथें मुक्त देख होसील तूं ॥ १० ॥ मारुती अवतार नाम रामदास । ताराया जनास भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ३३

॥ श्रीराम ॥ तेचि तुज मुक्त करिती हा वर । देवोनी सत्वर जाते जाले ॥ १ ॥ प्रथमचि घोडा जयपाळ जेथें । मुकुंदरायें तेथें

मुक्त केलें ॥ २ ॥ पैठणांत हेला तेथें ज्ञानराजा । दुजा जन्म माजा मुक्त केला ॥ ३ ॥ मारुती साक्षात मुक्त केलें दीना । यावी आता आज्ञा येतो स्वामी ॥ ४ ॥ नमन करोनी सव्य घालोनीया । गेला जया ठायां होतां तेथें ॥ ५ ॥ पंडितासी तेव्हां अश्रुपात आले । पायांवरी लोळे शुद्धि नाहीं ॥ ६ ॥ उठवोनी अनुग्रह केला त्यासी । कुर्मुजी वस्त्रासीं घेतां जाला ॥ ७ ॥ दासबोध ग्रन्थ लेहोनी घेतला । संत जाणा केला संतरायें ॥ ८ ॥ आज्ञा घेवोनीयां काशीसी चालीले । सेडरास आले गांवामध्यें ॥ ९ ॥ ब्राह्मणाचे घरीं राहिले वस्तीसी । दासबोध ग्रन्थासी वाचितांना ॥ १० ॥ बहिणाबाई येक श्रवणासी बैसत । ह्मणे कोण ग्रन्थ कोणें केला ॥ ११ ॥ ३४

॥ **श्रीराम** ॥ सर्व वर्तमान जालें तें तयेसी । सांगतांचि तीसी अश्रु आले ॥ १ ॥ प्रातःकाळीं गेले पंडित निघोन । मार्गे वर्तमान कैसें ऐका ॥ २ ॥ बहिणाबाई ह्मणे स्वामीचें चरण । पाहूं तेव्हां अन्न भक्षूं ह्मणे ॥ ३ ॥ घोडे मनुष्यासी घेवोनी निघाली । स्वामी-पासीं आली भावबळें ॥ ४ ॥ तयेसी स्वामींनीं दिला अनुग्रह । भक्त-राज पाहें तेही जाली ॥ ५ ॥ आज्ञा घेऊनीयां गेली पूर्व ग्रामा । अभि-नव प्रेमा निष्ठेचा हा ॥ ६ ॥ शिवाजी राजाचा जीव स्वामीपासीं । प्रतापगडासी जाते जाले ॥ ७ ॥ तेथें निळोपंत अमात्य रायाला । आले भेटायाला आनंदानें ॥ ८ ॥ भेटी होतां रायें सर्व वर्तमान । केलें निवेदन सद्गुरूचें ॥ ९ ॥ ऐकतांचि प्रेमा तयांसी होवोनी । रायासी पुसोनी निघते जाले ॥ १० ॥ आले चाफळासी जाहालें दर्शन । प्रेम आलें पूर्ण भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ३५

॥ **श्रीराम** ॥ भावार्थ पाहोनी दिला अनुग्रह । आज्ञा घेवोनी ये रायापासीं ॥ १ ॥ राव ह्मणे गुरुभाऊ जालों आतां । ह्मणोनीयां माथा ठेवी पाईं ॥ २ ॥ ह्मणे अन्नदाता धनी माने श्रेष्ठ । ज्येष्ठ बंधु श्रेष्ठ माझा तूंचि ॥ ३ ॥ निरुबाई पतिव्रता पुसे स्पष्ट । ह्मणे तुझी

कोठें गेला होता ॥ ४ ॥ राया पासोनीया वृत्तांत जो जाला । तये नि-वेदिला महिमा सारा ॥ ५ ॥ ऐकतांचि तये नेत्रीं आले अश्रु । ह्मणे ते सद्गुरु भेटती कैं ॥ ६ ॥ दर्शन होईल तरी अन्न खाणें । अपवित्र जीणें गुरुवीण ॥ ७ ॥ तीन दिवस जाले बहुतीं वर्जीले । परि नाहीं घेतलें अन्नपाणी ॥ ८ ॥ प्रहर रात्रींत आले स्वामी तेथें । ह्मणती क्षुधित्त तीं दिसांचा ॥ ९ ॥ ऐकोनीयां सती घाबरीच जाली । चुलीपासीं गेली पाहावया ॥ १० ॥ किंचितसा अग्नि आंत पाहोनीयां । भीम ह्मणे तया काय केलें ॥ ११ ॥ ३६

॥ श्रीराम ॥ साडी नेसली ते फाडोन पेटवी । वरी अधण ठेवी क्षीरीलागीं ॥ १ ॥ सर्व घरांतीला[१] शाला सोवळ्यास । जाळितांच त्यास स्वामी पाहाती ॥ २ ॥ सेवायाची क्षीर करोनी वाढीली । स्वामींनीं सेवीली यथासांग ॥ ३ ॥ उरल्या प्रसादासी ग्रहण करून । अनुग्रह पूर्ण दिल्हा तये ॥ ४ ॥ भ्रताराची उंच होती शालजोडी । मनांत आ-वडी जाली द्याया ॥ ५ ॥ पाहों गेली तंव जाळोनी टाकिली । बहु खिन्न जाली मनामाजीं ॥ ६ ॥ जाणोनी अंतर स्वामी ह्मणती तये । गवाळ्यांत[२] पाहे स्वस्थ चित्तें ॥ ७ ॥ पाहे गवाळ्यांत सर्वही आहेत । स्वामीसी जों देत न घेती हे ॥ ८ ॥ ह्मणती उतोर कैसा देसी आह्मां । अद्भुतचि प्रेमा वर्णवेना ॥ ९ ॥ गल्बला काशाचा ह्मणूनी निळोपंत । गृहांत जों येत तंव स्वामी ॥ १० ॥ नमन करोनी आनंद जाहाला । भीमें हा वर्णिला प्रेमभाव ॥ ११ ॥ ३७

॥ श्रीराम ॥ प्रसन्न होवोनी ह्मणती मागे वरा । ते ह्मणे दा-तारा पुत्र देई ॥ १ ॥ नारळ वोट्यांत घालीतां स्वामींनीं । नमन उभ-यांनीं केलें तेव्हां ॥२॥ उठोनी पाहातां स्वामी न दीसती । ऐसी केली ख्याति तये स्थानीं ॥ ३ ॥ वर्षा पुत्र होतां घेवोनी तयासी । आली

---

१ घरांतल्या. २ एकाद्यास सन्मानार्थ दिलेलें आपल्या आंगावरील मौल्यवान वस्त्र किंवा आभरण.

स्वामीपासीं दर्शनासी ॥ ४ ॥ रामचंद्र नाम ठेविलें स्वामींनीं । पूर्ण कृपा करूनी पाठवीली ॥ ५ ॥ मुंजही तयाची केली स्वामीपासीं । अनुग्रह त्यासी केला तेव्हां ॥ ६ ॥ रासीवड्यामध्यें होती बाई येक । अनुग्रह देख केला तीसी ॥ ७ ॥ नाम तीचें आका भाव जीचा नीका । प्रीतिपात्र देखा स्वामीचें तें ॥ ८ ॥ चांफळीच्या मठीं स्वामित्व तयेचें । जीवप्राण जीचे स्वामीपासीं ॥ ९ ॥ दिवाळीचा सण आला तें कौतुक । पुढिलीया देख अभंगांत ॥ १० ॥ आडतीस अभंग जाले हे संपूर्ण । भाव धरूनी मनें भीम गाय ॥ ११ ॥ ३८

॥ **श्रीराम** ॥ मिरजेमध्यें होती वेणूबाई भक्त । अखंड आसक्त गुरुध्यानीं ॥ १ ॥ दिवाळीच्या सणीं हेत हा जाहाला । न्हाऊं घालायाला स्वामीलागीं ॥ २ ॥ समर्थ प्रगटले न्हाऊंही घालीत । फराळा वाढीत वेणुबाई ॥३॥ सेउर ग्रामांत बहिणाबाई राहे । दिवाळीस बाहे श्रीगुरूसी ॥ ४ ॥ मिरजेहूनी स्वामी तत्काळ पातले । भोजना वाढिलें यथासांग ॥ ५ ॥ कडु दोडक्याची पात्रीं भाजी होती । श्रीगुरु भक्षिती राम ह्मणुनी ॥ ६ ॥ वारंवार वाढी नेणोनियां भाजी । स्वामी ह्मणती आजी पोट भरे ॥ ७ ॥ भोजन जाहाले तांबुल घेतला । प्रसाद सेवीला बहिणाईनें ॥ ८ ॥ कडु भाजी खातां अश्रुपात आले । बहुत विनवीले श्रीगुरूसी ॥ ९ ॥ चाफळांत आका वाट पाहे फार । समर्थ सत्वर तेथें आले ॥ १० ॥ पुजूनी स्वामीसी आका वोवाळीत । यशवंतसुत गाय ऐसें ॥ ११ ॥ ३९

॥ **श्रीराम** ॥ चाफळा दर्शना वेणुबाई आली । समर्था भेटली प्रेमभावें ॥ १ ॥ ह्मणती रामनवमी करोनीयां जाई । आज्ञा ह्मणुनी पाई नमन केलें ॥ २ ॥ आकाबाई आणि उभयता तुह्मी । असा येथें रामीं हेत ठेवा ॥ ३ ॥ सांगोनीया स्वामी निघोनीया गेले । मार्गे कैसें जालें तेंही ऐका ॥ ४ ॥ वर्षासनें आणावया आका गेली । साहिल्या राहिली

---

१ बोलावी.

वेणुबाई ॥ ५ ॥ सीत उपद्रव अंगीं ज्वर येतां । मनीं वाटे चिंता बहु-साल ॥ ६ ॥ वळवट पापड साहित्य राहीलें । रामें ऐसें केलें काय ह्मणे ॥ ७ ॥ उछाह समीप आला काय करूं । चाळीले पाझरू नेत्रां-तूनी ॥ ८ ॥ न्या मज सत्वर श्रीरामासन्मुख । पुसेन त्या देख ऐसें कां हें ॥ ९ ॥ सर्वेही मिळोनी नेती रामापुढें । बांधा ह्मणे गाढें खांबासी या ॥ १० ॥ आका गांवा गेली मज वेथा जाली । दयाळा राहीली रामनवमी ॥ ११ ॥ ४०

॥ **श्रीराम** ॥ ध्यान करितां स्वामी आले अकस्मात । खांबा-हूनी मुक्त केली तेव्हां ॥ १ ॥ उछाहही जाला ज्वरही राहीला । मिरजे जावयाला सिद्ध जाली ॥ २ ॥ ह्मणे स्वामीराज पुजे द्यावें कांहीं । राम दिला तये पुजेलागीं ॥ ३ ॥ ताम्रमूर्ति रम्य पट्टाभि श्रीराम । घेवोनीयां प्रेमें गेली पाहा ॥ ४ ॥ सर्वकाळ पूजाभजनांत असावें । कीर्तन करावें अहोरात्र ॥ ५ ॥ राघवें येवोनी स्वप्नांत सांगावें । साक्षात्कार भावें ऐसा असे ॥ ६ ॥ वेणुबाईची हे पुढें कथा रम्य । सांगूं अनुक्रमें श्रोत-यांसी ॥ ७ ॥ मध्यें कथा आली जयरामस्वामीची । ऐका इची रुची बहु आहे ॥ ८ ॥ गुरुपरंपरा कृष्णउपासना । ब्रह्मचारी जाणा होते पूर्ण ॥ ९ ॥ अनुक्रम आला ह्मणुनी संपूर्ण । आदिअंत जाण सांगी-तला ॥ १० ॥ येथोनी अभंग जयरामस्वामीचे । भीम गाय वाचे आवडीनें ॥ ११ ॥ ४१

॥ **श्रीराम** ॥ जयराम स्वामी हे साता वरुषांत । येतां मुंजी करीत पिता त्यांची ॥ १ ॥ पुढें दों वरुषा पिता शांत जाला । मातेनेंच केला प्रतिपाळ ॥ २ ॥ पुढें पंढरीस यात्रा जाय जंव । हेही मातेसवें चालीयले ॥ ३ ॥ आले पंढरींत आनंद मनांत । तेथें च राहात माते-सहित ॥ ४ ॥ मातेचे सेवेंत तत्पर हे होते । तंव तीस मृत्य आला पाहा ॥ ५ ॥ तयेचें सार्थक केलें आनंदानें । पांडुरंगीं मन सर्व-काळ ॥ ६ ॥ माझी मातापिता तूंचि देवा आतां । ज्ञान देईं आतां

दीनास या ॥ ७ ॥ चंद्रभागे स्नान क्षेत्र प्रदक्षणा । देवासी प्रार्थना हेचि सदा ॥ ८ ॥ येके दिसीं केला निग्रह जेधवां । देवें भेटी तेव्हां दिली पाहा ॥९॥ मागे बापा वर ह्मणे द्यावें ज्ञाना । देव त्यासी जाणा बोलीयले ॥ १० ॥ सद्गुरु वांचोनी नव्हे कदां ज्ञान । मीमाचें हें मन गुरुपाई ॥ ११ ॥ ४२

॥ **श्रीराम** ॥ गुरु करूं कोण सांगा स्वामी मज । ऐकोनी महाराज सांगताती ॥ १ ॥ पंढरीपासोनी आहे दाहा गांवें । पश्चिमेसी जावें वडगांवासी ॥ २ ॥ तेथें आहे माझा अंतरंग पूर्ण । कृष्णापा हें जाण नाम त्याचें ॥ ३ ॥ ऐकतांचि ऐसें निघाले सत्वर । ध्यान निरंतर सद्गुरूचें ॥ ४ ॥ आले वटग्रामा कृष्णापासन्मुख । पाहातांचि हाक मारीयली ॥ ५ ॥ ये रे जयरामा पांडुरंगें तुज । धाडिलें हें मज कळों आलें ॥ ६ ॥ ऐकतांचि नेत्रीं अश्रुधारा आली । चरणावरी घाली दंडवत ॥ ७ ॥ उठवोनी देवोनी आलिंगन त्यासी । ह्मणती वृत्तांतासी ऐके माझ्या ॥ ८ ॥ विप्रकुळीं जन्म कृष्णातीरीं ग्राम । ऊर्णवाहे नाम प्रसिद्ध हें ॥ ९ ॥ पूर्व स्त्री जे होती क्रमोनीया गेली । मग दुजी केली आणीकाची ॥ १० ॥ विप्र येक घेवोनीया होता आला । ब्रह्मसूत्रें जाला समंध हा ॥ ११ ॥ ४३

॥ **श्रीराम** ॥ होती उपवर कन्या येक जाली । पुढें यात्रा आली रवळयाची[1] ॥ १ ॥ उदकासी गेली आमुची हो कांता । तिनें तेथें पिता वोळखीला ॥ २ ॥ जाल्या भेटी गोष्टी स्फुंदत उकसाबुकसी । पुसती तयासी आयाबाया ॥ ३ ॥ नापीकाची होती कळों आली जना । केली विचारणा माहा जनीं ॥ ४ ॥ पित्यासमागमें गेली ते आनंदें । मग विप्रवृंदें आलीं पाहा ॥ ५ ॥ नकळत दोष जाला प्रायश्चित । देवोनी जातींत घेऊं ह्मणती ॥ ६ ॥ आतां ब्राह्मणासी कासया भ्रष्टऊं । देह पाई ठेऊं देवाजीचे ॥ ७ ॥ सिद्ध शांतरायें मग कृपा केली । वृत्ति

---

१ रवळनाथ नांवाचें दैवत कोंकणांत आहे.

स्थिरावली सत्स्वरूपीं ॥ ८ ॥ आषाढी कार्तिकी पंढरीची वारी । करितो ज्ञानेश्वरीपारायण ॥ ९ ॥ जयरामा तूं शुद्ध आहेसी ब्राह्मण । भ्रष्ट यातीहून जाहालों मी ॥ १० ॥ कथा हे गहन पुढें आहे ऐका । प्रसंग हा नीका भीम गाय ॥ ११ ॥ ४४

॥ श्रीराम ॥ ह्मणती याती कुळा नाहीं मज चाड । यांचि पाईं दृढ भाव आहे ॥ १ ॥ केला अनुग्रह आनंद जाहाला । तीर्थ द्यावें मजला ह्मणती तेव्हां ॥ २ ॥ विहीरींत तेव्हां करोनीया स्नान । ह्मणती तीर्थ जाण हेंचि घेई ॥ ३ ॥ सेवा सद्गुरूची केली वर्णवेना । सेवेंतचि ज्ञाना जालें पाहा ॥ ४ ॥ कृष्णापासी काळ पातला समीप । ह्मणती ब्रह्मरूप होऊं आतां ॥ ५ ॥ जयराम हा माझा न ठेवील प्राण । ह्मणवोनी खूण सांगती त्या ॥ ६ ॥ जयरामा भक्तीचा करी तूं उद्घाट । आह्मी वैकुंठास जाऊं आतां ॥ ७ ॥ येक खूण तुज सांगतों ते ऐक । मारुतीचा देख अवतारचि ॥ ८ ॥ स्वामी रामदास नाम हें प्रसिद्ध । करिती ते बोध पूर्ण तूज ॥ ९ ॥ मजहूनी प्रीति करी त्यांचा ठाईं । राम आणि ते कांहीं भिन्न नाहीं ॥ १० ॥ सांगोनीया ऐसें गेले परंधामा । संतांचा महिमा भीम गाये ॥ ११ ॥ ४५

॥ श्रीराम ॥ स्वामीची समाधी केलें वृंदावन । भजनविधि जाण वाढवीली ॥ १ ॥ शंकराचार्यांचा मठ करवीरीं । गुरुत्व निर्धारीं ब्राह्मणाचें ॥ २ ॥ तयापासीं कोणी सांगती जाऊनी । भ्रष्टाकार जनीं जाला येक ॥ ३ ॥ ब्राह्मण असतां नापीकाचा शिष्य । होवोनी बहुत भ्रष्टाकार ॥ ४ ॥ ऐकतांचि स्वारी धाडोनी आणीलें । पुसतां कथिलें होतें तैसें ॥ ५ ॥ तयांच्या मठांत उछाहही होता । भोजना तत्वता विप्र आले ॥ ६ ॥ चहूं सहस्रांच्या बैसल्या पंगती । स्वामी तयाप्रती बोलताती ॥ ७ ॥ भ्रष्टाचा हा शिष्य ह्मणूनी उपवीत । काढूनीयां घेत तये क्षणीं ॥ ८ ॥ बंधनांतुनीयां जालों आजी मुक्त । ह्मणोनी निघत तेथोनीयां ॥ ९ ॥ पंचगंगेवरी करोनीयां स्नान । सद्गुरूचें ध्यान आरं-

वीलें ॥ १० ॥ भीम ह्मणे गुरुभक्त जे निसीम । त्यासी श्रीराम सांभाळीत ॥ ११ ॥ ४६

॥ श्रीराम ॥ रामदास स्वामी निरवीले तुह्मांसी । तरी या दीनासी सांभाळावें ॥१॥ चिंतितांचि नवल जालें तये वेळीं । यज्ञोपवीतें गेलीं ब्राह्मणांचीं ॥ २ ॥ चार सहस्र हो पाहाती गळ्यांत । येकही दिसत नाहीं कोठें ॥ ३ ॥ जोडवी आंगठ्या किल्या मुद्रा होत्या । येकदांचि पाहा त्या गेल्या जाणा ॥४॥ ब्राह्मण क्षोभले ह्मणती संन्यास्यासी । संताच्या छळणासी कां हो केलें ॥५ ॥ सन्यास्यासहित सर्वही ब्राह्मण । येवोनी सन्मानें नेलें यांसी ॥ ६ ॥ यज्ञोपवीत यांच्या गळा मागितावी । सर्वांचींही येतीं जैसीं तैसीं ॥ ७ ॥ सन्मान बहुत करुनी पाठवीले । पूर्वस्थाना आले होते तेथें ॥ ८ ॥ कृष्णापा स्वामींची पुण्यतीथ आली । साहित्याची केली विचारणा ॥ ९ ॥ चाफळासी जावें दर्शना हा हेत । परी पुण्यतीथ जवळी आली ॥ १० ॥ पत्र पाठवावें तरी नाहीं ठीक । भीम ह्मणे ऐक्य भाव पाहा ॥ ११ ॥ ४७

॥ श्रीराम ॥ ऐसीयांत स्वामी आले गांवापासीं । सांरिती आनारो स्वस्थ चित्तें ॥ १ ॥ कोणी आला त्यानें सांगीतलें यांस । स्वामी रामदास आले ह्मणुन ॥ २ ॥ ऐकोनी ह्मणती दीनाचें अंतर । जाणोनी साचार राम आला ॥ ३ ॥ वाद्यें लाऊनीया चालीले सामोरे । ह्मणती वारंवार धन्य जालों ॥ ४ ॥ दर्शन होतांचि अष्टभाव जाले । नेत्रांतूनी चाले अश्रुधारा ॥ ५ ॥ पायावरी दंडप्राय नमस्कार । करितांचि सत्वर उठवीलें ॥ ६ ॥ आलिंगनें तेव्हां दिलें प्रेमभावें । राघोबा चालावें आश्रमासी ॥ ७ ॥ जयरामा उत्छाहरचना सांग कैसी । होती ते स्वामीसी निवेदिली ॥ ८ ॥ पुण्यतीथ येथें काला न करावा । रथोछाह व्हावा तेव्हां ठीक ॥ ९ ॥ काला मोडोनीया रथोछाह केला । आनंद जाहाला न वर्णवे ॥ १० ॥ पुढील कथेसी द्यावें अवधान । भीम ह्मणे महन संतलीला ॥ ११ ॥ ४८.

॥ श्रीराम ॥ जयराम ह्मणती राघोबासी भावें । कीर्तन ऐकावें ऐसी इच्छा ॥ १ ॥ आज करूं ह्मणुन गेले अरण्यांत । तेथें कौतुकार्थ काय केलें ॥ २ ॥ पोरें मेळऊन तया शिकवीती । नारळ देऊं ह्मणती आक्का आक्का ॥ ३ ॥ यादवा माधवा शिकऊनी तया । ह्मणती कथेस या संध्याकाळीं ॥ ४ ॥ कथे उभें रहावें ह्मणसी जयरामा । टाळधरी आह्मा नाहीं कोणी ॥ ५ ॥ आहेत हे टाळधरी तुमचेचि । स्वामी ऐकतांचि उभे राहाती ॥ ६ ॥ टाळधरी सर्व गेले निघोनीया । मग पोरा तया बोलावीलें ॥ ७ ॥ यादवा माधवा ह्मणत उभे राहाती । टाळ घेती हातीं पाषाणाचे ॥ ८ ॥ तयावरी कथा केली दोनप्रहर । ब्रह्मरस थोर जाला तेव्हां ॥ ९ ॥ कथा जाल्यावरी नारळ आणऊन । आक्का आक्का जाण दीले तयां ॥ १० ॥ पुढील कथेसी अवधान द्यावें । भीम ह्मणे भावें ऐका सर्व ॥ ११ ॥ ४९

॥ श्रीराम ॥ खटावांत येका विप्रें उछाहासी । समारंभें यांसी नेलें तेथें ॥ १ ॥ जयरामस्वामींचें त्या दिसीं कीर्तन । ऐकावया जन बहुत आले ॥ २ ॥ गांवींचा पठाण ठाणेदार होता । तोही आला होता ऐकायासी ॥ ३ ॥ रामदासस्वामी समर्थां पाहोन । करित कीर्तन आनंदानें ॥ ४ ॥ प्रेमाच्या भरांत तेधवां बोलती । हातीं राम देती संतराव ॥ ५ ॥ पठाणें हें मनीं धरोनीयां गेला । प्रात:काळीं यांला बोलावीलें ॥ ६ ॥ तीन छत्तीवरी बंगल्यांत ह्मणे । हातीं राम देणें धरोनीया ॥ ७ ॥ अध्यात्म सांगतां कैद केलें यांसी । तेव्हां गोपाळासी पाचारीलें ॥ ८ ॥ सच्छिष्य गोपाळा ह्मणती राघोबाला । वर्तमान त्याला सांग जाई ॥ ९ ॥ जावोनी स्वामीसी सांगे सर्व वृत्त । ऐकतांचि तेथें आले वेगें ॥ १० ॥ पठाणें सन्मान करून बैसवीले । पुढें जें वर्तलें भीम सांगे ॥ ११ ॥ ५०

॥ श्रीराम ॥ स्वामी तया ह्मणती राम व्हावा काय । तरी तूं मागें ये आमुचीया ॥ १ ॥ लाहान खिडकी होती तयांतूनी । सत्वर

निघोनी आले खालीं ॥ २ ॥ राम उभा केला त्वरें येई आतां । चमत्कार पाहातां कांपूं लागे ॥ ३ ॥ गळ्यांत पागोटें घालोनी उत्तरे । ह्मणे मी पामर आहे दीन ॥ ४ ॥ द्रव्य बहु दिल्हें सत्कारही केला । उछाह आहाला आनंदानें ॥ ५ ॥ ऐसी तेथें ख्याती करोनी निघाले । वडग्रामा आले आनंदानें ॥ ६ ॥ येके दिसीं ह्मणती जयरामा वैराग्य । करावें हें भाग्य संताचें कीं ॥ ७ ॥ गोपाळ गोसावी मठांत ठेवोनी । उभयतां निघोनी गेले पाहा ॥ ८ ॥ अरण्यांत गेले पर्वताची घळ । ह्मणती हें स्थळ राहाया योग्य ॥ ९ ॥ घळ लिंपायासी चिखल कराया । कुदळ आणोनीया ठेवीयली ॥ १० ॥ यशवंतसुत अल्पमति आहे । संताचीच गाय लीला सदा ॥ ११ ॥ ५१

॥ श्रीराम ॥ जयरामासी माती खाणाया लावीती । पाण्यालागीं जाती आपणाचि ॥ १ ॥ पाणी आणोनीया ओतीतांचि माती । वाहोनीया जाती तये वेळीं ॥ २ ॥ माती खाणवेना आहेसी निकामी । तेव्हां केलें भूमी दंडवत ॥ ३ ॥ राघोबारे मज करी तूं निकामी । ह्मणती पाणी तुह्मी आणा आतां ॥ ४ ॥ यांचें शरीर जड हलु हलु घागर । आणितां माती फार ढीग केला ॥ ५ ॥ स्वामींनींच पाणी आणोनी चिखल । करोनीया घळ खाणूं गेले ॥ ६ ॥ तंव कडा अकस्मात पडिला वरी । जयरामाच्या नेत्रीं अश्रु आले ॥ ७ ॥ राघोबासारिखें रत्न हारपलें । ह्मणोनी घातलें आसन तेथें ॥ ८ ॥ प्राणाचा संकल्प केला तये क्षणीं । तंव पडिली कानीं ध्वनी ऐसी ॥ ९ ॥ शहापुरीं आहे येवोनीया पाहे । विस्मय हा होय अंतःकर्णीं ॥ १० ॥ जावें बरें तेथें ह्मणोनी निघाले । मठालागीं आले भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ५२

॥ श्रीराम ॥ येवोनी पाहाती स्वामी आनंदांत । मिठीच घालीत गळा तेव्हां ॥ १ ॥ राघोबारे तुझें चरित्र नकळे । ह्मणोनीयां लोळे चरणावरी ॥ २ ॥ कांहीं मज कृपा करुनी सांग खूण । येकांतीं नेऊन बोध केला ॥ ३ ॥ तीन दिवस तेव्हां समाधी लागली । स्थिरस्थिच

जाणती वर्णवेना ॥ ४ ॥ स्वामींनीं तयासी केलें सावधान । जीवन्मुक्त-पण जालें प्राप्त ॥ ५ ॥ उभयतां निघोनी आले वटग्रामा । तेथें केला महिमा अद्भुतचि ॥ ६ ॥ जयरामा स्नानासी जाऊं अरण्यांत । ह्मणोनी त्वरित निघते जाले ॥ ७ ॥ सात पुरुष खोल होता येक आड । बहु अवघड तेथें आले ॥ ८ ॥ पाहातांचि उडी ठोकिली स्वामींनीं । जयराम त्यां नयनीं पाहाताती ॥ ९ ॥ टाक उडी ह्मणतां यांनींही टाकीली । तळासीच गेली अकस्मात ॥ १० ॥ आसन घालोनी बैसले सुखांत । यशवंतसुत गाय त्यासी ॥ ११ ॥ ५३

॥ **श्रीराम** ॥ स्वामी मनोवेगें आले चांफळासी । जाले तीन दिवस ऐसीयासी ॥ १ ॥ तेथोनीया स्वामी आले वडगांवा । ह्मणती शिष्यां सर्वां मीळऊनी ॥ २ ॥ स्वामी तुमचे गेले आडांत बुडाले । तीन दिवस जाले पाहूं चला ॥ ३ ॥ बुका माळा तेव्हां वाद्यें लाऊनीया । आले पाहावया तया स्थाना ॥ ४ ॥ पोहोणार आंत उतरोनी पाळणा । सांडोनीया जाणा काढिताती ॥ ५ ॥ समाधीसुखांत आहेत निमग्न । कांहीं देहमान नाहीं यांसी ॥ ६ ॥ स्वामींनीं त्या वेळे नमस्कार केला । धन्य साधु भोळा मुखें ह्मणती ॥ ७ ॥ बुका भाळीं माळा गळयांत घा-लून । समाधीउत्थान केलें पाहा ॥ ८ ॥ वाद्यें लाऊनीया मठासी आ-णीले । बोध रूप जाले आजी माझ्या ॥ ९ ॥ अर्धोन्मीलित नेत्र पाहाती उघडून । स्वामीस देखोन नमन केलें ॥ १० ॥ जयरामस्वामीचें च-रित्र अद्भुत । भीमें संकळीत वर्णीयलें ॥ ११ ॥ ५४

॥ **श्रीराम** ॥ तेथोनीया स्वामी आले चांफळासी । पुढें कथा कैसी तेही ऐका ॥ १ ॥ अरण्यांत जावें तेथेंचि राहावें । व्याघ्रानें पडावें सभोंवतें ॥ २ ॥ येकनाथस्वामी त्यांचा नातु असे । गेला विदेशास द्रव्यासाठीं ॥ ३ ॥ विजापुराकडे रोजगार करून । जवळी होते होन बासष्टचि ॥ ४ ॥ बहु दिस जाले जातसे घरास । बाबाजी हें असे नाम ज्याचें ॥ ५ ॥ मार्गीं येतां कानीं ऐकीले कीर्तीसी । संतदर्शनासी

जावें भावीं ॥ ६ ॥ आपुल्या वडिलांची ख्याति आहे मोठी । यांसी पाहूं दृष्टीं ह्मणुनी आला ॥ ७ ॥ चांफळासी आला विचारुं लागला । स्वामी दर्शनाला आलों ह्मणे ॥ ८ ॥ मठीं होते त्यांनीं सत्कार करून । राहवीलें जाण आदरें त्या ॥ ९ ॥ कल्याण गोसांवी शिरगांवीं होते । तेही आले तेथें अकस्मात ॥ १० ॥ गुरुवारीं दर्शन घ्यावें सद्गुरूचें । भीम ह्मणे साचें प्रेम असे ॥ ११ ॥ ५५

॥ श्रीराम ॥ घोडे मनुष्यासी ठेवोनीया तेथें । द्रव्य मात्र घेत समागमें ॥१॥ कल्याण गोसांवी यांच्या समागमें । चालीले सप्रेमें भेटा-वया ॥ २ ॥ पर्वतांत स्वामी धोंडीवरी पाहाती । नमन करीती दंडप्राय ॥ ३ ॥ येक होन स्वामीपुढें टेवियेला । आलिंगेन त्याला दिलें भावें ॥ ४ ॥ कल्याण स्वैंपाक करीं त्वरें आतां । जाळींत तत्वता सिधा आहे ॥ ५ ॥ तिघांचाचि सिधा भांडींही आहेत । घेवोनी त्वरित पाक केला ॥ ६ ॥ कोंकणस्थ विप्र साठ मार्गीं जातां । स्वामीसी पा-हातां संतोषले ॥ ७ ॥ समर्थे भोजना राहावीले तयासी । ह्मणती त्या-मासी करा त्वरें ॥ ८ ॥ अन्नावरी छाटी आंगींची टाकीली । तृप्ति सर्वां जाली वर्णवेना ॥ ९ ॥ दक्षणा द्यावया ह्मणती बाबाजीसी । येकसष्ठ होनांसी वेगीं द्यावें ॥१०॥ द्विगुणीत देऊं ह्मणतांचि दीधले । ब्राह्मणां वांटीलें भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ५६

॥ श्रीराम ॥ साठ ब्राह्मणांसी दिले साठ होन । बाबाजीसी जाण दोन दिल्हे ॥१॥ आले चांफळासी घेवोनी तयासी । केलें आति-थ्यासी बहुतचि ॥ २ ॥ जाते वेळे कांहीं न देती च होन । मनीं संको-चोन जातां जाला ॥ ३ ॥ दोन होनांवरी आला गांवापाशी । घराला रात्रींसी जाऊं ह्मणे ॥ ४ ॥ त्याच दिवसीं स्वामी तयाच्या वाड्यांत । आले अकस्मात प्रातःकाळीं ॥ ५ ॥ बाबाजीचा बाप भव्यरूप पाहे । नमन करीत आहे वारंवार ॥ ६ ॥ सवासें होनांसी देवोनी ह्मणती । बाबाजीही येती अस्तमानीं ॥ ७ ॥ मार्गीं तस्करांचा उपद्रव ह्मणून ।

दिल्हे होन तेणें आह्मांपासीं ॥ ८ ॥ नाम रामदास सांगोनीया तया । गेले तेथोनीया अकस्मात ॥ ९ ॥ आनंद जाहाला अस्तमान होता । बाबाजी तत्वता आले तेथें ॥ १० ॥ बापें वर्तमान सर्व सांगीतलें । तेव्हां अश्रु आले भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ५७

॥ श्रीराम ॥ सद्गदीत कंठ बापा वर्तमान । सर्व निवेदन केलें तेव्हां ॥ १ ॥ ऐसीयासी तुह्मी कैसें जाऊं दिलें । हें कांहीं समजलें नाहीं आह्मां ॥२॥ सर्वही मठासी येवोनी स्वामींसी । भेटोनी गृहासी गेले जाणा ॥ ३ ॥ पुढें कथा गोड बहुत रसाळ । कोंडोळ्याचे घळें स्वामी गेले ॥४॥ कांहीं येक दिवस होते तया ठाया । चांफळा जावया हेत जाला ॥ ५ ॥ कल्याण गोसांवी समागमे होते । कुकुद्मति वाहात तेथें आले ॥ ६ ॥ उतारही नाहीं उदक अपार । गांव पैलतीर तेथें होता ॥ ७ ॥ तयासी ह्मणती न्या वेगीं आह्मांसी । पेटी आणायासी गेले तेव्हां ॥ ८ ॥ पराधेन व्हावें कासयासी आह्मीं । ह्मणोनीया स्वामी शिरले अंत ॥ ९ ॥ पोहत चालीले गउंड[1] चुकले । आवर्तांत आले अकस्मात ॥ १० ॥ हत्ती आला तरी न निघे त्यांतून । जन पाहाती नयनीं भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ५८

॥ श्रीराम ॥ गांव सर्व मिळून हाकाच मारिती । बुडाला ह्मणती रामदास ॥१॥ कल्याणारे दास गेला हे बोलिले । ऐकतांचि जाले सिद्ध पाहा ॥ २ ॥ उडी टाकोनीया आले स्वामींपासीं । पाठीवरी त्यांसी घेती तेव्हां ॥ ३ ॥ स्वामी क्षणभरीं श्वासोच्छवास धरा । टाळूनें भोंवरा फोडीतों मी ॥ ४ ॥ मारोनीयां बुडी फोडिला भोंवरा । आले पैलतीरा क्षणामाजीं ॥ ५ ॥ स्वामी ह्मणती आह्मां जीवदान दिल्हे । तेव्हां नेत्रीं आले अश्रुपात ॥ ६ ॥ मस्तकीं हस्तक ठेवोनी त्या वेळीं । पूर्ण कृपा केली गुरुरायें ॥ ७ ॥ हस्तामध्यें कडें होतें सुवर्णाचें । हातीं तेव्हां यांचे घालीताती ॥८॥ चांफळासी येतां कडें आकापासीं । देतांचि

---

१ गवंड=मार्ग.

स्वामींसी निवेदीलें ॥ ९ ॥ समर्थ बोलीले न वे अशाश्वत । तरी त्या शाश्वत देऊं आह्मी ॥ १० ॥ कांहीं येक दिवस चांफळीं राहोनी । चालीले तेथोनी भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ५९

॥ श्रीराम ॥ चांफळासन्निध दोचे कोशांवरी । रामघळ बरी होती तेथें ॥ १ ॥ दाहा पांच शिष्य समागमें होते । घळींत राहाते कांहीं दीन ॥ २ ॥ येकांतीं बैसावें ध्यानस्त असावें । कांहीं न बोलावें कोणासवें ॥३॥ स्वामीची बैठक आसनाचें स्थान । आद्यापिही जाण आहे तेथें ॥ ४ ॥ प्रहर रात्रीसी बोलीले शिष्यासी । विडा हा आह्मांसी यारे कोणीं ॥ ५ ॥ पाहाती तों पानें नाहीं झोळण्यांत । कल्याण त्या ह्मणत आणितों मी ॥ ६ ॥ अमावास्येची रात्र अंधार निबीड । झाडीही सदृढ तृण फार ॥ ७ ॥ भय नाहीं मनीं सत्वर निघाले । कड्याखालीं गेले भजन करीत ॥ ८ ॥ मार्गावरी सर्प न दिसे कल्हारी । पाय तयावरी पडिला तेव्हां ॥ ९ ॥ दंश करितां हाक राम ह्मणुनी देत । पृथ्वीसी पडत अचेतन ॥ १९ ॥ स्वामींनीं तो शब्द ऐकतां उठीले । घाबिरेच जाले भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ६०

॥ श्रीराम ॥ कोण गेला कोठें म्हणती तों कल्याण । गेला हें ऐकोन बोलीयले ॥ १ ॥ लावा चूड वेगीं जाऊं कड्याखालीं । हांक कां दीधली पाहूं चला ॥ २ ॥ लावोनीया चूड आले याजपासीं । पाहाती तों प्राणासी ठाव नाहीं ॥ ३ ॥ उचलोनी वरी आणीयलें प्रेत । म्हणती खरा भक्त हाचि आहे ॥ ४ ॥ भैरवासी हाक मारिली स्वभावीं । अतीत उठवी आमुचा हा ॥ ५ ॥ प्रातःकाळीं आम्हा मण वाटूं गुळ । सर्पाचे हे सळ दूर करी ॥ ६ ॥ भैरवाचें सत्व पाहूं म्हणोनी तेथ । येवोनीया हस्त फिरवीला ॥ ७ ॥ निर्विष होऊनी उठीले सत्वर । स्वामीचरणी शिर ठेवीयलें ॥ ८ ॥ पाहाती तों हातीं पानेंही आहेत । तेव्हां विडा देत सद्गुरूसी ॥ ९ ॥ सर्व शिष्यांलागीं विस्मये जाहाला । नमस्कार

---

१ कमलाकार.

केला सर्वांनींही ॥ १० ॥ आका मण गुळ वाटीला आनंदें । भीम हा स्वानंदें कीर्त गाय ॥ ११ ॥ ६१

॥ श्रीराम ॥ उंबरज गांवीं होता येक भक्त । त्याची ऐका मात आवडीनें ॥ १ ॥ जटीळ गोसांवी गुरु केला त्यानें । घरींच ठेवोनी सेवा करी ॥ २ ॥ चाकरी आलीया सांगत स्त्रियेसी । सेवा मजऐसी करावी त्वां ॥ ३ ॥ ऐसें सांगोनीया गेला तो गांवासी । दासीला सेवेसी लावियेले ॥ ४ ॥ तयावरी तेणें ठेवितांची प्रीति । तेव्हां निंदा करिती सर्व जन ॥ ५ ॥ पतिव्रता पतिभेणें न ह्मणे कांहीं । ऐसीयांत तोही आला घरा ॥ ६ ॥ तया वर्तमान सांगती सर्वही । परि न ये कांहीं विकृति त्या ॥ ७ ॥ दासीस आणोनी नमस्कार घाली । गुरुमाता जाली ह्मणे आह्मां ॥ ८ ॥ निश्चयें करोनी उभयांची सेवा । करित सद्भाव धरोनीया ॥ ९ ॥ ऐसें वर्तमान चांफळीं स्वामींस । कळतांचि त्यास धन्य ह्मणती ॥ १० ॥ ऐसीयाची भेटी घ्यावी ह्मणऊनी । निघती ते क्षणीं भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ६२

॥ श्रीराम ॥ सुखासनीं तेव्हां बैसोनी निघाले । समागमें चाले शिष्यभार ॥ १ ॥ आले गांवामध्यें ग्रामस्त भेटती । गुरुभक्त म्हणती दावा आह्मां ॥ २ ॥ समाचार घेतां होता तो शेतांत । ग्रामस्त सांगत स्वामीपासीं ॥ ३ ॥ गुरु त्याचा घरीं भेटा ह्मणती पाहीं । स्वामी ह्मणती नाहीं प्रयोजन ॥ ४ ॥ धाडोनी माणसें आणिला बोलाऊन । पाहातां आलिंगन स्वामी देती ॥ ५ ॥ आलिंगनांतचि जाला अनुतापा । ह्मणे स्वामी कृपा करा दीना ॥ ६ ॥ तया अनुग्रह देकोनी सत्वर । केला भवपार क्षणामाजीं ॥ ७ ॥ ऐकुनी जटिळ पळोनीया गेला । निश्चयें तारीला स्वामीरायें ॥ ८ ॥ पुन्हां चांफळासी आले आनंदानें । पुढील कथन तेंही ऐका ॥ ९ ॥ बद्धासी ताराया अवतार सत्य । कीर्ति हे अद्भुत जगामाजीं ॥ १० ॥ चांफळीच्या कथा जाहाल्या संपूर्ण । पुढील कथन भीम गाय ॥ ११ ॥ ६३

॥ श्रीराम ॥ येके दिसीं स्वामी ताकवोन्यांत । गेले भाव-स्नात आनंदानें ॥ १ ॥ कोंकणींचे शूद्र सांगती स्वामीसी । वळ आप-णांसी आहे येथें ॥ २ ॥ परी पंचानन व्याघ्र आहे तेथ । तये स्थानीं जात नाहीं कोणी ॥ ३ ॥ दत्तोबासी तेव्हां बोलीलें वचन । जाऊन तें स्थान पाहा आधीं ॥ ४ ॥ व्याघ्रासी आमुचा सांगावा निरोप । स्थान द्यावें कोप सांडूनीया ॥ ५ ॥ तेथें आह्मी स्नानसंध्या करूं ऐसी । इच्छा हे मानसीं जाली आहे ॥ ६ ॥ आज्ञा वंदोनीया गेले भीत भीत । तवं त्या घळींत व्याघ्र होता ॥ ७ ॥ भयाभीत तया निरोप सांगती । नेत्र हे झांकिती बैसोनीया ॥ ८ ॥ गर्जना करूनी गेला निघोनीया । स्वामी तया ठाया आले मग ॥ ९ ॥ कांहीं येक दिवस तेथेंचि राहीले । पुन्हां जाते जाले चांफळासी ॥ १० ॥ आद्यापि घळींत व्याघ्र नाहीं येत । ऐसी केली ख्यात भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ६४

॥ श्रीराम ॥ चांफळीं मठांत निद्रा होती केली । रात्रही जाहाली दोन प्रहर ॥ १ ॥ कल्याण गोसांवी भार घालिताती । इतु-क्यांत येती चोर पाहा ॥ २ ॥ साठी बेरडांचा दरवडा आला । तेव्हां कल्याणाला आज्ञा केली ॥ ३ ॥ जीवें न मारावें धुडाऊनी द्यावें । ऐसें ह्मणतां भावें उठिले हे ॥ ४ ॥ मठासंनिधानीं येऊनी बिलगले । तेव्हां यांनीं केलें काय ऐका ॥ ५ ॥ हाक देऊनीया तुळवट उचलीलें । पाठींच लागले अकस्मात ॥ ६ ॥ साठही बेरड हत्यार टाकूनी । चर-णासी येऊनी लागताती ॥ ७ ॥ द्यावें जीवदान ह्मणतांचि सोडीले । घेवोनीया आले हत्यारासी ॥ ८ ॥ स्वामीपुढें मोळी आणोनी ठेवीली । पाठ थापटीली गुरुनाथें ॥ ९ ॥ पुढें रामनवमी उछाहही आला । समा-रंभ जाला वर्णवेना ॥ १० ॥ राजेही उछाहा आले होते तेथें । भीम गाय चित्तें सद्गुरूसी ॥ ११ ॥ ६५

॥ श्रीराम ॥ राजयाचा नेम गुरुवारीं यावें । दर्शन सद्गुरुचें घ्यावयासी ॥ १ ॥ अंतर पडतां अन्नाचि न खाये । ऐसी निष्ठा आहे

असे तथा ॥ २ ॥ लांब पडतें ह्मणुनी स्वामीसी विनवीलें । सन्मानेंचि नेले किल्यावरी ॥ ३ ॥ सज्जनगड हें नाम त्या किल्याचें । ऐकतां स्वामींचें मन नीवे ॥ ४ ॥ सातान्याहुनी तो होता तीन कोस । तेथेंच निवास केला मग ॥ ५ ॥ खाले उपद्रव बहुत ह्मणून । येकांत जाणोन राहाताती ॥ ६ ॥ घरही विस्तीर्ण बांधोन दीधलें । निस्पृहही जाले बहु शिष्य ॥ ७ ॥ भिलवडीं गांवीं उठविला भ्रतार । प्रथमचि पुत्र जाला त्यासी ॥ ८ ॥ पांचा वरुषांचा होतां स्वामींलागीं । आणोनीया वेगीं समर्पीला ॥ ९ ॥ मुंजी करोनीया ठेवोनीया नांव । उद्धव हें पाहावें ठेवीयलें ॥ १० ॥ टाकळीचा मठ देवोनी तयासी । ऐशा निस्पृहासी भीम गाय ॥ ११ ॥ ६६

॥ श्रीराम ॥ प्रांतामध्यें कांहीं दुष्काळ पडीला । खर्चही वाढला मठीं थोर ॥ १ ॥ स्वामी बोलीयले जावें कोठें तरी । समुदाय भारी जाला असे ॥ २ ॥ वार्ता हे फांकतां रायासी समजली । विचारणा केली तेव्हां कैसी ॥ ३ ॥ कारकून उधो पानस्या आणोन । ठेवीयला जाण स्वामीपासीं ॥ ४ ॥ लागेल तें मठीं द्यावें आनंदानें । ऐशी आज्ञा पूर्ण केली तया ॥ ५ ॥ राव दर्शनासी आला प्रेमभावें । नमन सद्भावें केलें पाईं ॥ ६ ॥ ह्मणे राज्य काय अजीच बुडालें । जाऊं कां इच्छिलें विदेशासी ॥ ७ ॥ गेलां जरी तरी प्राण मी न ठेवी । आज्ञा मात्र व्हावी दीनासी या ॥ ८ ॥ नेत्रीं अश्रुधारा निश्चय जाणोनी । अभय स्वामींनीं दिल्हें त्यासी ॥ ९ ॥ ऐसा भाव तुझा तेणेंचि बांधलों । किल्यावरी जालों ठाणापति ॥ १० ॥ ऐकोनीया रायें साखर वांटीली । भीमें हे वर्णिली भक्तिसार ॥ ११ ॥ ६७

॥ श्रीराम ॥ राव सातान्यासी गेलीया उपरी । मागें कथा बरी तेही ऐका ॥ १ ॥ पर्वकाळ आला न सांगोनी कोणा । गेले कृष्णा-स्नाना येकलेचि ॥ २ ॥ कृष्णावेण्यासंगमासी करितां स्नान । विप्रवृंदें जाण आलीं तेथें ॥ ३ ॥ संकल्प सांगती दाहावीस मिळोनी । आज्ञा

विचारोनी स्नान केलें ॥ ४ ॥ कपाळीं त्रिपुंड लाऊनी बैसले । विप्र बोलीयले दक्षणा द्या ॥ ५ ॥ जवळी तों येक पैसा नाहीं आतां । आहे कृष्णा माता भावीकासी ॥ ६ ॥ उदकीं जाऊनीया खडे घेवोनीया । येक येक तया हातीं देती ॥ ७ ॥ भावार्थी बोलती आमुचें हें सुवर्ण । अभावी ते जाण टाकीताती ॥ ८ ॥ तेथोनीया स्वामी मठालागीं आले । ब्राह्मणही गेले घरोघरीं ॥ ९ ॥ भाविक होते ते पाहाती सोडोन । तंव तें सुवर्ण जालें असे ॥ १० ॥ जितुक्यांनीं घेतलें तितुक्यांचेंही जालें । त्यांनीं दाखवीलें कुटीळासी ॥ ११ ॥ पाहातांचि त्यांच्या अश्रु आले नेत्रीं । भीम ह्मणे बरी भक्ति आहे ॥ १२ ॥ ६८

॥ **श्रीराम** ॥ सर्वही मिळोनी आले स्वामीपासीं । स्वामींनीं तयांसी वोळखीले ॥ १ ॥ नमन करोनी बैसावें ह्मणती । तेव्हां ते बोलती स्वामीलागीं ॥ २ ॥ येक येक धोंडा द्यावा तुह्मीं आह्मां । अद्भुत महिमा सांगवेना ॥ ३ ॥ सुवर्णाचे गोळे जाहाले तयांचे । आह्मां अभाग्यांचें कर्म खोटें ॥ ४ ॥ स्वामी ह्मणती तये वेळेचा तो गुण । भाव तैसें जाण फळ आहे ॥ ५ ॥ बहु श्रमी होतां येकेक मोहर । घेवोनी साचार गेले पाहा ॥ ६ ॥ राव दर्शनासी आले स्वामींचीया । मोहितांही तयासवें होता ॥ ७ ॥ नाम हें तयाचें रामराव तेणें । स्वामीस पाहोन काय केलें ॥ ८ ॥ दंडप्राय पृथ्वीवरी पडोनीया । ह्मणे स्वामीराया मुक्त करा ॥ ९ ॥ पाहोनी भाविक दिला अनुग्रह । राव भेटताहे तयालागीं ॥ १० ॥ स्वामी तयालागीं सांगती तें ऐका । भीम ह्मणे नीका प्रसंग हा ॥ ११ ॥ ६९

॥ **श्रीराम** ॥ स्वामी ह्मणती त्यासी संतनिंदा कानें । न ऐकावी मनें करूं नये ॥ १ ॥ संत साधु त्यांचे अवगुण न पाहे । गुण पाहात जाये सर्वकाळ ॥ २ ॥ गुरुनिंदा होतां शिक्षेसी करावें । नाहीं तरी जावें उठोनीया ॥ ३ ॥ आज्ञा ह्मणोनीया रायासवें गेला । संतांपासीं जाला भाव दृढ ॥ ४ ॥ येका मराठ्यानें केली मेजवानी । भोजनासी आणी सर्वी-

लागीं ॥ ५ ॥ हाही आला हातीं माळ जप करीत । भोजना बैसत पंक्तिमाजीं ॥ ६ ॥ सरदार विचारी कोण गुरु केला । सांगतांचि त्याला न साहावे ॥ ७ ॥ पिसे रामदास त्याचे तुह्मी शिष्य । ह्मणोनी उपहास्य केलें बहु ॥ ८ ॥ भोजनीं विक्षेप शिक्षेसी करीतां । ह्मणोनी तत्वता उठुनी गेला ॥९॥ घरीं जावोनीया विचारी ब्राह्मणा । गुरुनिंदा जाणा ऐकीयली ॥ १० ॥ मरणें कीं मारणें ह्मणुनी सिद्ध जाला । सांगोनी तयाला पाठवीले ॥ ११ ॥ ७०

॥ **श्रीराम** ॥ हातीं नग्न खड्ग घोड्यावरी स्वार । बेभान ही थोर जाला असे ॥ १ ॥ अकस्मात स्वामी आले तये स्थानीं । शिष्य पुढें दोनी पाठवीले ॥ २ ॥ पाहातांचि घोड्याखालीं उतरोनी । नमन चरणीं भावें केलें ॥ ३ ॥ हस्तासी जोडोनी पुढें आज्ञा काय । सेवटील आहे प्रसंग हा ॥ ४ ॥ ह्मणती यावी भिक्षा न जावें युद्धासी । ऐकतांचि त्यासी अश्रु आले ॥ ५ ॥ स्वामी आले ऐसें ऐकतां निघाला । प्रेमभरें आला नमनासी ॥ ६ ॥ जेणें केली निंदा त्याची वाचा गेली । तोही स्वामीजवळी आला वेगें ॥ ७ ॥ राया वर्तमान कळतां तोही आला । समुदाय मिळाला सर्व तेथें ॥ ८ ॥ सर्वांचा संतोष केला गुरुरायें । पाईं लोळताहे निंदकही ॥ ९ ॥ सर्वस्वाचें दान करवोनी तयासी । अनुग्रह त्यासी दिला मग ॥ १० ॥ वाचा आली तेव्हां आनंद जाहाला । भीमें हा वर्णीला संतमहिमा ॥ ११ ॥ ७१

॥ **श्रीराम** ॥ वेणाबाई स्वामीदर्शनासी आली । भक्ति तिनें केली तेही ऐका ॥ १ ॥ करोनी स्वयंपाक ताट वाढोनीया । स्वामीपासीं काया वाचा मन ॥ २ ॥ खोलींत जावोनी ताट स्वामीपासीं । ठेवोनी दारासी यावें मग ॥ ३ ॥ कोणी न पाहावें ऐसी आज्ञा होती । तैसेंचि चालती सर्वत्रही ॥ ४ ॥ वेणुबाई नित्य नव्या पक्कान्नासी । करोनी स्वामींसी जेववावें ॥ ५ ॥ येके दिवसीं केलीं अपूर्वें सुंदर । आवडीचा पार नाहीं जिच्या ॥ ६ ॥ भरोनीया ताट खोलींत नेवोनी । सप्रेम

ठेवोनी बाहेर ये ॥ ७ ॥ दार लावोनीया उभीच राहीली । मनांत भावीली भावना हे ॥ ८ ॥ भोजन जालीयां धुवोनी ताटासी । मग प्रसादासी घेऊं ह्मणे ॥ ९ ॥ खोलींतूनि ध्वनी उठे रामराम । ह्मणे पूर्णकाम जेवीताती ॥ १० ॥ आपणही लागे भजन कराया । भीमासी गावया आनंद हा ॥ ११ ॥ ७२

॥ श्रीराम ॥ मनामाजीं ह्मणे झरोक्यांतुनीया । पाहावें गुरुराया भोजनांत ॥ १ ॥ उंच भिंतीवरी चढोनी पाहात । तवं कपीनाथ बैसलासे ॥ २ ॥ पाहातांचि तेव्हां गुर्गुरीला रागें । भयाभीत वेगें पडिली खालीं ॥ ३ ॥ शुद्धि नाहीं देहभान सर्व गेलें । निःशेष निमाले प्राण पाहा ॥ ४ ॥ गडबड जाहाली खोलींत पाहाती । स्वामी न दिसती किल्यावरी ॥ ५ ॥ कल्याण गोसांवी किल्याखालीं येती । स्वामींस पाहाती धोंडीवरी ॥ ६ ॥ प्रार्थना करोनी वर्तमान कथिलें । ह्मणती कां हो केलें लबाडीसी ॥ ७ ॥ आली कृपा मग किल्यावरी आले । वेणीस पाहिले ह्मणती सर्व ॥ ८ ॥ लत्ताप्रहार करितां उठोन बैसली । चरणास लागली आनंदानें ॥ ९ ॥ बहु स्तव केला सद्गुरूचा जेव्हां । स्वामींनीं तेव्हां कृपा केली ॥ १० ॥ आज्ञा घेवोनीया गेली मिरजेसी । पुढील कथेसी भीम गाय ॥ ११ ॥ ७३

॥ श्रीराम ॥ येके दिसीं राजा आला दर्शनासी । करोनी नमनासी बैसलासे ॥ १ ॥ कल्याण गोसांवी भाव ज्यांचा निका । प्रातःकाळीं देखा स्नाना जावें ॥ २ ॥ दोंच घागरींचा गुंडा नित्य घ्यावें । गंगेवरी यावें किल्याखालीं ॥ ३ ॥ उर्वोशी हें नांव गंगेचें जाणावें । स्नान हें करावें स्वच्छ तेथें ॥ ४ ॥ प्रहर दिवसांत यावें स्वामींपासीं । ऐसा प्रति दिवसीं नेम ज्यांचा ॥५॥ स्वामी स्नान पान त्यांतचि करीती । माझा भीम ह्मणती सर्वांत हा ॥ ६ ॥ रायानें पाहोनी ह्मणे दाळगपु । मनांत संकल्पु केला ऐसा ॥ ७ ॥ अंतरसाक्ष स्वामी जाणोनीया भाव । बोलावीले सर्व शिष्यवर्ग ॥ ८ ॥ ग्रन्थांतील खुणा पुसतां न कळती ।

मग विचारिती कल्याणासी ॥ ९ ॥ जें जें विचारीले तें तें सांगीतलें । दाळगपु बोले कोण आतां ॥ १० ॥ कल्याण गोसांव्या रायें नमन केलें । भीमें हें वर्णीलें अल्पज्ञानें ॥ ११ ॥ ७४

॥ **श्रीराम** ॥ आज्ञा घेवोनीया आला सातान्यासी । स्वामींचा मानसीं निजध्यास ॥ १ ॥ तेथें गागाभट्ट पंडितही श्रेष्ठ । शास्त्रांमध्यें स्पष्ट जाणणारे ॥ २ ॥ रायापासीं येतां सन्मान करोनी । उत्तम आसनीं बैसवीले ॥ ३ ॥ दासबोध ग्रन्थ वाचिताहे राव । धरोनीया भाव आनंदानें ॥ ४ ॥ चौदा ब्रह्माचेंचि निघालें प्रमेय । ऐकोनी विस्मय विप्र जाला ॥ ५ ॥ आपुल्या मनाऐसें कवित्व करीती । संत हा ह्मणती कोण आहे ॥ ६ ॥ राव ह्मणे स्वामी रामदास थोर । महिमा अपार न वर्णवे ॥ ७ ॥ आधारावांचोनी केलें कवित्वासी । जाऊं ह्मणे त्यांसी भेटावया ॥ ८ ॥ येतां स्वामीपासीं स्वामीच बोलती । बृहदारण्य-श्रुति येती तुह्मा ॥ ९ ॥ तेवढी मात्र मज येत नाहीं स्पष्ट । स्वामी घडघडाट ह्मणती ती ॥ १० ॥ तेंच टिपण त्यासीं काढोनी दावीलें । गर्वहत केलें भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ७५

॥ **श्रीराम** ॥ स्वामीचरणांवरी ठेविला मस्तक । मानवी मी रंक आहे ह्मणे ॥ १ ॥ तया अनुग्रह देऊनीया भक्त । विद्याभिमानांत गेलों होतों ॥ २ ॥ दासबोध ग्रन्थ करी पारायण । सदा रामभजन करी-ताहे ॥ ३ ॥ आज्ञा घेवोनीया तोही गेल्यावरी । कैसी जाली परी तेही ऐका ॥ ४ ॥ वासुदेवबावा पंडित निस्पृह । तेणें शिष्य पाहे बहु केले ॥ ५ ॥ कण्हेरीचा मठ प्रतापेंचि केला । स्वामीदर्शनाला यावें भावें ॥ ६ ॥ येकशें येकवीस पताका लावाव्या । महंतीचा यावा मोठा ज्याचा ॥ ७ ॥ सुखासनांमध्यें स्वामींच्या पादुका । महंतीचा निका थाट असे ॥ ८ ॥ हजारों हजार शिष्यही जाहाले । मंत्रा पालटीले बुद्धि-बळें ॥ ९ ॥ स्वामीपासीं यावें तेरा दिवस रहावें । पुजेसी करावें नित्य

नवें ॥ १० ॥ आज्ञा घेवोनीया जावें आनंदानें । जाला अभिमान भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ७६

॥ श्रीराम ॥ दिवाकर विप्र शिष्य होता त्यास । स्वामींच्या सेवेस ठेविलें त्या ॥ १ ॥ येके दिसीं त्यास जवळी बोलाऊन । ह्मणती सांग कोण मंत्र तुझा ॥ २ ॥ या मंत्राचा जप तुवां न करावा । मूर्ख तेणें गोवा केला तुज ॥ ३ ॥ समर्थें तयासी दिला अनुग्रह । सर्वही समुदाय मिळाला तेथें ॥ ४ ॥ मिरजेहून वेणुबाई आली होती । पुढें कैसी ख्याती तेही ऐका ॥ ५ ॥ वासुदेवबावा कळलें वर्तमान । तेणें अंतःकरण खिन्न जालें ॥ ६ ॥ स्वामीद्रोही त्यासी मोक्ष न दे कोणी । तुष्टल्यावांचोनी गुरुराव ॥ ७ ॥ त्वरित निघोनी आले स्वामीपासीं । ह्मणती कृपा कैसी होय आतां ॥ ८ ॥ खोलीच्या बाहेरी येतां स्वामी वेगें । नमन साष्टांगें केलें येणें ॥ ९ ॥ स्वामी कांहीं ऊठ न ह्मणती त्यासी । निश्चय मानसीं केला येणें ॥ १० ॥ देह जावो परी उठणेंचि नाहीं । भीम ह्मणे पाहीं भक्ति ऐसी ॥ ११ ॥ ७७

॥ श्रीराम ॥ सर्वांनीं प्रार्थना केली समर्थांची । परी ते कोणाची न ऐकती ॥ १ ॥ तीन अहोरात्र तैसाचि पडिलासे । कृपेमाजीं असे हेत ज्याचा ॥ २ ॥ प्रातःकाळीं वेणुबाईनें उठोनी । तंबोरा घेवोनी भजन करी ॥ ३ ॥ करुणास्वरें केला अभंग भक्तीनें । अष्टभाव पूर्ण येती तये ॥ ४ ॥

अभंग वेणुबाईचा

आह्मी तुह्मी तुह्मी तुह्मी पावना ॥ ध्रु ॥ सुष्ट हो दुष्ट कनिष्ठ कुजरी तरी ॥ १ ॥ भावी अभावी कुभावी कुजरी तरी ॥ २ ॥ हीन दीन अपराधी वेणीपरी ॥ ३ ॥

स्वामींनीं करुणा हे श्रवण केली जेव्हां । बोलीयले तेव्हां वेणुबाई ॥५॥ वेणु तुजवरी तुष्टलों मी पूर्ण । सांगसी तें जाण करीन मी ॥६॥ ऐकोनीया ह्मणे वासुदेव दीन । करावा पावन दयानिधी ॥ ७॥ येई वेवो-

नीया ह्मणतांचि उठीला । स्वामींनीं देखिला कृपादृष्टी ॥ ८ ॥ तीर्थ देवो-
नीया ह्मणती या मंत्राचा । पालट त्वां साचा कां रे केला ॥ ९ ॥ अतःपर
ऐसें न करावें तुवां । सर्वांसीं सांगावा मंत्र माझा ॥ १० ॥ तुझीया मंत्रा-
च्या जपें अधःपात । बोधें जाला स्वस्थ भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ७८

॥ **श्रीराम** ॥ आज्ञा घेवोनीयां गेले ते मठासी । वेणुही मिरजेसी
गेल्यावरी ॥ १ ॥ स्वामींचे मानसीं आलें येके दिवसीं । जावें चांफळासी
ऐसा हेत ॥ २ ॥ कल्याण गोसांवी मठांत ठेवोनी । पोरें आणवोनी
बोलीयले ॥ ३ ॥ बारा बलोत्यांचीं मुलें नांल जाणा । सांगती कल्याणा
सांभाळीं यां ॥ ४ ॥ सन्निध असावें मागती तें द्यावें । आज्ञेसी मानावें
आज्ञांऐसें ॥ ५ ॥ मान्य करोनीया लागले सेवेसी । स्वामी चांफळासी
निघते जाले ॥ ६ ॥ आह्मांसमागमें येऊं नका कोणी । येकटे निघोनी
गेले पाहा ॥ ७ ॥ मार्गी अस्तमान जाला ह्मणोनीया । ह्मणती खेड्यांत
या राहूं आजी ॥ ८ ॥ जाळगेवाडी हें नाम होतें तेथें । स्वामी अक-
स्मात आले तेन्हां ॥ ९ ॥ शूद्र येक त्यासी न सांगोनी नांव । ह्मणती
देसी ठाव तरी राहूं ॥१०॥ राहा ह्मणतां तेथें जावोनी बैसले । भजना
प्रवर्तले भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ७९

॥ **श्रीराम** ॥ राम राम ध्वनी करीतांचि जाणा । शूद्रानें चरणा
वंदीयलें ॥ १ ॥ माग ह्मणतांचि ह्मणे भरलें घर । द्वाड[1] हें साचार
न ह्मणावें ॥ २ ॥ स्वामी ह्मणती तया ह्मणूं आह्मी हेंचि । ह्मणे सत्ता
तुमची काय येथें ॥ ३ ॥ बोलतां बोलतां तया बोध जाला । वोळखी
तयाला दिली मग ॥ ४ ॥ नेत्रीं अश्रुपात चरणावरी लोळे । दीन मी
सांभाळ करा ह्मणे ॥ ५ ॥ तया अनुग्रह करोनी निघाले । चांफळासी
आले रामापासीं ॥ ६ ॥ येक मास तेथें राहीले आनंदें । डुलती स्वानंदें
अहिर्निसीं ॥ ७ ॥ गणेश गोसांवी शिष्य येक होता । चतुर तत्वता बहु

---

१ द्वाड, उनाड.

असे ॥ ८ ॥ स्वामी ह्मणती त्यासी बिरबल आमुचा । पाठवीला साच्या गडावरी ॥ ९ ॥ कल्याण गोसांवी भेटले तयासी । पाहे चरित्रासी तेथिलीया ॥ १० ॥ ह्मणे गुरुभक्त ऐसा न देखिला । धन्य धन्य लीला भीम गाये ॥ ११ ॥ ८०

॥ **श्रीराम** ॥ बारा घरचीं बारा तयांची जाचणी । वर्णितांही वाणीं न वर्णवे ॥ १ ॥ वचन त्यांचें कदा न पडूं देती खालीं । मास येक जाली सेवा ऐसी ॥ २ ॥ शुष्क जाली काया कल्याण स्वामींची । ह्मणती हे स्वामींची सेवा आहे ॥ ३ ॥ गणेश गोसांवी पाहोनी पोरांसी । बळेंचि नेत्रासी अश्रु आणिती ॥ ४ ॥ बोलीले पोरांसी तुमची नीगा ऐसी । पुढें काय कैसी गति न कळे ॥ ५ ॥ कोणीं तुह्मां आहे किंवा सांगा नाहीं । ऐसें ह्मणतां पाहीं पळून गेलीं ॥ ६ ॥ कल्याण गोसांवी समजाऊनी त्यांला । घेवोनीया आला स्वामींपासीं ॥ ७ ॥ पुढें येवोनीया समजावी स्वामींसी । मग कल्याणासी भेटवीले ॥ ८ ॥ पूर्ण कृपा करून दिल्हें आलिंगन । स्वामी ह्मणती धन्य शिष्यांमध्यें ॥ ९ ॥ सज्जनगडासी आले मग जाणा । सर्वत्र नमना येती पुढें ॥ १० ॥ स्वामींची हे लीला गातां आणि ऐकतां । आनंद हा चित्ता भीमाचीया ॥ ११ ॥ ८१

॥ **श्रीराम** ॥ पाटगांवीं मौनीबावा होते संत । तंबाखु बोढीत प्रतिदिनीं ॥ १ ॥ पाटगांवीं नवा शेखदार आला । तंबाखुच केला बंद यांचा ॥ २ ॥ प्रातःकाळीं हुका ह्मणतां वर्तमान । तेव्हां शिष्यें जाण निवेदीलें ॥ ३ ॥ हागणा बंद ऐसें मुखांतूनी आलें । हाकीमाचें जालें बंद पाहा ॥ ४ ॥ द्विगुण रतीब चालवोनी आला । शरणागत जाला संतालागीं ॥ ५ ॥ हुका वोढितांचि होतें तैसें जालें । येके दिसीं गेले पुराणासी ॥ ६ ॥ आंगीं होता डगला केला बांका हात । पाणी निथळत क्षार जाणा ॥ ७ ॥ जहाज काढीलें समुद्रांतुनीया । बंदीयलें पाय्रां सर्वी तेव्हां ॥ ८ ॥ पोरांनीं वाळूंत पुरोनी ठेवीलें । सात दिवस जाले तयालागीं ॥ ९ ॥ उकरोनी पाहाती तंव जैसे तैसे । सर्वीही चरणास

वंदीयेले ॥ १० ॥ मौनीबावा सिद्ध महिमा अद्भुत । यशवंतसुत गाय प्रेमें ॥ ११ ॥ ८२

॥ श्रीराम ॥ पाटगांवीं मौनीबावाचे भेटीसी । धाडावें कोणासी तरी आतां ॥ १ ॥ सर्व शिष्य स्वामींपासीं उभे असती । तेव्हां पाचारिती दत्तोबासी ॥ २ ॥ ह्मणती दत्तात्रेया जावें पाटगांवा । संत मौनीबावा दर्शनासी ॥ ३ ॥ आज्ञा खारका ह्या घाव्या तुवां वेगें । नमस्कार सांगे माझा त्यांसी ॥ ४ ॥ आज्ञा ह्मणोनीया तैसेचि निघाले । सिद्धापासीं आले येकांतांत ॥ ५ ॥ दाहा खारकासी ठेवोनीया पुढें । नमस्कार गाढे घालीताती ॥ ६ ॥ हस्तासी जोडोनी उभे राहाती जेव्हां । संतराव तेव्हां बोलीयेले ॥ ७ ॥ मारुती अवतार आज्ञा संख्येमाजीं । येक उणी आजी कां हो केली ॥ ८ ॥ ऐसें ऐकतांचि काढोनी ठेवीली । मनांत जाहाली विस्मयता ॥ ९ ॥ त्यांनीं येक छडी रुमाल आणीक । वृंदावन येक साखरेचें ॥ १० ॥ ऐसें देतां हातीं निघाले तेथोन । भीम आहे दीन तयांचाचि ॥ ११ ॥ ८३

॥ श्रीराम ॥ सज्जनगडासी आले स्वामींपासी । छडी रुमालासी निवेदीलें ॥ १ ॥ नमस्कार आज्ञा घालोनी सत्वर । जोडोनीया कर उभे राहाती ॥ २ ॥ सर्व वर्तमान जालें तें स्वामींसी । सांगतां मानसीं विचारीलें ॥ ३ ॥ ह्मणती वृंदावन केलें काय देई । साखरेचें पाहीं काय केलें ॥ ४ ॥ तात्काळचि पुढें काढोनी ठेवीलें । परीक्षे पाहीले ह्मणती काय ॥ ५ ॥ आजपासोनीया ऐसें न करावें । संतासी भावावें ब्रह्मरूप ॥ ६ ॥ अमानित्वपदामाजीं ते असती । अज्ञानांत होती अज्ञानचि ॥ ७ ॥ बोध करोनीया सांगती खुणेसी । स्वरूपस्थितीसी पाववीले ॥ ८ ॥ भोजन करोनी बैसले बाहेरी । गारडी पेटारी घेउनी आला ॥ ९ ॥ शिष्य विडा देती आनंदें पाहाती । गारडीही

---

१ अमानित्व=मानाची इच्छा नसणें.

क्षितीं बैसलासे ॥ १० ॥ पुढील हे कथा रसाळ ऐकावी । भीम हा
विनवी श्रोतयांसी ॥ ११ ॥ ८४

॥ श्रीराम ॥ स्वामी ह्मणती तया उघडी टोपलें । आंत जों
पाहिलें सर्प नाहीं ॥ १ ॥ तया ह्मणती पोट जयावरी भरिसी । तोंचि
तुजपासीं नाहीं का रें ॥ २ ॥ गारडी बोलीला आज्ञा करा स्वामी । सर्प
आणीतों मी येच क्षणीं ॥ ३ ॥ झांकोनी टोपडी वाद्य वाजवीलें । सर्पा
प्रगट केलें तेच क्षणीं ॥ ४ ॥ फणा काढोनीया धुधुकार टाकित । स्वामी
विचारीत सर्वत्रांसी ॥ ५ ॥ सर्प खरा किंवा खोटा सांगा कोणी । कल्याण
ते क्षणीं बोलीयले ॥ ६ ॥ सर्प मिथ्या स्वामी हें दृष्टीबंधन । ऐकतां
वचन धरी ह्मणती ॥ ७ ॥ आज्ञा ह्मणोनीया धरों गेले जेव्हां । मुखासी
तेधवा धरीयले ॥ ८ ॥ धरीतांचि सर्पे हातालागीं वेढे । घालीतसे गाढे
कर्करांटें ॥ ९ ॥ नेत्रा अश्रु आले स्वामीसी बोलीले । लागलीसे कळ
बहुसाल ॥ १० ॥ तेव्हां ह्मणती स्वामी लटक्या सर्पे कळ । लावीली
हें नवल भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ८५

॥ श्रीराम ॥ स्वामी ह्मणती मिथ्या सर्पे कळ जैसी । मायेची
ही तैसी आहे जाणा ॥ १ ॥ गारड्यास ह्मणती सर्प काढी आतां ।
वस्त्रानें तत्वता झांकी हात ॥ २ ॥ बाजेगरी मंत्र ह्मणतांचि पाही । सर्प
नाहीं चिंदी गुंडाळीली ॥ ३ ॥ गारड्याचा तेव्हां संतोष करोन । दिधला
लावोन पुढें ऐका ॥ ४ ॥ कुटाळ ब्राह्मण येक पुखानंद । नाम हें प्रसिद्ध
कोंडोपंत ॥ ५ ॥ कोंड्यामाजी कण न सांपडे कहीं । तैसा यासी पाहीं
बोध नव्हे ॥ ६ ॥ मैलागिरासंगें चंदन सर्व होती । वेळु हे न होती
तैसाचि हा ॥ ७ ॥ स्वामींसी पाहात रात्रीं दुष्ट मनें । झरोक्यांत नयनें
जावोनीया ॥ ८ ॥ तेथें स्त्रिया दिव्य भार घालीताती । सौंदर्यें दीसती
रंभे ऐशा ॥ ९ ॥ ऐसा नित्य पाहे अभावें गिळीला । रायाजवळी आला
आवेशानें ॥ १० ॥ उपहास्य यांचें करावें मनांत । आला सातान्यांत
भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ८६

॥ श्रीराम ॥ रायासी सांगत अनोवीन्न जेव्हां । राव मनीं तेव्हां ह्मणे मिथ्या ॥ १ ॥ राया ह्मणे चाले दाखवीतों तूज । चरित्र हें आज येच क्षणीं ॥ २ ॥ रात्रीं स्वारी सिद्ध करोनीया आला । बोभाट हो दिल्हा नाहीं कांहीं ॥ ३ ॥ गुप्त रूपें आले दोघे खोलीवरी । मध्यरात्र पुरी जाली असे ॥ ४ ॥ पाहातों ब्राह्मण स्त्रिया स्वामींपासीं । दिव्य त्या सेवेसी करीताती ॥ ५ ॥ राया ह्मणे पाहें चारचि सुंदर । स्वामी पलंगावर तयापासी ॥ ६ ॥ पाहे राव तेव्हां दिसताती वानर । स्वामींलागीं भार घालीताती ॥ ७ ॥ राया दिसे येक विप्रालागीं येक । ऐसें अलौलिक केलें देवें ॥ ८ ॥ राया तेव्हां नेत्रीं अश्रुधार आली । विप्राच्या दिधली मुखावरी ॥ ९ ॥ राव ह्मणे यासी घाला खोड्यामध्यें । आज्ञेसरिसा बंद केला त्यासी ॥ १० ॥ प्रात:काळीं राव दर्शनासी आला । नमस्कार केला दंडप्राये ॥ ११ ॥ ८७

॥ श्रीराम ॥ उठोनी बैसला स्वामीपासीं जेव्हां । पुसती तेधवा राजयासी ॥ १ ॥ रात्रीं काय रे तूं पाहात होतासी । दुजयाच्या बोलासी लागोनीया ॥ २ ॥ गुरूसीं अभाव जालीया बुडावें । मग तेणें तरावें कैशापरी ॥ ३ ॥ सद्गुरूचा कधीं न यावाच वीट । जरी जाला भ्रष्ट सर्वोपरी ॥ ४ ॥ अत्यंतचि क्रोध येतां नारसिंह । रूप हें सद्भावें दाखवीलें ॥ ५ ॥ जारकर्म जरी केलें सद्गुरूनीं । मानावें शिष्यांनीं कृष्णरूप ॥ ६ ॥ स्त्रियादि विषयासाठीं विव्हळ होतां । मानावें तत्वता रामरूप ॥ ७ ॥ ऐसा भाव जरी शिष्याचा होईल । तरी तो तरेल भावार्थानें ॥ ८ ॥ गुरु करील तें भोगील आपुलें । शिष्यासी तारील भाव त्याचा ॥ ९ ॥ ऐसा बहुतापरीं केला बोध जेव्हां । राजयानें तेव्हां नमन केलें ॥ १० ॥ अपारचि बोध तये वेळीं केला । भीमें वर्णियेला अल्पमतीं ॥ ११ ॥ ८८

---

१ अन्योविन्य=फाजील, विसंगत भाषण किंवा वर्तन.

॥ **श्रीराम** ॥ रव आज्ञा काय विचारी स्वामींसी । म्हणती त्या विप्रासी मुक्त करी ॥ १ ॥ करोनीया मुक्त वस्त्रें देववीलीं । तयालागीं जाली भक्ति तेव्हां ॥ २ ॥ आज्ञा मागोनीया राव गेला भावें । चरित्रें अभिनवें पुढें ऐका ॥ ३ ॥ धोत्रेंही स्वामींचीं वाळत घातिली । उडो-नीया जाती कड्याखालीं ॥ ४ ॥ कड्यामध्यें झाड तेथेंच राहीलीं । शिष्यें येका दिल्हीं होतीं भावें ॥ ५ ॥ तया नेसों म्हणुन बोलीयले होते । त्यामुळें वाळत घालीताती ॥६॥ आणा धोत्रें म्हणुन सर्वां केली आज्ञा । परी जाववेना कोणा तेथें ॥७॥ कल्याण गोसांवी गेले कड्या-वरी । टाकीयेली बरी उडी तेव्हां ॥ ८ ॥ आणोनीया धोत्रें दिलीं गुरु-राया । तेव्हां कृपा तयावरी केली ॥ ९ ॥ वडील बंधूंनीं पत्र पाठवीलें । स्वामींनीं वाचीलें आवडीनें ॥ १० ॥ भीम ह्मणे गंगाधरबावा नांव । पाठवीला भावें श्लोक येक ॥ ११ ॥ ८९

॥ **श्लोक** ॥

लावण्य सौंदर्य तारुण्य नारी । चातुर्यता चंचळ चित्तहारी ॥
येकांत काळीं पडतां स्वमंधु । अभिलाष न करी तो धन्य साधु ॥१॥

॥ **श्रीराम** ॥ ज्येष्ठांच्या श्लोकासी वाचीतां स्वामींनीं । विचारीली मनीं श्रेष्ठशिक्षा ॥ १ ॥ पत्राचें उत्तर लेहोनीया दिल्हें । तेंही निवेदीलें श्रोतयांसी ॥ २ ॥ योगाचा शेवट राम लावणार । ऐसा हा निर्धार केला शास्त्रीं ॥ ३ ॥ कामानें जिंकीलें सर्वांसी साचार । रामकृपा पार पाववील ॥ ४ ॥ ह्मणोनीया श्लोक येकचि लिहीला । अभिनव लीला वर्णवेना ॥ ५ ॥

॥ **श्लोक** ॥

स्वयंमनेसीं जरि साम्य आली । परंतु तेथें दृष्टी न घाली ॥
निजात्मबोधें निःसंग रासी । परंतु आरण्यमिराम स्वामी ॥ १ ॥

पूर्णबोध रामकृपा जरी होये । तरी काम काय करील सांगा ॥ ६ ॥
रज्जु कळल्यावरी सर्पभय आहे । ऐसें ह्मणूं नये सूज्ञ जनीं ॥ ७ ॥
आत्मसाक्षात्कारीं स्त्रिया पुरुष नाहीं । ब्रह्मरूप पाहीं जग दीसे ॥ ८ ॥
ऐसेंही असतां प्रवृत्तिमार्गीत । भ्रष्टाकार होत नाहीं जाणा ॥ ९ ॥ परी
वडीलांची शिक्षाही असावी । केली मान्य जीवीं धरोनीया ॥ १० ॥ जांबे
पत्र गेलें वाचोनी पाहीलें । आनंद पावले भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ९०

॥ श्रीराम ॥ केशवस्वामींनीं पत्र पाठवीलें । नमन लिहीलें साष्टांगेंसीं ॥ १ ॥ यावें दीनालागीं भेटी द्यावयासी । मुख्य पत्र त्यासी ऐका भावें ॥ २ ॥

॥ वोव्या केशवस्वामींच्या ॥

ॐ नमोजी सच्चिदानंदा । पदत्रयस्वरूपशुद्धा । बीजतरु उगवे रवेंदा[1] । स्वयें अमोदा परिमळसी ॥ १ ॥ त्या स्वादामृताची चाखवटी । तूंचि रुचि तुझिये पोटीं । सुवोनि द्यावी भेटी । कृपादृष्टीं अवलोकन ॥ २ ॥ श्रीरामदासा प्रेमसखया । स्वानंदघना गुरुवर्या । केशवे विश्रांति त्याहावया । हेंचि कारण ॥ ३ ॥

ऐशा तीन वोव्या करोनीया जाण । पाठवील्या पूर्ण स्वामींपासीं ॥ ३ ॥
स्वामींनीं पाहोनी दिधलें उत्तर । तेंही सविस्तर ऐका भावें ॥ ४ ॥
ह्मणती पत्रापत्र आणि भेटीभेट । ह्मणुनी लिहिलें स्पष्ट पत्र ऐका ॥५॥
येक श्लोक करुनी पाठवीला पूर्ण । अर्थ ज्याचा गहन तोही ऐका ॥६॥

॥ श्लोक स्वामींचा ॥

पदातीत वाक्यार्थ शोधी समाधीं । क्षयातीत जो निर्विकल्पावबोधी ॥
जवे जगमीं जन्म नाहीं तयासी । मिळे दास त्या संगमीं केशवासीं ॥ १ ॥

ऐसा श्लोक करुनी पाठवीला जाणा । संताचिया खुणा संता ठाव्या ॥७॥
केशव स्वामींनीं पत्र वांचोनीया । समाधीच तया लागलीसे ॥८ ॥सम-

---

१ अरविंदा.

थांनीं येके दिसीं भावीयलें । बहु दिवस जाले येके स्थळीं ॥ ९ ॥ कांहीं दिवस जाऊं अरण्यांत राहूं । मग येथें येऊं ह्मणताती ॥ १० ॥ आज्ञा शिष्य समागमें घेवोनीया । निघाले जावया भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ९१

॥ **श्रीराम** ॥ गडाहूनी खालीं उतरले पाहीं । शिष्य होते तेही चालीयले ॥ १ ॥ कौतुक मार्गीत आले रंगनाथ । येकमेकां होत दृष्टादृष्टि ॥ २ ॥ रंगनाथ संतराज योगाभ्यंत । बखतर अंगांत दिव्य ज्यांच्या ॥ ३ ॥ पांचा हजाराचा घोडा गांडीखालीं । तिरकमठा जवळी हातीं असे ॥ ४ ॥ हुदेदार पुढें धांवत चालीती । चवरीवरी उडती अबदागिरी ॥ ५ ॥ पाहोनी स्वामींसी उडीच टाकीली । तेव्हां हे जवळी आले जाणा ॥ ६ ॥ मारुतीच आजी भेटला ह्मणून । करितांचि नमन आलिंगिले ॥ ७ ॥ उभयतांचे पोटीं आनंद अद्भुत । संवादही होत प्रीती करुनी ॥ ८ ॥ अनिर्वाच्य बोल बोलीले जे काये । सांगतांचि नये अल्पमती ॥ ९ ॥ जें जें स्थूळमानें बोलीले विनोदें । तें मात्र आनंदें सांगेन मी ॥ १० ॥ यशवंतसुत संताच्या कीर्तनें । सुखी जाला मनें काया वाचा ॥ ११ ॥ ९२

॥ **श्रीराम** ॥ स्वामी ह्मणती तया तिरकमठा आहे । पराक्रम काय पाहूं बरें ॥ १ ॥ घार आकाशांत घेताहे मंडळें । तयासी पाहीलें अकस्मात ॥ २ ॥ ह्मणतां या घारेसी विंधोनी पाडावें । पराक्रम दावावे कैसा आहे ॥ ३ ॥ ऐकतांचि तेव्हां विंधोनी पाडीली । निर्जीव जाहाली तेच क्षणीं ॥ ४ ॥ स्वामी ह्मणती मोठा पराक्रम केला । आतां पक्षी मेला उठवावा ॥ ५ ॥ तुमचें काय केलें यानें वेर्थ घात । केला या त्वरित जीववावें ॥ ६ ॥ स्वामीस बोलीले तुमचें हें सामर्थे । उठवाल सत्य तुह्मीच या ॥ ७ ॥ ऐकतांचि ऐसें स्वामींनीं त्या वेळे । पक्षा उच-लीले अकस्मात ॥ ८ ॥ कुरवाळोनी ह्मणती उडोनीया जावें । गगनांत फिरावें पूर्ववत ॥ ९ ॥ उडोनीया पक्षी होता तैसा गेला । अभिनव

जाला महिमा पाहा ॥ १० ॥ कटीबंद स्वामींवरी केला त्यांनीं । भीम ह्मणे कानीं तोही ऐका ॥ ११ ॥ ९३

॥ कटीबंद रंगनाथ स्वामींचा ॥

रामदास चतुराक्षरि मंत्र जप वारवार । दुस्तरतर भवसागरतारक सच्चित् सुखसार ॥ ध्रु ॥ रामदास द्वय अभिन्न नामें गोडी शर्करा। राह्राटे परिमळ भुवनीं हातीं घेतां कर्पूरा । राजती वर्तुळशा त्यापरि त्या जीवन कीं गारा । राजाधिराज अवतरला या या जगदोधारा ॥ १ ॥ मनुष्यवेषें विलसे परि हा परिपूर्ण काम । मकराकृति कुंडलें पाहातां केवळ तें हेम । मडण संतसभेचें साधुमुनिजनाविश्राम । मस्तकमणि हा शतकोटींचा निजगुज सुखधाम ॥ २ ॥ दास तो उदास सेउनि परमामृतकंदा । दाता स्वात्मसुखाचा निरसुनि विषयाचा धंदा । दानवकुळ षड-वैरी मर्दुनि तारित मतिमंदा । दारा द्रव्य त्यजुनिया सत्वर सद्भावें वंदा ॥ ३ ॥ सद्गु-रुराज बिराजत करुनी सज्जनगिरिवास । सर्वस्वेंसी शरण रिघावें धरूनिया कास । सत्य सनातन श्रीगुरु समर्थ मुनिमानसहंस । सहजपूर्णनिजरंगि रंगला तारक बिश्वास ॥ ४ ॥ ध्रु ॥

॥ **श्रीराम** ॥ ऐशा स्तवनासी करोनी नमन । करितां स्वामी जाण बोलीयले ॥ १ ॥ समागम जाणा करावा जैशाचा । तैसाचि तो साचा होय पाहा ॥ २ ॥ भाग्याची संगति धरितां होय भाग्या । सेवितां अभाग्या होय तैसा ॥ ३ ॥ उदकामाजीं जैसा रंग मेळवावा । तद्रुप पाहावा होय जी तें ॥ ४ ॥ अथवा वनस्पतीमाजींही तैसेंचि । स्वछता तयाची तेथें जाये ॥ ५ ॥ तैसें हें मानस लावावें ज्या संगीं । तेंचि होय वेगीं ऐसें आहे ॥ ६ ॥ भल्याच्या संगतीं भलाचि होतसे । दुष्टसंगें वसे बुद्धि तैसी ॥ ७ ॥ भिल्लाचे संगतीं वाल्हा भिल्ल जाला । हिंसक तो भला तयाहूनी ॥ ८ ॥ नारदाचा जेव्हां जाला समागम । संतांत उत्तम ऋषी जाला ॥ ९ ॥ शतकोटी पाहा केलें रामायण । आलीया श्रवण मोक्ष होय ॥ १० ॥ यशवंतसुत संतांचा अंकित । ह्मणोनी हे गात संतलीला ॥ ११ ॥ ९४

॥ श्रीराम ॥ स्वामी ह्मणती तया संत पूर्णज्ञानी । ब्रह्मनिष्ठपणीं सुखी सदा ॥ १ ॥ जनासी तारावे हाचि धंदा त्यांसी । दाविती दीक्षेसी आचरोनी ॥ २ ॥ कुसंगेंही तया न बाधेचि पूर्ण । परी होय जन भ्रष्ट ह्मणुनी ॥ ३ ॥ जना नाहीं ज्ञान कर्मनिष्ठ होती । यालागी दाविती आचरोनी ॥ ४ ॥ संता माळ जप कर्मा नाहीं काम । सर्वदा आराम सस्वरूपीं ॥ ५ ॥ ऐसेही असोनी कीर्तन भजन । तारक ते जाण जाले ऐसे ॥ ६ ॥ कर्मे अंतःकरण शुद्ध होय मग । तेव्हां ज्ञानयोग सांगती त्या ॥ ७ ॥ येन्हवी हे देहे नाहीं जया होय । भोग त्याग काय तया आहे ॥ ८ ॥ ऐकोनीयां ऐसें स्वामींचें वचन । समाधानें जाण काय केलें ॥ ९ ॥ धनुष्यबाणासी ठेवीयलें पायीं । हस्तीं माळ पाहीं घेते जाले ॥ १० ॥ अद्भुत त्या वेळीं जाहाला संवाद । भीम मतीमंद काय वर्णी ॥ ११ ॥ ९८

॥ श्रीराम ॥ तथोनीया स्वामी निघोनी चालीले । अरण्यांत गेले कौतुकार्थ ॥ १ ॥ शिष्य पाठीमागें भजन करीत । चालतां पर्वत पुढें आला ॥ २ ॥ स्वामी तेव्हां नीट चढोनीया गेले । हेही चालीयले हालु हालु ॥ ३ ॥ दोन प्रहर जाले क्षुधेनें व्यापीले । स्वामी पुढें गेले गिरीवरी ॥ ४ ॥ स्वामींसही क्षुधा लागतांचि तेथें । देवालय होतें नानाईचे ॥ ५ ॥ तेथें येवोनीया मारीयली हाक । अतीत हा भुकें जात आहे ॥ ६ ॥ आश्रम करोनी तरीच बैसावें । क्षुधिस्तासी द्यावें भक्षा-वया ॥ ७ ॥ ऐकतांचि देवी बोलीयली स्वामी । मार्ग पाहाते मी यावें अंत ॥ ८ ॥ पाईंच्या पैंजारा बाहेर ठेवोनी । गेले तेच क्षणीं देवा-ल्यांत ॥ ९ ॥ होवोनी प्रगट पूजा करी देवी । धन्य जाले मावी मनामाजीं ॥ १० ॥ मागोनीया शिष्य येती श्रमयुक्त । बाहेर बैसत भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ९९

॥ श्रीराम ॥ पैंजारा स्वामींच्या घेवोनी जवळी । बहु क्षुधा-नळीं व्यास जाले ॥ १ ॥ कवाड उघडोन स्वामी येती जेव्हां । शिष्य

सर्व तेव्हां पाहाताती ॥ २ ॥ सुगंध्येले केश दैदिप्य दिसती । त्रिपुंड पाहाती भाळीं पूर्ण ॥ ३ ॥ केशरी गंधाची उटी सर्वांगासी । पाहाती माळासी कळा दिव्य ॥ ४ ॥ तांबूळ मुखांत आहे सुगंधीत । गजरेही हातांत शोभताती ॥ ५ ॥ ऐसें ध्यान पाहातां आनंद शिष्यासी । केलें नमनासी दंडप्राय ॥ ६ ॥ स्वामी ह्मणती जा रे देवालयाआंत । जाला श्रमयुक्त बहुसाल ॥ ७ ॥ ऐकतांचि गेले देवालयाआंत । पाहाती तों तेथ सर्व आहे ॥ ८ ॥ आनंद करोनी भक्षिती सर्वही । गंधे माळा तेही घेते जाले ॥ ९ ॥ तृप्त होवोनीया बाहेर पातले । स्वामीही निघाले पुढें जाया ॥ १० ॥ समुद्रस्नानासी करोनीयां आले । कोंकण पाहीलें भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ९७

॥ **श्रीराम** ॥ रानांत कानटें मनुष्यें रानटें । झाडींतचि वाट अल्पमात्र ॥ १ ॥ स्त्रिया अल्प सुडकें पुरुष बोडके । मुरे जाणा निके ह्मणती त्या ॥ २ ॥ पशुवत सर्व होते तया भाक्ति । लावोनी निगुती निवते जाले ॥ ३ ॥ सज्जनगडासी आले स्वछंदानें । येती सर्व जन नमनासी ॥ ४ ॥ पुढें तुकाराम येती यांचे भेटी । तेही नवल गोष्टी ऐका भावें ॥ ५ ॥ वाद्य लावोनीया सन्मानें आणीले । आलिंगन दिल्हें गुरुरायें ॥ ६ ॥ तयासी बिऱ्हाड दिलें दुजे स्थानीं । सर्वांचिया मनीं होतें ऐसें ॥ ७ ॥ कीर्तन ऐकावें त्यांचें कैसें आहे । समारंभ पाहें केला रात्रीं ॥ ८ ॥ तुकारामाच्याही मनांत स्वामींचें । कीर्तन हें साचें ऐकावेंसें ॥ ९ ॥ जाणोनीया स्वामी ह्मणती कथा आधीं । उभे राहूं संधी येतां तेची ॥ १० ॥ तुकारामा बोलावया पाठवीलें । शिष्यासी धाडीले भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ९८

॥ **श्रीराम** ॥ मशाल घेवोनी गेले बोलवाया । चला ह्मणती तया कीर्तनासी ॥ १ ॥ तुमचें कीर्तन ऐकावें ह्मणोन । स्वामीही येवोन बैसलेती ॥ २ ॥ तुकारामें शिष्य मशाल पाहोन । ह्मणती आह्मी जाण येत नाहीं ॥ ३ ॥ जावोनीया तेव्हां सांगती स्वामींसीं । हे उभे पाठीसी

तयांच्याचि ॥ ४ ॥ कीर्तनासी उभे राहाती येवोनी । बिठल ह्मणोनी हाक दिली ॥ ५ ॥ स्वामी ह्मणती आह्मी करितों कीर्तन । आपण श्रमोन आला आजीं ॥ ६ ॥ तुकाराम ह्मणती माझा अधिकार । शिष्यास साचार मोजावा जी ॥ ७ ॥ करितां कीर्तन नेत्रीं अश्रुधारा । रोमांच शरीरावरी येती ॥ ८ ॥ येक प्रहर कथा करोनी नमन । स्वामींलागी जाण केलें भावें ॥ ९ ॥ स्वामी तेव्हां कीर्तनासी उभे राहाती । बोधें सर्व होती तृप्त तेव्हां ॥ १० ॥ उभयांसी आनंद जाला न वर्णवे । भीम गाय भावें संतलीला ॥ ११ ॥ ९९

॥ श्रीराम ॥ तीन दिवस तेथें राहोनी आज्ञेसी । घेऊनी पंढरीसी जाते जाले ॥ १ ॥ वामन गोसांवी दर्शनाचा हेत । धरोनीया तेथ आले पाहा ॥ २ ॥ दृष्टादृष्टि होतां नमनें आलिंगनें । जालीं जाण पूर्ण तये वेळीं ॥ ३ ॥ कौतुकार्थ येकमेकांसी बोलीले । अर्थ हा सखोल आहे त्याचा ॥ ४ ॥ स्वामी तयालागीं ह्मणती ये वृषभा । आलों आहे उभा महिषा पाहें ॥ ५ ॥ विष्णु आणि शिव अर्थ ऐसा याचा । संवाद उभयांचा जाला मग ॥ ६ ॥ संतोष पावोनी वामन गोसांवी । श्लोक केला जीवीं भावयुक्त ॥ ७ ॥

॥ श्लोक ॥

शुकासारिखें पूर्ण वैराग्य ज्याचें । वसिष्ठापरी ध्यान योगीजनाचें ॥
कवी वाल्मिकासारिखा मान्य ऐसा । नमस्कार माझा तया रामदासा ॥ १ ॥

ऐसें स्तव करुनी आज्ञेसी वंदोनी । जाते जाले मनीं आनंदानें ॥ ८ ॥
शिष्यसमुदाव जेथें नित्योछव । स्वामीचरणीं भाव सर्वांचाही ॥ ९ ॥
सद्गुरुनिष्ठेची कथा पुढें रम्य । स्वामींचा अगम्य भाव आहे ॥ १० ॥
येथोनी जाहाले शंभर अभंग । पुढील प्रसंग भीम गाये ॥ ११ ॥ १००

॥ श्रीराम ॥ स्वामींपासीं शिष्यमंडळी बहुत । कीर्तन करीत नित्य येक ॥ १ ॥ तेरा ग्रन्थ तेव्हां लहान लहान केले । स्वहस्तें

॥ श्रीराम ॥ घडीभरि वाट पाहोनी निघाले । किल्यावरून खालीं उडी दिली ॥ १ ॥ गेले ब्रह्मारण्या मारीतचि हाका । ब्रह्मांड-नायका आळविती ॥ २ ॥ सर्वत्र ह्मणती काय जाले पाहा । मंत्रचळ महा जाला आहे ॥ ३ ॥ उधो पानस्यानें पत्र लिहिलें राया । वेड लागो-नीया स्वामी गेले ॥ ४ ॥ वाचितांचि राया नेत्रीं आले अश्रु । ह्मणे हें सद्गुरु काय केलें ॥ ५ ॥ कैसी लीला केली न कळे आह्मां जीवां । उपो-षणें तेव्हां आरंभिलीं ॥ ६ ॥ अनुष्ठान विप्र बहुत धाडिले । माहा माहा स्थळें पाहोनीया ॥ ७ ॥ आपणही केलें तेव्हां वर्ज अन्न । दुध मात्र प्राणरक्षणासी ॥ ८ ॥ शिरगांवांत होते कल्याण गोसांवी । सर्वकाळ जीवीं हेत हाचि ॥ ९ ॥ केव्हां मास सरे जाऊं स्वामींपासीं । संपूर्ण ग्रन्थासी लेहोनीया ॥ १० ॥ गुरुभक्तांच्या ह्या कथा रम्य गोड । गातां पुरे कोड भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ १०५

॥ श्रीराम ॥ यांस येक आला ब्राह्मण तयानें । कथिलें वर्तमान तेंही ऐका ॥ १ ॥ ह्मणे स्वामी तुमचे वेड लागोनीया । गेले फिरावया अरण्यांत ॥ २ ॥ ऐकोनी ह्मणती काय हें बोलसी । त्यांचीये लीलेसी न जाणतां ॥ ३ ॥ कोणीच सन्नीध नाहीं गेले काये । तरी कैसा देह अर्पियेला ॥ ४ ॥ इतुकें जालें परी कोणासी मारीलें । ऐसें सांग बहिलें मजपासीं ॥ ५ ॥ काय करूं मज आज्ञा नाहीं ह्मणुन । राहीलों गुंतोन मासभरी ॥ ६ ॥ विप्र गेला पुढें मासही जाहाला । स्वामीदर्शनाला चालिले हे ॥ ७ ॥ सज्जनगडासी येवोनी पाहाती । सर्व श्रमी होती स्वामींसाठीं ॥ ८ ॥ कल्याण गोसांवी गेले कीं हो स्वामी । तयावीण आह्मी दीन जालों ॥ ९ ॥ ह्मणती स्वस्थ असा आणितों स्वामींसी । भरंवसा मानसीं असों द्यावा ॥ १० ॥ नका जाऊं तुह्मी फुकट मराल । स्फुंदती सकळ भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ १०६

॥ श्रीराम ॥ ह्मणती स्वामीहस्तें मृत्य जरी होये । इतुकें पुण्यें काय आह्मांपासीं ॥ १ ॥ आज गुरुवार दर्शन घेईन । पहिलेंच अर्पण

केलें देह ॥ २ ॥ ज्याचें त्यासी देतां संकोचें कां व्हावें । संतोषानें द्यावें हेंचि भलें ॥ ३ ॥ त्यांचें देहे त्यांसी करीन अर्पण । करूत ते जाण कळे तैसें ॥ ४ ॥ बोलोनीया ऐसें सत्वर निघाले । किल्याखालीं आले अकस्मात ॥ ५ ॥ झाडी रान होतें निबिड तयांत । स्वामी तेथें होते आनंदानें ॥ ६ ॥ मास येक वाट बंदचि जाहाली । कोणी दऱ्या-जवळी न जातीच ॥ ७ ॥ मनुष्यांनीं पाहा दराचि सोडीला । मास येक जाला ऐसीयासी ॥ ८ ॥ कल्याण गोसांवी पुसती तयांसी । आमुच्या स्वामींसी सांगा कोणी ॥ ९ ॥ सांगतांचि मार्ग चालीले निर्भय । ह्मणती गुरुमाय भेटे कहीं ॥ १० ॥ पर्वताचा कडा अद्भुत. तयांत । मध्येंच बैसत भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ १०७

॥ **श्रीराम** ॥ वरता दोन भाले खाले बहु खोल । मध्येंच सरळ वृक्ष होता ॥ १ ॥ पायरीचा वृक्ष पाल्याच्या झुंबक्यांत । तेथें स्वामीनाथ बैसलेती ॥ २ ॥ मळवट कपाळीं जैसा आहे तैसा । टव-टवीत दशा होती तैसी ॥ ३ ॥ तांबुल मुखांत आनंदभरीत । कल्या-णाची तेथ दृष्टि गेली ॥ ४ ॥ नग्न असिलता झळकली हातांत । पाहा-तांचि तेथ नमन केलें ॥ ५ ॥ स्वामींचीही दृष्टी गेली यांजवरी । ह्मणती हा मुळारी आला आतां ॥ ६ ॥ दिली तेव्हां हाक ह्मणती कां येतोसी । जीवेंचि मरसी जाये मागें ॥ ७ ॥ ऐकोनी नमन केलें दंडवत । उठोनी चालत त्वरें त्वरें ॥ ८ ॥ अकस्मात तेव्हां आरोळी मारोन । पर्वताग्री जाण गेले वेगें ॥ ९ ॥ पर्वतावरुते हेही चालीयले । दुरोनी देखीले भव्यरूप ॥ १० ॥ पुन्हां तेथें नमन केलें दंडवत । प्रेम हें अद्भुत भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ १०८

॥ **श्रीराम** ॥ स्वामी पाहाताती निशंकचि येतो । भयाचा मनांत लेश नाहीं ॥ १ ॥ बहु हाक देती तेथें नमस्कार । चालीतचि त्वरें चालीयले ॥ २ ॥ स्वामी ह्मणती कांरे नको ह्मणतां येसी । उदार जालासी जीवदशे ॥ ३ ॥ असिलता हातीं होती ते ठेवीली । मग बैसी

केली विचारणा ॥ ४ ॥ दोहीं हातीं दोन धोंडे घेवोनीया । टाकितातीं तयावरी पाहा ॥ ५ ॥ बहुतचि धोंडे टाकीयले परी । येक अंगावरी न पडेचि ॥ ६ ॥ येतांचि जवळी खड्ग उचलीलें । अद्भुतचि केलें नवल पाहा ॥ ७ ॥ धांवोनीया जवळी आले अकस्मात । पागोटें पाडीत मस्तकींचें ॥ ८ ॥ वामहस्तें शेंडी धरोनीयां नेटें । वांक ह्मणती मोठें केलें अंग ॥ ९ ॥ जितुकें बांकवीती तितुकेंच वांकती । मारूं आतां ह्मणती याच क्षणीं ॥ १० ॥ स्वामीहस्तें मृत्य होईल ह्मणून । प्रेम आलें पूर्ण भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ १०९

॥ **श्रीराम** ॥ असिलता सव्य हस्तांत घेवोन । मानेसी लावोन मारूं ह्मणती ॥ १ ॥ इतुक्यांत शब्द येक बोलीयले । जाहालें नवल तेंही ऐका ॥ २ ॥ येका घायामध्यें स्वामी मुक्त करा । मानितों मी बरा सुख यांत ॥ ३ ॥ स्वामी ह्मणती बरें मानीयलें सुख । मज काय देख त्वरा आहे ॥ ४ ॥ आतां मी आउट घेतों स्वस्थ चित्तें । येका घायें मातें तुटसी कैसा ॥ ५ ॥ मोठी मान येथें करोनी आलासी । नको ह्मणतां येसी धटपणें ॥ ६ ॥ आतां घेतों सेज हळु हळु स्वस्थ । झालासी तूं मस्त शिष्यामांजीं ॥ ७ ॥ मग मौन धरुनी राहिले ते वेळीं । स्वामींनीं हालवीली असिलता ॥ ८ ॥ मानेवरी ठेवितां ती क्षणक्षणा । तों तों यांच्या मना आनंदचि ॥ ९ ॥ दृढनिश्चयाचें बळ पाहोनीयां । आली गुरुराया दया पूर्ण ॥ १० ॥ असिलता तेव्हां हस्तीची टाकीती । आलिंगन देती भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ११०

॥ **श्रीराम** ॥ नेत्रीं अश्रुधारा सद्गदीत कंठ । बोलीयले स्पष्ट तेंही ऐका ॥ १ ॥ सर्व भातखाऊ मिळालेत सारे । सुखाचे सोयरे आहेत कीं ॥ २ ॥ आह्मां मात्र चळ जाला ह्मणताती । तूं येक निभ्रांती देखीलासी ॥ ३ ॥ माझीये कृपेचा तूंचि अधिकारी । येर वेषधारी जाण बापा ॥ ४ ॥ तांब्या घागरीनें उदक सांठविती । समुद्र न घेती सांठऊन ॥ ५ ॥ त्यास येक जाला अगस्तीच मात्र । सुखाचेंचि पात्र

तेणें केलें ॥ ६ ॥ तैसी गुरुकृपा आधीं करा ऐसी । घेती परी गुरुसीं न सांठवे ॥ ७ ॥ सद्गुरूसी गिळावें तेव्हां गुरु व्हावें । जीवित्व वेंचावें लागे बापा ॥ ८ ॥ कल्याणारे स्वामीपण माझें सारें । तुझे ठाईं बोरे असो आतां ॥ ९ ॥ तुझें आणि माझें ऐसें आहे द्वैत । जावोनी बा समस्त आजीहूनी ॥ १० ॥ मस्तकीं हस्तक ठेवोनीया बोध । केलासे अगाध भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ १११

॥ श्रीराम ॥ ब्रह्मबोध तेव्हां लाधला संपूर्ण । कृपेचें महिमान बोलवेना ॥ १ ॥ विष खातां जैसा मृत्यही तत्काळ । अमृतें केवळ अमर होय ॥ २ ॥ तैसी अवकृपेमाजीं अधोगति । कृपेमाजीं मुक्ति तैसीं जाणा ॥ ३ ॥ जीवित्व धरोनी ब्रह्म व्हावें ऐसें । न घडे विश्वासें जाण बापा ॥ ४ ॥ वारंवार देती आलिंगन प्रेमें । प्राप्ति हे निःसीम जाली तेव्हां ॥ ५ ॥ मग स्वामींलागीं बोलीलें वचन । सर्वांसी दर्शन द्यावें आतां ॥ ६ ॥ भोळ्यांभाविकांसी ताराया अवतार । भाग्य अमुचें सार ह्मणोनीया ॥ ७ ॥ आपुल्या वियोगें सर्व दुःखी जाले । अन्न हें वर्जीलें कोणीं कोणीं ॥ ८ ॥ जैसा मथुरेसी कृष्ण गेल्यावरी । गोकुळांत परी जाली होती ॥ ९ ॥ तैसें समस्तांसी वियोगें जाहालें । चालावें वहिलें येच क्षणीं ॥ १० ॥ घेवोनी स्वामींसी आले आनंदानें । भीम गाय मनें दास त्यांचा ॥ ११ ॥ ११२

॥ श्रीराम ॥ सज्जनगडासी येतां मार्गीं स्नान । करावें ह्मणोन इच्छा जाली ॥ १॥ कल्याणा रे येथें करी स्वैंपाकासी । नैवेद्य रामासी दाऊं येथें ॥ २ ॥ झोळी होती कांखे त्यांत सर्व सिद्धि । नैवेद्याची विधि संपादीली ॥ ३ ॥ उभयांनीं तेथें करोनि भोजन । मग आले जाण किल्यावरी ॥ ४ ॥ समस्तांसी जाला आनंद अद्भुत । नमनासी येत सर्व तेव्हां ॥ ५ ॥ तये वेळीं येक पद केलें त्यांनीं । तेंही ऐका कानें भावयुक्त ॥ ६ ॥ रावही दर्शना आला भावयुक्त । पडे दंडवत पायांवरी ॥ ७ ॥ स्वामींलागीं ह्मणे कल्याण गोसांवी । कोठें पाव जीवीं

घर्क क्यांचे ॥ ८ ॥ पाहातांचि तया नमन केलें प्रेमें । ह्मणे आह्मां राम दावीयला ॥ ९ ॥ वंशामाजीं येक जाला भगीरथ । आह्मां समस्तांत तैसे तुह्मी ॥ १० ॥ भीम ह्मणे रायें धरीयले पाय । पुढील प्रमेय तेही ऐका ॥ ११ ॥ ११२

॥ पद स्वामींचें ॥

पळा पळा ब्रह्मपिसा येतो जवळी । रामनामें हाक मारूनी डोई कांडोळी ॥
वृत्ति शेंडी बंधनवीण सदा मोकळी । संसाराची धुळी करोनी आंगीं उधळी ॥ १ ॥
मीपणाचें शहाणपण जळालें माझें । कोण वाहे देहबुद्धिवत्याचें वोझें ॥
नलगे आह्मा मान अभिमानाचें दुजें । तुह्मी शुद्धि घेता तुरे मीपण हें माझें ॥ २ ॥
प्रपंच उकिरड्यावरी बैसणें त्याचें । भौता पाळा पडोन पाहे जन अविवेकेचें ।
देखोनी धांवे उठोनी पळे जन दृश्य वाटेचें । अदृश्याचें रान घेतां न चले कोणाचें ॥३॥
औट हात गजे नवा ठाईं वितुळलें । दाहावा ठाव होता तेथें ठिगळ दीधलें ।
ऐसें मन तेंही निवृत्तींत गुंतलें । परतूनी आलें ह्मणोनीयां जीवें मारिलें ॥ ४ ॥
आह्मी जन धड देखुनी चार करितों । पिसा आपणा ऐसा देखुनी उमज धरीतो ॥
आर्तें भेटों येती त्या वेड लावितो । रामीरामदास ऐसें अबद्ध बोलतो ॥ ५ ॥

॥ **श्रीराम** ॥ ऐसें पद केलें सर्वांनीं ऐकीलें । मन आनंदलें तये वेळीं ॥ १ ॥ मिरजे वेणुबाई होती ते दर्शना । आली तिचें जाणा प्रेम मोठें ॥ २ ॥ तिचे भक्तीऐसी भक्ति नाहीं कोठें । ध्यान तिचें मोठें कोणा न ये ॥ ३ ॥ ऐक्यभाव दृढ असे स्वामीपांई । भक्तीची नवाई काय सांगूं ॥ ४ ॥ आली स्वामींपासीं ध्यास अहिर्निसीं । पाईं मस्तकासी ठेवीयलें ॥ ५ ॥ मार्गी जाले श्रम पर्जन्य लागला । श्रम हा जाहाला बहुसाल ॥ ६ ॥ मनीं ह्मणे आतां येणें जाणें पुरे । स्वामीपदीं स्थिर होऊं आतां ॥ ७ ॥ वाटेचा वृत्तान्त सर्व निवेदिला । स्वामींनीं ऐकीला मनोभावें ॥ ८ ॥ ह्मणती वेणे बहु श्रम जाले तुज । दया आली मज ऐक आतां ॥ ९ ॥ घरींच पाऊस लागला पाहून । कां

आलीस जाण मरावया ॥ १० ॥ ऐकतांचि नेत्रीं लागले पाझर । आला प्रेमपूर भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ११५

॥ श्रीराम ॥ ह्मणे स्वामी हेंचि इच्छा आहे मज । हेंचि द्यावें आज कृपादान ॥ १ ॥ स्वामी ह्मणती ऐक पंधरा दिवस । भोजन आह्मांस घालीं मग ॥ २ ॥ आज्ञा ह्मणुनी पाई ठेवी मस्तकाला । आनंद जाहाला मनामाजीं ॥ ३ ॥ आवडीची रीती ऐकावी सादर । मिरजेमाजीं घर तये स्थानीं ॥ ४ ॥ गांवांत जे उंच तांदुळ पाहोन । शुद्ध ते सडोन निवडावे ॥ ५ ॥ जैसे शिवपुजे निवडिताती जन । तैसेचि निवडून सगळे घ्यावे ॥ ६ ॥ त्याचा बस्ता भरून ठेवावा स्वामींसी । ऐसें साहित्यासी सर्व पाहा ॥ ७ ॥ भरोनी कंठाळ स्वामीपासीं द्यावें । आनंदेंचि द्यावें भोजनासी ॥ ८ ॥ वेणुबाई आहे तोंवरी स्वामींनीं । दुज्याच्या हातूनी न जेवीती ॥ ९ ॥ ह्मणूनी त्या वेळे पंधरा दिवस । भोजन आह्मांस घाली ह्मणती ॥ १० ॥ पुढील कथेसी द्यावें अवधान । भक्ति हे गहन भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ११५

॥ श्रीराम ॥ पंधरा दिवस स्वैंपाक करुन । स्वामींस भोजन करवीलें ॥ १ ॥ सोळावे दिवसीं करुनी भोजनासी । बोलीले शिष्यांसी गुरुराव ॥ २ ॥ आमुचें आसन घालावें बाहेरी । उठोनी सत्वरीं चालीयले ॥ ३ ॥ बाहेर आसन त्यावरी बैसोन । पाहताती जाण शिष्यांकडे ॥ ४ ॥ हस्तासी जोडोन सर्व उभे तेथें । पुसती स्वामी त्यांतें तेंही ऐका ॥ ५ ॥ सर्वही जणांचीं जालीं हो भोजनें । शोध करुनी येणें याचि वेळे ॥ ६ ॥ सर्वांचाही शोध घेवोनीया आले । मग निवेदिलें गुरुराया ॥ ७ ॥ भोजन वेणीचें जालेसें पाहावें । येवोनी सांगावें येच क्षणीं ॥ ८ ॥ तुह्मी कोणीं कोठें न जावें येथोनी । सर्वही मिळोनी असा येथें ॥ ९ ॥ वेणुबाई स्वस्थ भोजन करून । तांबुल घेवोन बैसलीसे ॥ १० ॥ स्वामींनीं तयेसी पाठवीलें मूळ । आनंदाची वेळ भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ११६

॥ श्रीराम ॥ बोलावितां आली पायांस लागली । मग उठ-
वीली गुरुरायें ॥ १ ॥ वेणे त्वां कवन केलेंसें ऐकीलें । रामासी वर्णिलें
आवडीनें ॥ २ ॥ सितास्वयंवरासी केलें कवनासी । ते वेळीं स्वामींसी
ऐकवीलें ॥ ३ ॥ ऐकतांचि स्वामी संतोष पावले । रामासी वर्णिलें आ-
वडीनें ॥ ४ ॥ वेणे आजी आहे सोळावा दिवस । मागे या वेळेस पाहि-
जे तें ॥ ५ ॥ आज्ञा ह्मणोनीया विणा आणवीला । भावें आळवीला
गुरुराव ॥ ६ ॥ ह्मणे मागूं काये नासिवंत सारें । चित्त हें न थारे
तयमध्यें ॥ ७ ॥ सिद्धि आणि सामर्थ्य जरी मागूं आतां । तरी कांहीं
चित्ता तेंही न ये ॥ ८ ॥ पाईं द्यावा ठाव दुजेंपण वाव । घेणें देणें
सर्व नाहीं करा ॥ ९ ॥ नेत्रीं अश्रुधारा सद्गदीत कंठ । बोलतां हे स्पष्ट
प्रेमभरें ॥ १० ॥ रोमांच शरीरीं थरारीले पूर्ण । गेलें देहभान भीम
ह्मणे ॥ ११ ॥ ११७

॥ श्रीराम ॥ वेणुबाईऐसी भक्ति कोठें नाहीं । अद्भुतचि पाहीं
प्रेमा जीचा ॥ १ ॥ ठेवोनीया विणा नमन घालीत । पडे दंडवत
पृथ्वीवरी ॥ २ ॥ चरणांवरी ठेवी मस्तक ते वेळीं । प्रेमाश्रूनें क्षाळी पाय
तेव्हां ॥ ३ ॥ स्वामी सर्वांलागीं ह्मणती तत्त्वता । भजनाचा आतां
घोष करा ॥ ४ ॥ मृदांग आणोनी टाळही वाद्यासी । रामराम ऐसी
ध्वनि पूर्ण ॥ ५ ॥ वेणुबाईचीया मुखांतूनी कैसा । रामराम ऐसा शब्द
जाला ॥ ६ ॥ तया शब्दासरिसा प्राण गेला जाण । देह अचेतन जालें
तेव्हां ॥ ७ ॥ तुळसीकाष्ठें आणि चंदनकाष्ठासी । आणोनी तयेसी
उचलीलें ॥ ८ ॥ आनंदें दहन केलें स्वामीरायें । इछामरणी पाहें
ह्मणती सर्व ॥ ९ ॥ धन्य वेणुबाई निष्ठा जिची पूर्ण । स्वामी मुखें
स्तवन करिती जीचें ॥ १० ॥ गुरुभक्तीची हे सीमाच जाहाली । पुढें
कथा जाली तेही ऐका ॥ ११ ॥ ११८

---

१ वेणुबाईचें सीतास्वयंवर काव्य अजून अप्रकाशित आहे. सभेला तें उपलब्ध झालें आहे.

॥ श्रीराम ॥ स्वामींच्या मानसीं रामकथा कांहीं । वर्णावी हे काहीं इच्छा जाली ॥ १ ॥ सुंदरकांडाचे केले शत श्लोक । युद्धकांड देख तेरा शतें ॥ २ ॥ ऐसें चौदा शतें केलें रामायण । जयाच्या श्रवणें दोष जाती ॥ ३ ॥ येक शिष्य आला स्वामीदर्शनासी । तयाच्या मानसीं रामायणें ॥ ४ ॥ यांसी ह्मणे मज द्यावें हें पुस्तक । प्रति त्याची येक दुजी नाहीं ॥ ५ ॥ प्रातःकाळीं तया जावयाची त्वरा । ह्मणोनी दातारा विनवीलें ॥ ६ ॥ यांनीं कल्याणासी केली आज्ञा ऐसी। तुह्मींच हें यासी लिहुनी द्यावें ॥ ७ ॥ येका रात्रींतचि लिहिलें पुस्तक । प्रातःकाळीं देख आणुन देती ॥ ८ ॥ पाहोनी प्रसन्न जाले गुरुराज । आलिंगन सहज दिलें प्रेमें ॥ ९ ॥ मग मनबोध केले श्लोक पूर्ण । दोन शतें जाण पांचांगळें ॥ १० ॥ आणिक अभंग जाले संख्येतील । न होय गणीत भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ ११९

॥ श्रीराम ॥ स्वामी कल्याणासी बोलीले तेधवां । जावें शिरगांवा येथोनीया ॥ १ ॥ शिष्यसांप्रदाय करावा येथोनी । आज्ञा हे मानोनी जाये वेगीं ॥ २ ॥ बोलाऊं त्या वेळीं यावें आतां जाण । आज्ञा हे ह्मणोन जाते वेळे ॥ ३ ॥ नेत्रीं अश्रुधारा सद्गदीत कंठ । वियोगाचें कष्ट बहु होती ॥ ४ ॥ मनामाजीं आलें सगुणदर्शन । पुन्हां आतां जाण न होयचि ॥ ५ ॥ पाय न उचले निघोन न जावें । आज्ञेसी मानावें हेंचि बरें ॥ ६ ॥ ऐसें होतां स्वामी देती आलिंगन । वियोगाचें भान दूर केलें ॥ ७ ॥ तुजपासीं आहे अहर्निसीं जाण । आज्ञा हे ह्मणोन गेले पाहा ॥ ८ ॥ मग शिष्य कोणी व्हावयासी येती । तयांसी

---

१ श्रीकल्याणमहाराजांनीं स्वहस्तें लिहिलेल्या बाडांत सुंदरकांड व युद्धकांड अशीं दोन च कांडें आहेत. चांफळ मठीं हि हीं च दोन कांडें आहेत. या ठिकाणीं हि या च दोन कांडांचा उल्लेख आहे. तर मग किष्किंधाकांड ह्मणून जें प्रकाशित आहे तें प्राक्षिप्त समजावयाचें कीं काय ?

२ सर्वत्र मनोबोधाचे २०५ श्लोक आहेत. हल्लीं प्रकाशित २१० आहेत त्यांत ५ प्राक्षिप्त आहेत.

वाढिती शिरगांवासी ॥ ९ ॥ ह्मणती स्वामीपण दिल्हें ग्यां तयासी । आतां मजपासीं कांहीं नाहीं ॥ १० ॥ स्वामित्वचि दिल्हें आपणाऐसें केलें । द्वैत मावळलें भीम ह्मणे ॥ ११ ॥ १२०

॥ श्रीराम ॥ स्वामींचीं चरित्रें वडिलांवडिलीं श्रवण । जालीं तितुकीं जाणा वर्णियलीं ॥ १ ॥ अल्पमती परी आवड मानसीं । ह्मणोनी सिद्धीसी नेलें देवें ॥ २ ॥ वंशपरंपरा आणि गुरुही ते । ऐका सांगेन ते मालिकेसी ॥ ३ ॥ कल्याण स्वामी हे ब्रह्मचारी पूर्ण । बंधु त्यांचे जाण येकोदर । ४ ॥ दत्तात्रेय ऐसें नाम असे साचें । स्वामींनीं तयांचें लग्न केलें ॥ ५ ॥ कृपा करोनीया दिला वर पूर्ण । नारळ देवोन बोलीयले ॥ ६ ॥ ब्रह्मनिष्ठ भक्त होय तुज पुत्र । पुढेंही विचित्र ऐका येक ॥ ७ ॥ तुझीया वंशांत भक्तचि होतील । सहजांत बोल जाले ऐसे ॥ ८ ॥ राघवस्वामी हे पुत्र जाणा त्यांचे । ब्रह्मनिष्ठ साचे गुरुभक्त ॥ ९ ॥ तयांपासोनी हे यशवंतस्वामी । प्रेमप्रीति रामीं सदा ज्यांची ॥ १० ॥ तयांनीं नाम हे गर्भींच ठेवीलें । भीम ऐसें जालें रूढींतही ॥ ११ ॥ बाप आणि गुरु परंपरा ऐसी । सर्व श्रोतयांसी निवेदीली ॥ १२ ॥ गुरुचरित्र हें सर्व जालें । अभंगीं वर्णिलें यथामतीं ॥ १३ ॥ न्यून असेल तें करावें संपूर्ण । श्रोते तुह्मी सूज्ञ ह्मणोनीया ॥ १४ ॥ गुरुभक्तांनीं हें वाचावें आवडीं । तयांसी च गोडी लागे येथें ॥ १५ ॥ येक शत आणि येकवीस वरुते । अभंग निरूते आहेत हे ॥ १६ ॥ शके सत्राशत आणि येकोणीस । पिंगळ हा असे संवछर ॥ १७ ॥ श्रावण वद्यांत द्वितीया हे तीथ । वासर असत सौम्य पाहा ॥ १८ ॥ शततारका हें नक्षत्र जाणावें । तारीख स्वभावें पंधरावी ॥ १९ ॥ मोक्षपुऱ्या सात तयांत अवंती । अभंगसमाप्ति तेथें जाली ॥ २० ॥ यशवंतसुत संतांच्या कीर्तनें । भीमा भवभान नाहीं जालें ॥ २१ ॥ १२१

॥ इति श्री गुरुचरित्र अभंग संपूर्ण ॥ शुभं भवतु ॥

कल्याणस्वामी

॥ श्रीराम ॥ कल्याण स्वामी हे शिरगांवीं होते । आनंदभरीत सर्वकाळ ॥ १ ॥ काळ पडे तेव्हां पंढरीं निघाले । समागमें चाले बहु जन ॥ २ ॥ हणमंता बेरड घाटांत लुटाया । आला दया तया कांहीं नाहीं ॥ ३ ॥ अकस्मात यांसी पाहोनीया ह्मणे । येकीकडे होणें तुह्मीं आतां ॥ ४ ॥ तुमचा समुदाय घेवोनीया जावें दर्शनेंचि भाव जाला ऐसा ॥ ५ ॥ ह्मणती हे आह्मांसी आधीं मारीं येथें । चिंता येईल तें करीं मग ॥ ६ ॥ बहुतचि बोध करीतां तयास । भावें ह्मणे शिष्य करा मज ॥ ७ ॥ तया रामनाम सांगतां तयानें । मागा कांहीं ह्मणे स्वामींलागीं ॥ ८ ॥ पंढरीस आह्मीं सुरक्षीत जावें । ऐसें देई भावें करोनीया ॥ ९ ॥ शंभर बेरड रक्षणासी दिल्हे । पंढरीस आले सर्वांसहित ॥ १० ॥ केली यात्रा सांग निघाले तेथोन । पुढील कथन भीम गाय ॥ ११ ॥

॥ श्रीराम ॥ परंड्यासन्नीध तीन कोशांवरी । राहीले निर्धारीं डोमगांवीं ॥ १ ॥ सीनातीरीं मठ केला त्या गांवांत । शिष्यही बहुत जाले तेथें ॥ २ ॥ बालेघाटावरी होता शिष्य तेणें । यांसी पाचारणें केलें होतें ॥ ३ ॥ रामनवमी घरीं उछाह तो करी । सद्गुरु पाचारी प्रेमभावें ॥ ४ ॥ निघाले जावया मार्गीं विहिरीवरी । स्नानसंध्या बरी सारिताती ॥ ५ ॥ जटीळें येवोनी मांडीवरी पाय । ठेवोनीया पांहे शांति यांची ॥ ६ ॥ काढोनीया पाय मागें उभा राहे । शिष्यसमुदाय खवळला ॥ ७ ॥ नेत्र उघडोनी शिष्यांसी ह्मणती । क्रोध नका चित्तीं येऊं देऊं ॥ ८ ॥ मुंग्या मक्षिकांचे लागताती पाये । त्यांचें तुह्मीं काय केलें सांगा ॥ ९ ॥ ऐकतां जटिळ पायासी लागला । तोही शिष्य

जाला पुढें ऐका ॥ १० ॥ आले अवेरीस प्रतिपदेसचि । ब्रह्मभोजनासी होते वेळे ॥ ११ ॥ गांवामाजीं मठ होता जटीळांचा । त्यांच्या महंतीचा डौल तेथें ॥ १२ ॥ देशमुख त्यांचा शिष्य होता ह्मणुन । प्रतिष्ठा संपूर्ण तेथें त्यांची ॥ १३ ॥ तेही भोजनासी बैसविले होते । ब्राह्मण पुजेतें केलें तेव्हां ॥ १४ ॥ गंधपुष्पें पूजामान देतां यांसी । क्षोभोन मानसीं गेले पाहा ॥ १५ ॥ समजावीले परी पुन्हां नाहीं आले । भयभीत जाले सर्व तेव्हां ॥ १६ ॥ ब्राह्मणभोजन जाहालीयांवरी । विसर अंतरीं जाला मोठा ॥ १७ ॥ रात्रीं कीर्तनासी कोणीच न येती । भय पडे चित्तीं देसायाचें ॥ १८ ॥ स्वामींनींच येक पद ह्मणोनीया । आठवीले तया श्रीगुरूसी ॥ ९ ॥ देशमुख होता दुसरीया गांवीं । निद्रा केली बरवी आनंदानें ॥ २० ॥ तेथेंचि सद्गुरु प्रगट होवोनी । छडीनें मारोनी ऊठवीला ॥ २१ ॥ ह्मणती रामदास नाम माझें सत्य । तूं कां रे भ्रमिष्ट जाहालासी ॥ २२ ॥ माझें मूळ तेथें गेलें उछाहास । जटीळें विध्वंस केला त्याचा ॥ २३ ॥ प्रातःकाळीं तुवां जावोनी सन्मानें । करिसी तरी प्राण राहे तुझा ॥ २४ ॥ कपाळीं तयाच्या बुका लावीयेला । नमस्कार केला मनोभावें ॥ २५ ॥ उठोनी पाहात तंव कांहीं नाहीं । प्रातःकाळीं पाहीं निघाला तो ॥ २६ ॥ कल्याण स्वामीही निघोनी चालीले मार्गामाजीं जालें दर्शन त्या ॥ २७ ॥ घोड्याखालें उडी टाकोन नमन । केलें पाई जाण दंडवत ॥ २८ ॥ गांवांत॰ आणोन सन्मान बहुत । करोनीया होत शिष्य तोही ॥ २९ ॥ जटिळ होते ते हाकोनी दीघले । उछाहासी केलें आनंदानें ॥ ३० ॥ अपार चरित्रें केलीं ऐसें रीतीं । भीम गाय चित्तीं प्रेमयुक्त ॥ ३१ ॥

दत्तात्रेयस्वामी

॥ श्रीराम ॥ दत्तात्रेय स्वामी त्यांची कथा रम्य । कीर्तनाचें प्रेम ऐका ज्यांचें ॥ १ ॥ कोंकणस्थ विप्र मांडवगडासी । होता त्याचे स्त्रीसी बाधा होती ॥ २ ॥ समंधाची बाधा बळचि टाकावें । सकळेंचि करावें नवल मोठें ॥ ३ ॥ घरामध्यें होती ठेविली कोंडोन । तेथें आगमन जालें यांचें ॥ ४ ॥ तया घरामध्यें करितां कीर्तन । दार उघडोन आली तेथें ॥ ५ ॥ भक्ति ज्ञान आणि वैराग्य वर्णितां । अनुताप तत्वता जाला त्यासी ॥ ६ ॥ ह्मणे म्यां बहुतांलागीं दिला दगा । आतां मुक्तिजोगा ठाव आहे ॥ ७ ॥ घेवोनीया तीर्थ भालाभरीं उडे । पृथ्वीमाजीं पडे प्रेत जैसें ॥ ८ ॥ आंगावरी तिच्या टाकीयली छाटी । उठीली गोरटी लज्या-युक्त ॥ ९ ॥ पायांवारी तेव्हां मस्तक ठेवोन । स्त्रीयांमध्यें जाण गेली वेगें ॥ १० ॥ तिच्या वोट्यामध्यें नारळ घालीत । पुत्र तया होत सत्ता ऐसी ॥ ११ ॥ अद्यापी तयेचा वंश परीच्यांत । पाहावा जी तेथ आहे जाणा ॥ १२ ॥ बहुत चरित्रें केलीं त्यांत येक । संकळित देख वर्णी-यलें ॥ १३ ॥ पुढील कथेसी द्यावें अवधान । भीम आहे दीन तयां-चेचि ॥ १४ ॥

राघवस्वामी

॥ श्रीराम ॥ दत्तात्रेय स्वामी त्यांचे पुत्र धन्य । जाले जे गा मान्य भक्त ज्ञानी ॥ १ ॥ जनकाऐसा ज्यांनीं प्रपंचही केला । भक्ति ज्ञान ज्याला हस्तगत ॥ २ ॥ येके दिसीं घरीं खर्चावया नाहीं । बोली-यली पाहीं माता यांसी ॥ ३ ॥ ह्मणे राघोबारे घरीं बसलीयां । कैसा प्रपंचा या चाले सांग ॥ ४ ॥ ह्मणती विश्व पाळी तो आह्मां सांभाळी । नवल तये काळीं जालें ऐका ॥ ५ ॥ भोजनीं बैसतां कोरडाचि भात ।

दुध नाहीं मात जाणवीत ॥ ६ ॥ श्लोक दोन करून देवापुढें तेणें । ठेवविले जाण शिष्याहातीं ॥ ७ ॥ पांचसें रुपये येक गाय म्हैस । तया समयास आली तेथें ॥ ८ ॥

॥ श्लोक ॥

ज्याचे गृहीं कमळजा आणि कामधेनु । कल्पतरू क्षिरनिधी सुख काय वानु ॥
आश्चीर्य वाटत मनीं कविलागि जाणा । दासांस ते कढिस चिंच तऱ्ही मिळेना ॥१॥
राहे स्मशानभुमिकेवरि भस्म लावी । मागे सदां भिक बरोबरिं दैन्य दावी ॥
आश्चीर्य वाटत मनीं कविराज भल्या । दासांघरीं क्षिरनिधी सुरदुंदुभी त्या ॥ २ ॥

ऐसे दोन श्लोक केले तये वेळीं । आणुनी देवाजवळीं वाचि-तांचि ॥ ९ ॥ ऐसा भक्तांलागीं सांभाळी अनंत । घरांतचि देत भीम ह्मणे ॥ १० ॥

यशवंतस्वामी

॥ श्रीराम ॥ राघवस्वामींचे पोटीं यशवंत । पुत्र जाले सत्य भक्त ज्ञानी ॥ १ ॥ पंढरीस गेले यात्रे कार्तिकीस । चोरांनीं घोड्यास नेलें त्यांचे ॥ २ ॥ समाधानवृत्ति न डंडळे मन । शांति हे संपूर्ण बाणलीसे ॥ ३ ॥ पंधरा दिवस जाले जाते वेळे । बोलीले सकळ संगियांसी ॥ ४ ॥ सामान घोड्याचें पांडुरंगापुढें । ठेवोनी निवाडें या रे वेगीं ॥ ५ ॥ इतुक्यांत कौतुक घोडें आलें द्वारीं । जाली नवल-परी काय सांगूं ॥ ६ ॥ भक्तांचें कधींही न पडेचि ऊणें । सदां नारायेण सांभाळीतो ॥ ७ ॥ बाप आणि गुरु आमुचे जाणावे । भीमालागीं भाव पाई त्यांचे ॥ ८ ॥
